

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 24 2019

ЗМІСТ

Коротко про головне

Президент України В. Зеленський на зустрічі лідерів країн-учасниць нормандського формату.....3

Оперативний анонс

Зустріч лідерів країн-учасниць нормандського формату.....4

Якименко Ю.

Перспективи імпичмента президента США Д. Трампа в оцінках СМІ.....6

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

Прибалтійські візити Президента України В. Зеленського в оцінках експертів.....11

Дем'яненко М.

Нормандський формат: оцінки очікувань і позиції учасників напередодні зустрічі.....17

Потіха А.

Політичний контекст російсько-українських газових переговорів.....27

До нових стандартів самоврядування

Пальчук В.

Концептуальна основа для змін законодавства про місцеві вибори в Україні.....34

Економічний ракурс

Кулицький С.

Фінансова ситуація в Україні: стан, тенденції, загрози (Закінчення. Початок у № 23) 41

Рябоконт А.

Причины и тенденции правительственных инициатив по пересмотру «зеленых тарифов».....55

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....60

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....70

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....77

Перспективні напрями розвитку української науки.....81

Нагороди та відзнаки.....82

Наука і світ

Зернецька О., Вітер І.

Миротворча місія науки у XXI ст.

(Огляд Всеукраїнського круглого столу, присвяченого Всесвітньому дню науки «День науки за мир і розвиток», 17 жовтня 2019 р.) 84

Коротко про головне

Президент України В. Зеленський на зустрічі лідерів країн-учасниць нормандського формату

«Україна ніколи не поступиться своєю територією й не дозволить впливати на вектор свого руху та розвитку», – наголосив Президент України В. Зеленський.

Президент України В. Зеленський за результатами зустрічі в нормандському форматі в Парижі окреслив ряд принципів, якими Україна не поступиться на шляху до встановлення миру на Сході України. «Я хочу окреслити низку принципів, яких я ніколи не порушу як Президент України, бо з цим ніколи не погодиться український народ», – заявив В. Зеленський під час зустрічі зі ЗМІ за результатами саміту лідерів країн-учасниць «нормандської четвірки» в Парижі.

«Перше – це неможливість федералізації. Україна – унітарна держава. Це незмінна стаття Конституції України та непорушний принцип існування держави», – підкреслив В. Зеленський.

Другим пунктом, щодо якого Українська держава має стійку позицію, є неможливість вчиняти будь-який вплив на вектор її руху та розвитку. «Україна – незалежна, самостійна, демократична держава, вектор розвитку якої завжди обиратиме виключно народ України», – наголосив Президент.

Глава держави також укотре нагадав про територіальну цілісність і непорушність українських кордонів: «Третє – неможливість компромісів з урегулювання ситуації на Сході України через поступки територією в межах міжнародно визнаних кордонів. Для кожного українця і Донбас, і Крим – це Україна».

Президент також зазначив, що під час переговорів у Парижі від імені всього українського народу він зауважив, що українці мають заслужене право не вірити словам та обіцянкам і покладати надії лише на справжнє дотримання всіх домовленостей. «Маємо чітке розуміння, що лише конкретні дії будуть підтвердженням готовності всіх до забезпечення миру. Ми, зі свого боку, готові до виконання домовленостей, але це дорога з двостороннім рухом», – резюмував В. Зеленський.

Глава держави також подякував усім лідерам країн-учасниць нормандського формату за переговори ***(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2019. – 10.12).***

«Для мене найголовніша перемога – ми домовилися про звільнення за принципом “всіх на всіх” до 31 грудня», – наголосив Президент України В. Зеленський.

Під час зустрічі лідерів країн «нормандської четвірки» в Парижі сторони домовилися про сприяння звільненню утримуваних осіб до 31

грудня 2019 р. за принципом «всіх на всіх», повідомив Президент України В. Зеленський. «Сьогодні Україна, Німеччина, Франція та Російська Федерація обговорили чимало та погодили деякі дуже важливі речі. Країни-учасниці сприяють взаємному звільненню до 31 грудня 2019 р. за принципом “всіх на всіх”. Було погоджено необхідність верифікувати повні списки та надати повний і безумовний доступ представникам Міжнародного комітету Червоного Хреста до всіх утримуваних осіб», – сказав Президент України під час зустрічі зі ЗМІ за результатами саміту лідерів країн нормандського формату в Парижі.

Відповідаючи на запитання журналістів, В. Зеленський зазначив, що успіхом є те, що на переговорах у Парижі вдалося погодити конкретні терміни звільнення утримуваних осіб. «Для мене найголовніше – це людське життя, я завжди так казав. Для мене найголовніша перемога – я з цим їхав – ми домовилися про обмін “всіх на всіх”. Він записаний у Мінських домовленостях, але зараз домовилися про терміни. Я вірю в те, що цього буде дотримано, – підкреслив Президент України. – Дуже хочеться, щоб наші громадяни повернулися додому й на новорічні свята були з близькими. Завжди розмова про обмін полоненими відбувалася в Мінську в рамках Тристоронньої контактної групи й не завжди це виконувалося. Мені здається, що зараз, коли це питання піднялося на вищій рівень, воно дуже швидко з обох боків вирішиться – до кінця року».

Президент наголосив, що першим етапом має стати звільнення всіх узгоджених осіб. «Зараз нам покажуть списки. Наразі йдеться про Донбас (осіб, які утримуються на окупованих територіях Донбасу. – Прим. ред.)», – зазначив він.

В. Зеленський зазначив, що під час зустрічі з президентом Російської Федерації було обговорено можливість звільнення людей, яких утримують не лише на Донбасі, а й у Криму та на території Росії. «Давайте зробимо перший крок, великий крок. Тому що 72 людини можуть приїхати додому. Я дуже цього хочу. Дуже хочеться зробити це до кінця року», – підкреслив Президент (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2019. – 10.12*).

Оперативний анонс

Зустріч лідерів країн-учасниць нормандського формату

У столиці Франції Парижі 9 грудня відбулася одна з найбільш останнім часом очікуваних і в Україні, і в колі наших зарубіжних партнерів та опонентів подія. Президент України В. Зеленський, президент Франції Е. Макрон, канцлер Німеччини А. Меркель і президент Росії В. Путін провели чотиристоронні переговори у Єлисейському палаці.

Організації спілкування у форматі «нормандської четвірки» передувала тривала й кропітка підготовча робота дипломатів і голів країн-учасниць.

Востаннє переговори лідерів «нормандської четвірки» відбулися 19 жовтня 2016 р. у столиці Німеччини Берліні. На тій зустрічі Президент України П. Порошенко, президент Франції Ф. Олланд, президент Росії В. Путін та канцлер Німеччини А. Меркель домовилися, зокрема, про відведення військ у районі Станиці Луганської й Золотого в Луганській області та Петровського на Донеччині. Але з різних причин ці домовленості не були реалізовані. Тому однією з передумов проведення нової зустрічі було саме розведення військ у визначених районах. Завдяки зусиллям нового керівництва України ці завдання було реалізовано впродовж літа – осені 2019 р.

Однак чимало спостерігачів продовжували висловлювати сумніви щодо можливості відновлення переговорів після трирічної перерви і звертали увагу на численні перешкоди, що здатні зруйнувати досягнуті попередні домовленості. Зокрема, непросте й далеко неоднозначне ставлення щодо паризької зустрічі склалося в частині українського суспільства та істеблішменту. Зокрема, 8 грудня на майдані Незалежності в Києві відбувся мітинг під гаслом «Червоні лінії для Зе». Раніше до проведення попереджувальної акції закликали лідери трьох парламентських фракцій, які звернулися до Президента України зі спільною заявою. Заяву щодо «недопущення порушення національних інтересів України» підписали лідери політичної партії «Європейська солідарність» П. Порошенко, партії «Голос» С. Вакарчук і Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» Ю. Тимошенко.

Не меншу тривогу експертів щодо ситуації навколо можливого перебігу зустрічі та результатів переговорів для подальшого розвитку взаємин України зі своїми європейськими партнерами викликала відчутна позитивна еволюція у відносинах Е. Макрона і В. Путіна, а також зняття останньої перепони з боку Данії на шляху добудови газогону «Північний потік-2».

Однак, попри всі застереження та побоювання, зустріч у нормандському форматі відбулася у встановлений день і час. Перед початком переговорів Президент України В. Зеленський провів двосторонні зустрічі з канцлером ФРН А. Меркель і Президентом Франції Е. Макроном. Після переговорів лідерів країн «нормандської четвірки» президенти України та Росії провели зустріч віч-на-віч.

За результатами переговорів сторони затвердили комюніке та провели прес-конференцію. У цілому зустріч мала конструктивний характер. Серед головних домовленостей було оголошено про обмін полоненими та припинення вогню до кінця поточного року. Проте сам факт зустрічі після тривалої перерви, досягнуті домовленості й прогнози щодо подальшого розвитку подій потребують ґрунтовного та детального аналізу, що й буде проведено в наступному номері інформаційно-аналітичного журналу «Україна: події, факти, коментарі».

Перспективы импичмента президента США Д. Трампа в оценках СМИ

В палате представителей Конгресса США продолжается расследование оснований для объявления импичмента президенту Д. Трампу. Процедура импичмента была формализована представителями демократической партии еще в конце октября, начавшись с нижней палаты парламента США. Демократы обвиняют президента в попытке втянуть Украину в ход президентской избирательной кампании в США. Поводом к началу разбирательств и запуска процедуры импичмента стало сообщение о том, что Д. Трамп пытался убедить Президента Украины В. Зеленского в обмен на финансовую и военную помощь начать расследование в отношении сына бывшего вице-президента США Д. Байдена – одного из своих главных вероятных конкурентов на будущих президентских выборах. При этом президент США все обвинения в давлении на украинскую власть отвергает.

Ожидается, что палата представителей может проголосовать за продление процедуры импичмента до 25 декабря, после чего вопрос поступит на рассмотрение в сенат.

Для лишения Д. Трампа президентских полномочий потребуется две трети голосов сената, но, поскольку большинство в верхней палате Конгресса составляют республиканцы, принятие положительного решения по импичменту наблюдатели расценивают как маловероятное. В то же время, учитывая, что уже в ноябре 2020 г. страну ожидают президентские выборы, репутационные потери в результате громкого медийного скандала могут оказать существенное влияние на электоральные позиции действующего президента.

Комитет по вопросам разведки палаты представителей 3 декабря рассмотрел и одобрил 300-страничный доклад по результатам расследования в рамках импичмента Д. Трампа. Документ был подготовлен членами трех комитетов палаты представителей, контролируемых демократами: комитетов по разведке, надзору и иностранным делам.

В документе, в частности, утверждается, что Д. Трамп пытался заручиться помощью иностранного государства, чтобы повысить свои шансы на переизбрание, поставив, таким образом, собственные политические интересы выше национальных.

Как отмечают авторы доклада, Д. Трамп требовал от Президента Украины В. Зеленского объявить о расследовании против сына своего соперника на грядущих выборах Д. Байдена, а также провести расследование теории о том, что это Украина, а не Россия вмешивалась в выборы президента США 2016 г. «Схема президента Трампа сорвала внешнюю политику США в отношении Украины и подорвала нашу национальную безопасность в пользу двух политических расследований, которые должны помочь его кампании по переизбранию», – говорится в докладе.

Авторы доклада также утверждают, что Д. Трамп «развернул беспрецедентную кампанию» по противодействию расследованию об импичменте, став первым президентом США, который полностью отказался от сотрудничества с палатой представителей (URL: <https://korrespondent.net/world/4167817-vse-vokruh-ukrainy-doklad-ob-ympychmente-trampa>).

Сам Д. Трамп назвал доклад демократов по вопросу о его импичменте «посмешищем», а представители Республиканской партии, состоящие в комитетах палаты представителей по разведке, надзору и иностранным делам, обнародовали свой доклад по процедуре импичмента, в соответствии с которым демократы не смогли собрать доказательства против президента, а их действия являются «организованной кампанией по разрушению политической системы США».

Как сообщила газета The Washington Post со ссылкой на письмо юрисконсульта американской администрации П. Сиполлоне, Белый дом призвал демократов палаты представителей Конгресса прекратить расследование в рамках процедуры импичмента президента США. П. Сиполлоне заявил, что демократы «этим фарсом потеряли слишком много времени Америки». «Вы должны прекратить это расследование сейчас и не тратить больше времени на дополнительные слушания», – подчеркнул он (URL: <https://korrespondent.net/world/4168961-belyi-dom-pryzval-prekratyt-rassledovaniye-po-ympychmentu>).

В заявлении пресс-секретаря Белого дома С. Гришэм подчеркивается, что Белый дом надеется, что американский сенат проявит справедливость в разбирательстве по импичменту президента США. Комментируя доклад по результатам расследования в рамках импичмента Д. Трампа, С. Гришэм заявила, что оппоненты Д. Трампа «не смогли предоставить никаких доказательств его неправомερных действий». Документ, который, по ее мнению, «не отражает ничего, кроме их неудовлетворенности», «читается, как бред блогера, который пытается что-то доказать, не имея при этом никаких доказательств» (URL: <https://korrespondent.net/world/4167817-vse-vokruh-ukrainy-doklad-ob-ympychmente-trampa>). Кроме того, заявляет она, экономические успехи США за последние три года настолько очевидны, что обвинителям президента страны Д. Трампа должно быть стыдно за скандал с импичментом.

Однако уже 5 декабря спикер палаты представителей США Н. Пелоси объявила о решении приступить к составлению пунктов обвинения для объявления импичмента президенту. Составление обвинений в отношении президента – очередной этап процедуры импичмента, который происходит в Юридическом комитете после того, как его члены решат, есть ли основания для импичмента.

В ходе своего выступления Н. Пелоси обвинила Д. Трампа в злоупотреблении властью и заявила, что он подрывает национальную безопасность США. «В Америке никто не стоит выше закона. Президент

злоупотреблял своей властью ради собственной личной политической выгоды в ущерб нашей национальной безопасности. Сегодня я прошу нашего председателя приступить к импичменту», – подчеркнула Н. Пелоси (URL: <https://korrespondent.net/world/4168370-tramp-toropyt-demokratov-s-umryuchmentom>).

Накануне в Юридическом комитете палаты представителей США прошли слушания с участием экспертов по конституционному праву, которые сошлись во мнении, что основания для импичмента Д. Трампа существуют.

Открывая слушания, председатель комитета Д. Надлер заявил, что Д. Трамп обращался к России с просьбой о взломе сервера своих политических оппонентов в лице Х. Клинтон, и на следующий день российская военная разведка предприняла такую попытку. Когда Министерство юстиции выясняло степень и обстоятельства нарушения законов США иностранным правительством, Д. Трамп, по словам председателя Юридического комитета, предпринял беспрецедентные меры для препятствования расследованию, в том числе игнорирование повесток, приказ о создании ложных записей, публичные нападки на свидетелей и их запугивание. Д. Трамп «прямо и откровенно призвал иностранное вмешательство в наши выборы», – заявил Д. Надлер (URL: <https://korrespondent.net/world/4168007-v-ssha-nachalys-novuye-slushaniya-po-umryuchmentu-trampa>).

По его словам, показания экспертов предоставили «обоснованные, ясные и убедительные свидетельства» того, что действия президента влекут за собой импичмент. Д. Надлер заявил, что действия Д. Трампа создают «угрозу национальной безопасности и непосредственную угрозу следующим выборам». Президент США, считает глава комитета, «пытался подорвать конституционную роль Конгресса, скомпрометировал выборы». Он подчеркнул также, что американцы готовы к импичменту Д. Трампа, и призвал коллег «следовать данной ими клятве» (URL: <https://www.1news.info/v-kongresse-ssha-sochli-dokazannoj-obosnovannost-impichmenta-trampa-684146>).

По заявлению профессора М. Герхарда, одного из экспертов, принимавших участие в слушаниях, свидетельств, позволяющих обвинить Д. Трампа в препятствовании правосудию, «более чем достаточно». По его мнению, если действия Д. Трампа в отношении Украины не являются поводом для импичмента, то ничто другое тоже не будет. Профессор Н. Фелдман заявил, что президент ставит себя выше закона, не сотрудничая с демократами в рамках процедуры импичмента. По его мнению, «если мы не можем провести процедуру импичмента в отношении президента, который воспользовался полномочиями ради личной выгоды, то мы больше не живем при демократии. Мы живем при монархии или диктатуре». Согласилась с тем, что действия Д. Трампа могут быть поводом для импичмента, также профессор П. Карлан. По ее мнению, «приглашение иностранного

правительства в наш выборный процесс» является решением, которое «погребет под собой демократию» (URL: <https://www.dw.com/ru>).

В то же время выступающий в качестве свидетеля от Республиканской партии профессор-юрист Д. Терли предупредил демократов, что им не следует объявлять президенту импичмент только из-за того, что он игнорирует их повестки. Также эксперт отметил, что «импичмент должен быть основан на доказательствах, а не на предположениях» (URL: <https://korrespondent.net/world/4168079-eksperty-uvydely-osnovanyia-dlia-ympychmenta-trampa>).

Комментируя ситуацию, сложившуюся вокруг возможного объявления импичмента Д. Трампу, а также предшествовавший этому разговор президентов США и Украины, помощник В. Зеленского А. Ермак подчеркнул, что в течение последних лет США оказывали Украине существенную поддержку, а после предварительного замораживания военной помощи она не просто была предоставлена, но и увеличена.

На вопрос журналиста немецкого издания Die Welt, были ли попытки Д. Трампа шантажировать Украину расследованиями против сына Д. Байдена, А. Ермак подчеркнул, что во время разговора с президентом США В. Зеленский «ни в коем случае не обещал каких-либо конкретных расследований». По мнению помощника Президента Украины, расследование «является внутренним делом США», а события, о которых шла речь в ходе слушаний в Конгрессе США, имели место еще до того, как В. Зеленский стал Президентом. Комментируя предположение со стороны Белого дома о вероятном вмешательстве Украины в предвыборную борьбу США в 2016 г., А. Ермак отметил, что, «если бы это было официальной позицией Вашингтона», украинская сторона на это бы реагировала (URL: <https://korrespondent.net/ukraine/4169119-u-zelensko-ho-prokommentyrovaly-ympychment-trampa>).

Ранее министр обороны Украины А. Загороднюк отмечал, что, несмотря на ситуацию с расследованием по импичменту, Украина ощущает неизменную поддержку со стороны США. Говоря о влиянии расследования по импичменту в США на межгосударственные отношения, он отметил, что «Украина имеет дело с многими людьми из Госдепа, Пентагона и т. д. – и все говорят, что эту ситуацию никоим образом не стоит рассматривать как признак изменения политики. Для нас очень важно, что американский народ и правительство – с нами в борьбе против России». Поддержка Украины со стороны США, по его словам, основывается на совместных ценностях, которые не претерпели изменений. «Речь идет о ценностях свободного мира, верховенстве права и территориальной целостности, которые остались неизменными. Мы общаемся с сенаторами, дипломатами, военными – и все они утверждают, что поддержка основывается на ценностях и не может измениться за короткое время. Общая политика не претерпела изменений, мы абсолютно уверены на этот счет», – отметил А. Загороднюк, подчеркнув в то же время, что Украина предпочла бы «не быть в свете софитов этих

новостей» (URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2019/11/24/novost/politika/ssha-nemenyali-politiku-ukraine-rassledovaniya-impichmentu-zagorodnyuk>).

По мнению части экспертов, цель процедуры импичмента заключается не столько в том, чтобы сместить Д. Трампа с должности, сколько в том, чтобы помешать его переизбранию на второй срок. «Демократы начали эту процедуру не потому, что они верили или до сих пор верят в реалистичность сценария смещения президента, а потому что их пассивность не простили бы собственные избиратели... Демократы выполняют свой конституционный долг, не больше не меньше, но осознают, что настоящего импичмента, скорее всего, не произойдет. Зато риторика вокруг импичмента стала ключевой для предвыборной кампании», – считает эксперт-международник В. Фарапонов (URL: <https://korrespondent.net/world/4167817-vse-vokruh-ukrayny-doklad-ob-impichmente-trampa>).

По мнению российского эксперта, профессора Московской высшей школы социальных и экономических наук Б. Кагарлицкого, представителям Демократической партии США не удастся осуществить импичмент до предстоящих выборов президента США. «Технически осуществить это до выборов невозможно, просто потому что процедура импичмента очень сложная, многоэтапная и занимает как минимум полтора года. Впрочем, все президенты, которые сталкивались с тем, что импичмент неизбежен, уходили сами. Однако Трамп сам не уйдет. Даже если импичмент будет 100-процентно неизбежен», – считает эксперт. При этом, по его мнению, импичмент – это попытка отвлечь внимание от проблем бывшего вице-президента Д. Байдена (URL: <https://regnum.ru/news/polit/2800455.html>).

Российский политолог А. Асафов также полагает, что представители Демократической партии США добиваются не импичмента, а создания условий, в которых Д. Трампу будет затруднительно одержать победу в ходе очередных президентских выборов. «Любые попытки привязать к импичменту Трампа реальные обвинения и реальные обстоятельства проваливаются, поэтому это, конечно, безусловно, больше похоже на такое создание сценария для успешной театральной постановки», – отмечает он. «...У Трампа работает, уже пару лет точно, штат юристов, который занимается только тем, что отслеживает возможные претензии, которые могут привести к импичменту, только все действия Трампа. Они проходят через периодический анализ, чтобы не дать повода к реальному импичменту, а не тому шоу..., которое мы наблюдаем, – объясняет эксперт. – Поскольку сейчас в головы избирателей посеяны семена подозрения, они могут, во-первых, сказаться на итогах согласования, во-вторых, лягут в основу претензий следующего срока Трампа по тем же самым делам» (URL: https://lv.baltnews.com/mir_novosti/20191207/1023552556/Impichment-na-Rozhdestvo-Smogut-li-demokraty-pobit-kozyri-Trampa.html).

«Импичмента, конечно же, не будет, а вот подготовка к нему будет достаточно медийно-чувствительной и будет все время нервировать Трампа», – комментирует ситуацию эксперт Международного института гуманитарно-

политических исследований В. Брутер. Он, как и многие другие наблюдатели, отмечает, что главная цель демократов – не сам импичмент, а ухудшение имиджа Д. Трампа перед выборами. «Палата представителей хотела бы, чтобы весь 2020 г., который должен пройти под знаком подготовки к выборам, прошел одновременно под знаком подготовки к импичменту. Тогда, на взгляд демократов, имидж Трампа будет окончательно испорчен», – считает российский эксперт (URL: https://lv.baltnews.com/mir_novosti/20191207/1023552556/Impichment-na-Rozhdestvo-Smogut-li-demokraty-pobit-kozyri-Trampa.html).

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Прибалтійські візити Президента України В. Зеленського в оцінках експертів

Наприкінці листопада Президент України В. Зеленський побував з візитом у двох прибалтійських країнах: 26 листопада – в Естонії, 27 – у Литві. Країни Балтії вже давно вважаються стратегічними друзями України, і саме як «добрих друзів» охарактеризував їх Президент В. Зеленський, анонсуючи свій офіційний візит. Адже Естонія, наприклад, уже багато років проводить тренінги для наших військових медиків. Як Естонія, так і Литва забезпечують лікування українських військовослужбовців. Цьогоріч Литовська Республіка надала кошти для реконструкції школи в прифронтовій Авдіївці. Естонія ж, у свою чергу, за обсягом фінансової, військової, гуманітарної, технічної допомоги Україні сьогодні є рекордсменом з розрахунку на душу населення. Зрештою саме президент Естонії була першим світовим лідером, яка минулого року побувала на лінії фронту на Донбасі.

На думку співдиректора програм зовнішньої політики та міжнародної безпеки Центру ім. О. Разумкова М. Пашкова, візит Президента України до Естонії та Литви важливий з кількох причин. Зокрема, новій владі необхідно налагоджувати контакти з країнами Балтії, які завжди були й залишаються державами, що солідарні з Україною в питанні протистояння російській агресії та багатьох інших.

«Протягом тривалих років позиція країн Балтії щодо агресії РФ завжди була чіткою. Латвія, Литва, Естонія в цьому питанні – стратегічні партнери України. Країни Балтії також відчувають тиск з боку Росії та, можливо, найбільш повною мірою розуміють небезпеку російської експансії у Європі за рахунок “русского мира”», – прокоментував М. Пашков (URL:

<https://www.slovoidilo.ua/2019/11/26/pogljad/polityka/poyizdka-dobryx-druziv-chym-vazhlyvyj-vizyt-zelenskoho-estoniyi>).

Він зазначив, що російська діаспора в країнах Балтії також частково є проблемою для уряду цих країн. Тому в Україні з балтійськими країнами багато спільного, зазначив експерт.

М. Пашков звернув увагу, що, крім того що Естонія, Латвія та Литва важливі для України в ключі агресивної політики РФ, ці держави завжди виступали прихильниками євроінтеграційних прагнень України, підтримували Київ у рамках ЄС. Експерт також нагадав, що під час голосувань у міжнародних організаціях з питань Криму, російської агресії, санкцій проти РФ країни Балтії завжди підтримували Україну.

Крім того, за словами М. Пашкова, «у країн Балтії є чому повчитися у сфері нових інформаційних технологій. Різні проекти можуть бути предметом переговорів та обміну досвідом. Тому цей візит багато в чому буде корисний», – резюмував співдиректор програм зовнішньої політики та міжнародної безпеки Центру ім. О. Разумкова.

На думку ж політичного експерта І. Рейтеровича, візит В. Зеленського до країн Балтії може посилити позиції України на переговорах «нормандської четвірки». «Це може принести для України істотні переваги, у тому числі черговий раз наголосити на агресії з боку Російської Федерації, наголосити на тому, що вона не виконує абсолютно свої вимоги, які були до неї висунуті. Напередодні зустрічі в нормандському форматі це важливо. Повідомлення про ці заяви, які прозвучали, будуть розтиражовані європейськими ЗМІ. Будемо сподіватися, що трохи вплине на Німеччину і Францію, які також готуються взяти участь у цій зустрічі, і вони зрозуміють, що немає одностайного нейтрального ставлення у ЄС до дій Росії» ([URL: https://www.radiosvoboda.org/a/30295469.html](https://www.radiosvoboda.org/a/30295469.html)).

Крім політичних, експерт вбачає й економічні моменти, які свідчать на користь важливості та своєчасності візиту Президента України до країн Балтії. Це диджиталізація, про яку сьогодні так багато говорять. Нині Естонія – лідер ЄС щодо цього.

Народний депутат України від партії «Слуга народу» В. Мокан вважає, що технологічно ці візити на сьогодні дуже вдало лягають у загальну ситуацію перед зустріччю в нормандському форматі. Вони можуть сформувати позитивну картинку в країнах ЄС, хоча безпосередньо на переговори навряд чи вплинуть. «Якщо в інформаційному просторі такі заяви звучать, відповідно, вони впливають і на сприйняття цих переговорів мешканцями ЄС. Ми використали правильну стратегію, відвідавши країни-друзі. Вони також зацікавлені в результативності переговорів, оскільки з боку Росії для них також є потенційна небезпека й ризик агресивної зовнішньої політики», – вважає політик ([URL: https://www.radiosvoboda.org/a/30295469.html](https://www.radiosvoboda.org/a/30295469.html)).

Варто зазначити, що за півроку перебування на посаді В. Зеленський уже побував у всіх трьох країнах Балтії, що свідчить про неабиякий інтерес

до регіону, а з президентом Естонської Республіки К. Кальюлайд В. Зеленський провів четверту зустріч на президентській посаді. Сторони підписали заяву про активізацію співпраці, а К. Кальюлайд запевнила в підтримці територіальної цілісності України. Прикметно, що під час спільної пресконференції з Президентом В. Зеленським К. Кальюлайд чітко та недвозначно заявила, що в Україні не такий конфлікт, де обидві сторони винні, а такий, «де є агресор, а є жертва»» ([URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/11/29/7103623](https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/11/29/7103623)).

В. Зеленський у свою чергу на спільній прес-конференції зазначив, що Україна зацікавлена в приєднанні до Ініціативи трьох морів (Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія, Естонія, Латвія, Литва, Чехія, Словенія, Австрія, Хорватія, Болгарія) і в поглибленні секторальної співпраці з Європейським Союзом.

У Таллінні президенти України й Естонії взяли участь у роботі цифрового форуму, у рамках якого В. Зеленський оглянув виставковий павільйон Естонського центру систем електронного адміністрування e-Estonia. Директор центру Л.-М. Лепік поінформувала про проекти, які реалізуються за допомогою e-Estonia. Зокрема, повідомила, що Естонська Республіка почала впроваджувати цифрові сервіси в 1994 р. Зараз 99 % державних послуг у цій країні надаються онлайн ([URL: https://www.slovoidilo.ua/2019/11/26/novyna/polityka/zelenskyj-estoniyi-rozpoviv-pro-derzhavu-smartfoni](https://www.slovoidilo.ua/2019/11/26/novyna/polityka/zelenskyj-estoniyi-rozpoviv-pro-derzhavu-smartfoni)).

Л.-М. Лепік поінформувала про систему E-residence, яка спрощує отримання посвідки на проживання. Також вона акцентувала увагу на безпеці зберігання інформації. У свою чергу В. Зеленський зазначив, що Україна впроваджує схожий проект – «держава в смартфоні». За його словами, «проект полегшуватиме життя громадян і ускладнюватиме життя корупціонерам. Це найголовніше пріоритетне на сьогодні завдання для нашого нового молодого уряду».

Власне, саме боротьбі з корупцією як «одному з пріоритетів» української влади було приділено значну увагу з боку президента Естонії. Разом з тим К. Кальюлайд висловила побажання, щоб діяльність наших антикорупційних структур поживалася.

В. Зеленський наголосив, що «глобальною» метою української влади є побудова країни з добре розвинутою цифровою економікою. «Зараз деякі називають законодавчий процес в Україні шаленим принтером, турборежимом через неймовірну кількість законів, які ми приймаємо. Це правда: ми за два з половиною місяці прийняли 82 закони. Це покращує бізнес-клімат у країні», – підкреслив Президент.

В. Зеленський також поінформував про здобутки України у сфері цифрових технологій. Такими, на його думку, є проект LIFT, а також нова система електронної взаємодії «Трембіта». Цікаво, що основу «Трембіти» становить саме естонська платформа обміну даними X-ROAD.

Під час візиту В. Зеленського до Естонії відбулося підписання ряду двосторонніх документів, що стосуються різних сфер. Так, зокрема, було підписано Меморандум про співпрацю в ІТ-секторі між Міністерством цифрової трансформації України й естонським Міністерством з міжнародної торгівлі та інформаційних технологій. Метою Меморандуму є створення й розвиток механізмів співпраці для сприяння здійсненню заходів, спрямованих на визначення спільного бачення та спільних дій для сталого цифрового розвитку, побудови цифрової економіки, впровадження цифрових інновацій, розвитку електронного та мобільного управління, розвитку електронної демократії, інформаційного суспільства, цифрових навичок і цифрових прав громадян, національних електронних інформаційних ресурсів, інфраструктури широкосмугового доступу в Інтернет і телекомунікацій, електронної комерції та ІТ-індустрії.

Крім того, документ має на меті сприяння вдосконаленню системи надання електронних та адміністративних послуг, розвитку електронних довірчих послуг і послуг з електронної ідентифікації, побудові ефективної моделі управління кіберзахистом та пов'язаної ІТ-інфраструктури, а також її зв'язку з європейськими кіберцентрами, забезпеченню прав громадян на доступ до публічної інформації.

Відповідно до Меморандуму співпраця може здійснюватися в різних формах. Зокрема, це обмін експертами у сфері цифрових трансформацій у рамках візитів до Естонії українських фахівців та естонських до України, організація семінарів, конференцій, форумів, поширення знань і досвіду з питань цифрового розвитку шляхом обміну нормативними та інформаційними документами, організація навчальних поїздок для перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців сфери цифрових трансформацій (URL: <https://glavcom.ua/news/ukrajina-ta-estoniya-pidpisali-memorandum-pro-spivpracyu-u-sferi-cifrovih-transformaciy-642632.html>).

У зв'язку із цим було прийнято рішення про проведення Україною й Естонією шести масштабних хакатонів, найближчий з яких відбудеться в Одесі вже наступного року (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/11/29/7103623>).

Важливо, що в Таллінні українська делегація запропонувала відновити діяльність Спільної міждержавної українсько-естонської комісії з економічного, промислового та науково-технічного співробітництва, останнє засідання якої було ще у 2013 р. Крім того, було підписано Декларацію про наміри щодо взаємного визнання електронної ідентифікації та довірчих послуг для електронних трансакцій.

На рівні міністерств оборони України й Естонії було підписано документ про співробітництво в організації територіальної оборони. Згідно з ним естонські фахівці допомагатимуть впроваджувати в нас пілотний проект з тероборони в окремих областях. Не менш важливим документом буде й Декларація про розвиток стратегічного партнерства між Україною та Литовською Республікою на період 2020–2024 років.

Загалом важливість і результативність візиту В. Зеленського до Естонії обумовлена обговоренням під час нього ряду важливих питань:

- президент К. Кальюлайд підтвердила незмінність підтримки суверенітету й територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів;

- активізація двосторонньої співпраці на міжнародній арені в контексті непостійного членства Естонії в Раді Безпеки ООН на 2020–2021 рр.;

- поглиблення гуманітарної, фінансової, технічної та іншої допомоги, яку надає Естонія, зокрема здійснення медичної реабілітації українських військовослужбовців, поранених на Донбасі;

- співпраця в галузі електронного урядування та диджиталізації публічного сектора, зокрема шляхом використання відповідного досвіду та лідерства Естонії в цих сферах;

- Естонія підтвердила підтримку українських амбіцій щодо НАТО та ЄС.

Президент Естонії К. Кальюлайд подарувала Президенту України В. Зеленському електровелосипед. Фотографії подарунка оприлюднив генеральний директор державного протоколу Естонії Л. Бамбус у Twitter. За його словами, електровелосипед було виготовлено естонською компанією Ampeg. Зазначається, що на рамі транспортного засобу є напис «Для Президента України Володимира Зеленського». Також поруч зображено два прапори – Естонії й України.

Під час зустрічі президентів України В. Зеленського та Литви Г. Науседа у Вільнюсі сторони обговорювали двосторонні політичні та економічні відносини, питання безпеки й оборони, євроатлантичну інтеграцію України, співпрацю в галузі енергетики, інновацій, транспорту та соціальної політики. Г. Науседа порадив В. Зеленському не йти на невігідні поступки на нормандській зустрічі. Крім того, президент Литви наголосив, що санкції проти РФ мають тривати. «Ми бажаємо, щоб ви не робили поступок, які можуть принести вам шкоди. Ми сподіваємося, що переговори допоможуть полегшити кроки, які зменшать напруження у вашому регіоні. Нашим обов'язком є допомогти Україні», – наголосив він ([URL: https://www.5.ua/polityka/ne-robit-vchynky-iaki-nashkodiav-vam-prezydent-lytvu-dav-poradu-zelenskomu-naperedodni-normandskoi-zustrichi-203571.html](https://www.5.ua/polityka/ne-robit-vchynky-iaki-nashkodiav-vam-prezydent-lytvu-dav-poradu-zelenskomu-naperedodni-normandskoi-zustrichi-203571.html)).

Під час візиту до Литви В. Зеленський узяв участь у XII засіданні Ради президентів України й Литви. За його результатами було підписано ряд документів. Зокрема, глави держав підписали Декларацію про розвиток стратегічного партнерства між Україною та Литовською Республікою на період з 2020 по 2024 р. «Це спільна декларація розвитку стратегічного партнерства між Україною та Литовською Республікою, яка містить пріоритети двостороннього діалогу на період 2020–2024 рр. Отже, можна впевнено сказати, що партнерство України та Литовської Республіки буде ще міцнішим», – зазначив В. Зеленський під час зустрічі зі ЗМІ за підсумками переговорів з президентом Литовської Республіки у Вільнюсі.

Декларація стане своєрідною «дорожньою картою» розвитку українсько-литовських відносин рівня стратегічного партнерства. Її положення будуть покладені в основу можливих подальших кроків країн у контексті співпраці з ряду питань двостороннього, регіонального й міжнародного порядків денних.

Спільна заява також передбачає реалізацію Україною та Литвою ряду спільних заходів у таких сферах, як міжнародна й регіональна безпека, європейська і євроатлантична інтеграція, економіка, соціальна політика, розвиток торгівлі та інвестицій, наукова співпраця, співробітництво в культурній і гуманітарній сферах.

Заступник керівника Офісу Президента України І. Жовква та головний зовнішньополітичний радник президента Литви А. Скайспіріте скріпили підписами протокол XII засідання Ради президентів України та Литовської Республіки, який відображає основні домовленості, що досягнуто під час цього заходу.

У протоколі також рішуче засуджується агресія Росії, що триває проти України, включно з тимчасовою незаконною окупацією Криму та частини суверенної території України в Донецькій і Луганській областях. Документ також відзначає активну співпрацю двох держав і рішучу підтримку європейських та євроатлантичних прагнень України з метою отримання нею повноправного членства у ЄС і НАТО.

Вице-прем'єр-міністр, міністр цифрової трансформації України М. Федоров і міністр енергетики Литовської Республіки Ж. Вайчюнас підписали Декларацію про наміри щодо взаємного визнання електронної ідентифікації та довірчих послуг для електронних транзакцій між Міністерством електронної трансформації України й Міністерством економіки та інновацій Литовської Республіки. Серед іншого документ містить домовленість про намір сторін об'єднати зусилля для усунення наявних бар'єрів щодо транскордонного використання довірчих послуг і транскордонних е-контрактів, е-рахунків та інших аналогічних рішень (URL: https://zik.ua/news/2019/11/27/rezultaty_vizytu_zelenskoho_v_lytvu_pidpysano_n_ yzku_dokumentiv_946927).

Крім того, міністр оборони України А. Загороднюк та міністр охорони краю Литовської Республіки Р. Каробліс підписали Декларацію про наміри співробітництва у сфері кібернетичної безпеки між Міністерством оборони України та Міністерством охорони краю Литовської Республіки. Документ передбачає ряд заходів, спрямованих на розвиток співпраці в зазначеній сфері для забезпечення відповідного реагування в разі виникнення масштабних національних або міжнародних кіберінцидентів. Сторони також висловили намір створити спільні пункти єдиного контакту для обміну інформацією про кіберзагрози та напади, розробити план спільних навчань. В. Зеленський назвав підписання цих важливих двосторонніх документів позитивним результатом засідання Ради президентів.

Також у Вільнюсі президенти України й Литви взяли участь у роботі V двостороннього економічного форуму. Звертаючись до литовських підприємців, В. Зеленський згадав про давні економічні зв'язки, які сягають ще торгового шляху «від варяг до греків», і назвав Україну «гарним місцем для інвестицій» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/11/29/7103623>).

Водночас литовський президент Г. Науседа, як і його естонська колега, вів мову про зацікавленість українським ринком. Він висловив особливий інтерес до ринку електроенергії, зокрема сонячної.

Відбулися також переговори глави держави з президентом Литви Г. Науседа, спікером сеймасу (парламенту) Литви В. Пранцкетісом і прем'єр-міністром Литви С. Сквернялісом.

М. Дем'яненко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Нормандський формат: оцінки очікувань і позиції учасників напередодні зустрічі

Передумовами переговорів у нормандському форматі стало підписання 1 жовтня 2019 р. у Мінську учасниками Тристоронньої контактної групи «формули Штайнмайера», яка передбачає введення особливого порядку місцевого самоврядування окремих районів Донецької та Луганської областей після вступу в дію закону про особливий статус Донбасу; відведення українських військ і незаконних збройних формувань «ЛНР/ДНР» на лінії розмежування в Станиці Луганській, Золотому й Петровському.

Таким чином, Україна виконала всі умови для «розблокування» подальших переговорів у нормандському форматі. Лідери Франції та Німеччини відзначили наявність усіх передумов для проведення чергової зустрічі з урегулювання ситуації на Донбасі. Останньою своєю участю у саміті підтвердила Росія – 18 листопада глава МЗС РФ С. Лавров підтвердив участь Росії в майбутніх переговорах і заявив, що всі умови для зустрічі в Парижі сформовано (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/normandskaya-vstrecha-izvestno-sammite-chetyreh-1574855479.html>).

Зауважимо, що очікування від цієї зустрічі як в експертних колах, так і політикумі та суспільстві досить неоднозначні: на неї покладають надії, що вона принесе результат у вирішенні конфлікту на Донбасі й одночасно є побоювання, що зустріч може нашкодити національним інтересам України. Тим не менше нормандський саміт – це можливість кожної зі сторін представити свою позицію щодо шляхів подальшого врегулювання конфлікту.

Президент України В. Зеленський озвучив основні питання, які він має наміри порушити під час зустрічі: повернення всіх українських полонених, стале припинення вогню, передача Україні контролю над українсько-російським кордоном та можливість проведення місцевих виборів на Донбасі

– уже як на території України (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/normandsky-format-zelensky/5177081.html>).

Глава держави зазначив, що питання про повернення окупованих регіонів має бути вирішено з реальним результатом. «Я б хотів реальних результатів. Треба домовлятися про повернення наших територій. Я хочу говорити про повернення Донбасу з якимись більш-менш чіткими термінами», – заявив Президент України. За словами В. Зеленського, на саміті також буде обговорюватися питання подальшого виведення російських військ. Президент наполягає, щоб збройні формування покинули Донбас до проведення місцевих виборів.

У свою чергу очільник МЗС В. Пристайко повідомив про готовність України до компромісу на переговорах «нормандської четвірки». «Ми їдемо на нормандську зустріч із відкритими ідеями. Готові прийняти розумний компроміс і принести додому прогрес, на який українці давно чекають», – повідомив він та наголосив, що позиція України щодо неприпустимості ведення переговорів із «ЛНР/ДНР» залишиться в силі й після нормандських переговорів.

Як заявив помічник глави Української держави А. Єрмак, команда В. Зеленського має «програму максимум» та «програму мінімум» на переговори в нормандському форматі (URL: <https://tsn.ua/politika/pomichnik-zelenskogo-nazvav-programu-maksimum-na-zustrich-normandskoyi-chetvirki-1453518.html>). «Програма “максимум” передбачає якийсь дійсний план з дійсними термінами – план закінчення війни і план відновлення нашої територіальної цілісності та повернення всіх наших територій, повернення всіх наших полонених, припинення війни, припинення війни фактичне, яка сьогодні, на жаль, продовжується», – сказав він.

Щодо «програми мінімум», то, за словами А. Єрмака, на першому місці також стоятиме припинення вогню. Потім – чітка домовленість про обмін та повернення всіх полонених, які перебувають і на непідконтрольних українських територіях, і на території Росії. «І також, я вважаю, як “програма мінімум” – це чіткий сигнал, як далі відбуватимуться переговори щодо виконання Мінських домовленостей. І яким шляхом будемо йти для припинення війни. Ми розглядаємо тільки в інтересах нашої країни, тільки в інтересах наших людей», – зазначив він. Помічник В. Зеленського також запевнив, що Президент на нормандській зустрічі ніколи не зрадить не тільки громадян, які за нього голосували, а й усіх наших громадян.

Російська сторона в процесі підготовки до саміту висувала умову про виконання розведення військ по всій лінії розмежування найближчим часом. Також президент РФ В. Путін заявив про необхідність продовження терміну дії закону про особливий статус Донбасу, який закінчується 31 грудня 2019 р., та погодження його з представниками незаконних формувань «ЛНР/ДНР». На думку президента РФ, це питання є ключовим, без рішення якого він не бачить сенсу в нормандському форматі.

Загалом, за інформацією, оприлюдненою деякими ЗМІ, основними питаннями, які планує обговорювати Росія на зустрічі, є особливий статус для окремих районів Донецької та Луганської областей, розведення сил і засобів на нових ділянках, зняття «економічної блокади» Донбасу, відновлення залізничного сполучення з окупованими територіями, обмін полоненими та повна амністія бойовиків (російська сторона наполягатиме на закріпленій законодавчо забороні переслідування бойовиків незаконних збройних формувань). У межах політичного блоку Кремль має намір порушити питання «модальності проведення виборів» на окупованому Донбасі. У цьому напрямі обговорюватимуться відповідальні за вибори (ЦВК України або виборчкоми бойовиків), а також можливість виборів голів обласних адміністрацій» (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/zustrich-v-normandskomu-formati-amnistiya-i-vibori-na-donbasi-novini-ukrajini-50053843.html>).

Окремі експерти зазначають, що в Парижі в рамках зустрічі російською стороною може порушуватися й газове питання. Щодо питання газових переговорів українська сторона заявила, що не планує порушувати це питання, але готова обговорювати його. Водночас більшість експертів і політиків сходяться на думці, що розмови про газ на нормандській зустрічі є небезпечною тенденцією, та нагадують, що існує тристоронній формат переговорів по газу – ЄС, Росія, Україна, де й можна все вирішувати. До речі, П. Порошенко також порадив В. Зеленському в жодному разі не обговорювати газових відносин між Україною та Росією в нормандському форматі.

Можливі підсумки переговорів у Кремлі відмовилися прогнозувати. На думку прес-секретаря глави РФ Д. Пескова, «не варто ні завищувати, ні занижувати очікування».

Заступник міністра закордонних справ РФ О. Глушко назвав умову для успішних переговорів у нормандському форматі. За його словами, це умова покаже дієвість нормандського формату як міжнародного інструмента. «Прийняття українською стороною “формули Штайнмайера” як основи для політичного врегулювання є ключовим елементом для успіху саміту. Росія, беручи участь у підготовці цієї можливої зустрічі, цього саміту, якраз твердо виходить з того, що це мінімальна умова, щоб, по-перше, його провести, по-друге, дійсно показати, що нормандський формат продовжує виконувати важливу функцію як міжнародного інструмента, який дає змогу закріплювати ті результати, які досягаються контактною групою», – заявив О. Глушко (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/rf-nazvali-uslovie-uspeha-normandskom-sammite-1574799549.html>).

Лідери Франції та Німеччини також поділилися думками щодо майбутньої зустрічі в нормандському форматі. Президент Франції Е. Макрон, який і став ініціатором зустрічі «нормандської четвірки» в Парижі, під час телефонної розмови з В. Зеленським відзначив значне просування в питанні врегулювання конфлікту на Донбасі та виконання Україною всіх умов для

продовження переговорів. На переконання французького президента, саміт 9 грудня дасть початок новому етапу в реалізації Мінських домовленостей.

Канцлер Німеччини А. Меркель також висловила готовність до участі в нормандському саміті. Під час обговорення з президентом РФ В. Путіним майбутніх переговорів А. Меркель відзначила важливість повного дотримання Мінських домовленостей 2015 р. та інших домовленостей, які спрямовані на сприяння врегулюванню конфлікту на Сході України. Також сторони наголосили на необхідності закріплення особливого статусу для Донбасу в законодавстві України.

Важливо зауважити, що лідери Франції та Німеччини пов'язують майбутню зустріч у Парижі з дотриманням і подальшою реалізацією Мінських домовленостей. Водночас українська сторона, навпаки, прагне відійти від мінського формату. Зокрема, про це заявив голова президентської фракції в парламенті Д. Арахамія (URL: <https://prm.ua/metoyu-zustrichi-u-normandskomu-formati-ye-vihid-z-minskih-domovlenostey-arahamiya>).

Д. Арахамія повідомив, навіщо потрібна зустріч у нормандському форматі: «Щоб піти від Мінських домовленостей, тому що вони спочатку були кабальними умовами, які змусили нас підписати під час Іловайська та Дебальцевого. Для того щоб з них вийти, потрібно перейти в інший формат». Він додав, що Росії наразі не вигідно відмовлятися від формату Мінських домовленостей.

Президент США Д. Трамп також висловив свою думку щодо майбутніх переговорів. Зауважимо, що американський лідер не виступає стороною запланованої зустрічі, однак дискусії про можливе розширення нормандського формату тривають. Крім того, заступник держсекретаря Д. Хейл підтвердив, що Америка так чи інакше залучена в процес переговорів.

Д. Трамп вважає, що Україна й Росія можуть досягти прогресу в Парижі. За словами президента США, нормандський саміт має велике значення для обох країн. «Майбутня зустріч Росії з Україною дуже важлива. Є ймовірність, що буде досягнуто дуже великого прогресу. Це важливо для України й для Росії теж. Тому що вони борються дуже давно, надто довго», – заявив Д. Трамп.

Водночас у Посольстві США в Україні напередодні нормандського саміту зробили заяву, у якій йдеться про те, що Сполучені Штати Америки наголошують на непохитній підтримці суверенітету й територіальної цілісності України напередодні зустрічі «нормандської четвірки» в Парижі (URL: <https://prm.ua/ssha-zrobili-zayavu-naperedodni-normandskogo-samitu>). «Сполучені Штати Америки працюватимуть із союзниками та партнерами, щоб і надалі змушувати Росію виконувати взяті на себе зобов'язання та розпочати процес мирного відновлення повного суверенітету України на Донбасі», – зазначається в заяві.

В українському політикумі та експертному середовищі до зустрічі в нормандському форматі ставляться не так оптимістично й закликають

Президента В. Зеленського не допустити порушення національних інтересів України.

Три фракції у Верховній Раді виступили зі заявою напередодні нормандського саміту. «Батьківщина», «Голос» і «Європейська солідарність» виступили 3 грудня зі спільною заявою щодо ситуації на Донбасі про недопущення порушення національних інтересів України і вимагають від Президента В. Зеленського не порушувати під час переговорів у нормандському форматі «червоних ліній» стосовно Донбасу (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-nijakih-kompromisiv-pro-federalizatsiju-tri-fraktsiji-v-radi-vistupili-zi-spilnoju-zajavoju-naperedodni-normandskogo-samitu-1475068.html>). «Усвідомлюючи ризики для безпеки й національних інтересів України, реалізації європейського та євроатлантичного вибору українського народу, які виходять із тривалої агресії Російської Федерації, заявляємо про необхідність дотримання під час переговорів у нормандському форматі принципів позицій, червоних ліній, порушення яких завдасть непоправної шкоди Україні», – опублікувала текст заяви у Facebook лідер «Батьківщини» Ю. Тимошенко.

Серед вимог до Президента України В. Зеленського – «жодних компромісів щодо унітарності держави і про федералізацію; жодних компромісів щодо європейського та євроатлантичного курсу; жодних політичних дій, зокрема виборів, на окупованих територіях Донбасу до виконання умов безпеки і деокупації – виведення російських військ, роззброєння незаконних збройних формувань, установлення контролю за державним кордоном; жодних компромісів щодо деокупації та повернення Криму Україні; жодного припинення міжнародних судових процесів проти Росії».

Фракції вимагають забезпечення принципу «спершу безпека», що охоплює всеосяжне припинення вогню на Донбасі, виведення російських військ і озброєнь з території України, повернення контролю України над українсько-російським кордоном. «Координуємо свої дії для забезпечення непорушності цих червоних ліній та дотримання національних інтересів нашої країни та закликаємо всі державницькі партії та громадські організації долучитися до спільної боротьби для захисту України», – указано в заяві.

Уже 8 грудня в Києві на майдані Незалежності відбулося всеукраїнське віче «Червоні лінії». Політичні фракції «Голос», «Батьківщина» і «Європейська солідарність» закликали людей вийти на масову акцію. Зауважимо, що п'ятий Президент України П. Порошенко зазначив, що віче на Майдані не носить протестного характеру. Учасники мітингу вийшли на підтримку України перед переговорами В. Зеленського з лідерами Росії, Німеччини та Франції в нормандському форматі. Згодом активісти підійшли до Офісу Президента, де відбулася акція «Варта на Банковій» (URL: https://24tv.ua/na_maydani_pochalos_viche_chervoni_liniji_pered_normandskim_samitom_foto_video_n1245628).

Організатори зазначили, що цим мітингом закликають Президента В. Зеленського не перетнути «червоні лінії» з президентом Росії щодо врегулювання війни на Донбасі.

У свою чергу В. Зеленський закликав українців довіряти йому і запевнив що на нормандській зустрічі зради не буде. «Ніякої зради не було і не може бути. Але я буду більш упевнено вести себе на цій зустрічі, якщо буду знати, що мені країна довіряє, що за моєю спиною наш незалежний народ», – звернувся Президент України до українців (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2829404-zelenskij-zapevnae-so-na-normandskij-zustrici-zradi-ne-bude.html>). Він закликав не вірити політикам чи політичним силам, які говорять про можливу «зраду» на прийдешній нормандській зустрічі. «Не вірте нікому, війною нікуди ніхто не може піти, не хоче піти і втрачати ще сотні тисяч людей – ми не можемо собі цього дозволити. Тому тільки дипломатія. А якщо не буде цього діалогу, що там кажуть: “А що там ще за діло може бути Зеленського з Путіним?”... Знаєте, без цього діалогу можна, але це приблизно, як біг на цій біговій доріжці, тобто ти щось робиш, калорії втрачаєш, але ти на місці. Ми не хочемо бути на місці, ми хочемо, щоб усе це закінчилося і ми знову були великою країною Україною», – підкреслив Президент.

У контексті настроїв українського суспільства щодо нормандського саміту політолог О. Гарань зауважує: «Соцопитування кажуть, що все стабільно: українці не згодні закріплювати в Конституції особливий статус для непідконтрольних територій, на повну амністію (як це вказано в Мінських домовленостях), вибори на окупованих територіях на умовах тої сторони, створення народної міліції в ОРДЛО».

Однак експерт зазначає, що для досягнення миру, якого хочеться більшості населення, постає необхідність переговорів з В. Путіним, які самі собою несуть певні загрози. «Як експерт я усвідомлюю: двосторонні переговори з Путіним – це небезпека. Не тільки для Зеленського, а завжди. З досвіду української дипломатії: як тільки ми переходимо у фазу двосторонніх переговорів з будь-яким російським президентом – у нього стає набагато більше можливостей тиснути на Україну, а потім ще й сказати: “А ми цього не обговорювали”. Саме тому з 2014 р. акцент було зроблено на тому, що з Путіним ми розмовляємо лише в присутності наших західних партнерів. Навіть якщо йдеться про режим відеоконференції. У Зеленського інший підхід. У нього вже відбулася третя телефонна розмова з Путіним. І він вважає, що дві попередні були дуже успішними, так як привели до обміну полоненими. Зеленський схильний вірити (і це наївно), що з Путіним можна вирішити питання», – зазначає політолог (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/peregovori-putina-zelenskogo-chogo-hochut-ukrajinci-novini-ukrajini-50056300.html>).

Загалом експерти здебільшого не очікують особливих результатів від зустрічі в нормандському форматі. Політолог С. Постоловський узагалі вважає, що для України краще, щоб нормандська зустріч закінчилася нічим

(URL:

https://24tv.ua/dlya_ukrayini_krashhe_shhob_normandska_zustrich_zakinchilisya_nichim_ekspert_n1243306).

На його переконання, позиції України й Росії залишилися незмінно протилежними. В. Зеленський наполягає на виконанні спочатку безпекової частини Мінських домовленостей, а потім політичної. Росія прагне проведення виборів в ОРДЛО та прямих переговорів Києва з проросійськими окупаційними адміністраціями. «Для України нульовий варіант – найкращий. Якщо В. Зеленський хоче увійти в історію як державник, то краще, щоб ця зустріч закінчилася нічим. Для В. Зеленського важливо не так виграти, як не втратити те, що є в питанні енергетики, війни, збереження антиросійських санкцій», – підкреслює С. Постоловський.

На думку експерта, питання полягає в тому, чи вдасться В. Зеленському захистити й дотримуватися своїх позицій на переговорах. За його словами, якщо піти на умови, на яких наполягає Росія, постраждають національні інтереси України. Усі кроки України, починаючи від «формули Штайнмайера», ведуть до дестабілізації та поглибленої анексії Росією наших територій.

Щодо інших учасників зустрічі С. Постоловський вважає, що більше сподівань на А. Меркель, ніж Е. Макрона. Канцлер ФРН А. Меркель буде на боці України. Як говорить політолог, А. Меркель може проявити свою принципову позицію й сказати В. Путіну, що не тільки Україна повинна виконувати угоди, а й Росія.

Хотілося б зазначити, що в експертному середовищі наразі немає єдності в питанні, що стосується однозначної підтримки з боку Франції та Німеччини позиції України під час переговорів. Узагалі це питання досить складне та багатогранне, а реальна політика демонструє, що в окремих країнах завжди є ті, хто переслідує прагматичні цілі та готові заради цього йти на певні поступки.

Наслідком переговорів експерт називає можливий статус кво або й прорив: «До кінця року може бути прийнято новий закон про особливий статус ОРДЛО. Це стане першим кроком, після якого буде ряд переговорів. І поступово про щось домовлятимуться».

Політичний оглядач В. Мороз також зауважує, що ставлення в країні до цієї зустрічі досить суперечливе. На його думку, миру хочуть усі, але ніхто не знає, як того миру досягти – скоріше, це стосується й кремлівської верхівки (URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2019/12/3/7233691>). Загалом експерт зазначає, що В. Путін у найближчій перспективі не піде на істотні поступки перед усім світом. Для нього це привселюдний ляпас, особиста образа. Для людини, яка керується відомим напівкримінальним принципом «боятися – значить, поважають!», не існує іншої логіки, крім логіки сили. І поступитися – це означає для нього програти, зазнати приниження.

Водночас В. Мороз припускає, що В. Путін може піти на компроміс. Якщо ще на більший компроміс у його очах піде В. Зеленський, поступаючись інтересами України. «Путіну по цимбалах світова громадська думка. Путіну важливо, що про нього скажуть у Росії. Максимум, на що він може піти, то це на розміщення міжнародного контингенту на лінії розмежування між “ЛНР/ДНР” і підконтрольними Україні районами Донецької і Луганської областей. Путін ще за Порошенка погоджувався на цей варіант, і нині за нього треба хапатися двома руками. Бо, за великим рахунком, він влаштовує на нинішньому етапі й Україну», – переконаний В. Мороз.

Про можливі компроміси та поступки з боку В. Путіна під час нормандської зустрічі говорить і віце-прем’єр з європейської та євроатлантичної інтеграції Д. Кулеба. «Відчувається і санкційний тиск, і що падає рейтинг президента Путіна всередині країни. І все це спонукає їх на те, щоб іти на певні компроміси й поступки... Тому мотивація є і тепер все залежить від мистецтва дипломатії та політиків, які зберуться на нормандському саміті», – вважає він (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/12/2/7233658>).

Журналіст і політичний коментатор В. Портников, розмірковуючи над питанням, чим може завершитися нормандський саміт, насамперед зауважує, що на зустріч кожен з учасників приїде з певною метою. «Мета Президента України В. Зеленського на цій зустрічі здається очевидною – завершення війни. Мета президента Франції Е. Макрона – домогтися припинення конфлікту, утвердитися в ролі європейського лідера, відновити відносини Заходу й Росії. Мета канцлера А. Меркель – продемонструвати ефективність формату, у створенні якого вона грала головну роль і який повинен був привести до закінчення війни на Сході України. Мета Росії проста – легітимізація маріонеткових адміністрацій» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30274972.html>).

За словами експерта, російський президент виступає за те, щоб закон про особливий статус окупованого Донбасу було пролонговано, а далі змінювався шляхом прямих консультацій українського керівництва з представниками «народних республік». «Ця позиція, за великим рахунком, не сильно відрізняється від того, що В. Путін та інші російські керівники говорять із 2014 р. Прямі переговори – це модель, яку Росія послідовно нав’язувала спочатку керівництву Молдови, а потім керівництву Грузії. Мета проста: легітимізація маріонеткових адміністрацій і перетворення Росії з учасника конфлікту на повноцінного посередника. Посередника, який аж ніяк не гарантує вам відновлення територіальної цілісності навіть тоді, коли ви підете на всі його умови. Ще одна важлива теза, озвучена В. Путіним: розведення військ по всій лінії розмежування. Це означає, що Росія, у принципі, готова перевести конфлікт у розряд заморожених. Але що це буде означати на практиці? Чи піде за цим відновлення територіальної цілісності України або ж, навпаки, Росія стане зміцнювати донбаську “державність”? І

від чого це залежатиме – від “лояльної” поведінки українського керівництва або ж від рішення Кремля віддати територію або зберегти її за собою? І чи стане тема статусу Донбасу обговорюватися на нормандському саміті?.. Або її знову підмінять дискусією про черговість виконання пунктів Мінських домовленостей?» – розмірковує В. Портников.

Політичний експерт О. Петровець також вважає, що одна з основних позицій російської сторони – вимога прийняття особливого статусу для окупованих територій Донбасу. На його думку, саме обговоренню цього питання приділятиметься максимальна увага на зустрічі «четвірки» ([URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2019/11/27/7233158](https://www.pravda.com.ua/columns/2019/11/27/7233158)).

Експерт також виділяє головні ризики для України в Парижі. «Треба бути реалістом та чітко усвідомлювати реальні ризики, які несе ця зустріч саме для нашої країни, не для Росії. Росія, звісна річ, нічим не ризикує, і всі дії, виверти, маніпуляції, до яких вдасться Путін, – це лише певна тактика бою проти України, аби досягти вигідних тільки для Росії домовленостей. Путін – геніальний маніпулятор, і не треба про це забувати», – говорить О. Петровець.

На його думку, російський президент погоджується на зустріч із В. Зеленським лише через власну вигоду в цій події. І вона стосується не лише окупованого Донбасу. «Ми вже ступили на слизький шлях гри з Путіним, а він – дуже хитрий суперник, що не “по зубах” нашому Президенту. Мені не хочеться в це вірити, але факти говорять самі за себе. Пів-року на посаді Президента України проти 20 років ФСБ-шника на посаді президента Росії – це ніщо, на жаль. Уже навіть зараз ми можемо спостерігати картину: у той момент, коли до України повертаються кораблі, Путін обговорює з Макроном, що повинна зробити Україна, щоб припинилися обстріли на Донбасі. Тобто нас, українців, вважають винними, ми маємо зобов'язання перед країною-агресором (не навпаки!), за Росією Путін не визнає жодної провини. І це очікувана путінська класика. Ми бачимо, що він уже готує підґрунтя, аби зустріч пройшла максимально продуктивно для нього. Тонка психологічна “обробка” французького лідера почалася. І, якщо взяти до уваги той факт, що зустріч пройде в Парижі, ясна річ, що лояльність Макрона для Путіна найбажаніша. Замилування очей європейським лідерам та схиляння до підписання угоди/офіційних документів Зеленським на цій зустрічі, після чого він матиме певні зобов'язання, згідно з Мінськими домовленостями – це головний пункт, на якому Путін зосередить усю свою увагу», – переконаний експерт.

Водночас О. Петровець переконаний, що В. Путін наразі намагається «замилити» тему Криму та знизити рівень міжнародної агресії до Росії. Бо саме питання Криму є для нього вирішальним при розв'язанні конфлікту на Донбасі. «Навіщо стільки уваги приділяється саме обговоренню питання особливого статусу на Донбасі? Якщо провести моніторинг у ЗМІ, то вже зараз ми бачимо, що питання анексії Криму відійшло на другий план, у нормандському форматі воно не згадується взагалі (хоча раніше це питання

порушувалося однозначно)... Як мінімум, Путін добиватиметься, щоби “кримська тема” була заморожена на період каденції нашого Президента. І тоді він піде на “поступки”, дасть Україні символічний контроль (таку собі видимість контролю) над окупованими територіями», – говорить він.

Прогнозуючи результат зустрічі, експерт зауважує, що все, про що нібито «вдасться» домовитися від час нормандської зустрічі, – це чергова солодка та тонка брехня, завдяки якій створюватиметься видимість вирішення конфлікту. Тому ця зустріч буде вирішальною для України, і, якщо вона не дасть очікуваних результатів, формат відносин з Росією однозначно треба буде змінювати, оскільки ще п’ять років такої кривавої війни наша країна не витримає. За таких умов В. Зеленському доведеться кардинально трансформувати свою тактику, надійніше заручитися міжнародною підтримкою та знайти інші важелі впливу на агресивного сусіда – цілком можливо, що це буде чергове посилення санкцій.

Уже напередодні зустрічі в українських ЗМІ з’явилася інформація про те, що Президент України поїде в Париж «озброєний інформацією». Про це заявив секретар РНБО О. Данілов після завершення закритого засідання. «Президент їде на нормандський формат озброєний певною інформацією, яка, думаю, буде абсолютно корисно використана в інтересах нашої країни», – зазначив він.

О. Данілов також заявив, що 22 установи «відпрацьовували всі ці процеси», і додав, що на нараді до переговорів обговорювали п’ять варіантів розвитку подій. Але він не став їх називати.

Раніше В. Зеленський також не став розкривати деталі того, з чим їде в Париж, адже може лишитися «без зброї на цих переговорах» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-50700276>).

Також В. Зеленський запевнив, що має «план Б» у випадку, якщо переговори в Парижі не матимуть прогресу. Про це він заявив в інтерв’ю Der Spiegel (URL: <https://prm.ua/zelenskiy-zapevniw-shho-maye-plan-b-u-vipadku-yakshho-peregovori-u-parizhi-ne-matimut-progresu>). На запитання журналіста «Припустимо, переговори не прогресують, оскільки Росія все блокує. У вас є “план Б”?» Президент України відповів: «На даний момент я не хочу говорити про свій “план Б” – я тому і називаю його “план Б”, бо вірю в “план А”. Але він, звичайно, існує. І я хотів би уточнити: мій “план Б” полягає не в тому, що все залишається таким, як зараз».

Після закінчення саміту учасники переговорів повинні підписати підсумковий документ. У МЗС України розповіли про його зміст. За словами В. Пристайка, проект рішення «нормандської четвірки» було узгоджено ще 2 вересня радниками сторін. Він є робочим варіантом і ляже в основу фінального документа. У змісті прикінцевих положень комюніке лідери відзначають успішне розведення сил на трьох ділянках Донбасу й пропонують визначити наступні точки розведення. В. Пристайко зазначив, що це короткий текст, який містить загальні фрази, і оформиться документ тільки після завершення зустрічі глав держав (URL:

<https://www.rbc.ua/ukr/news/normandskaya-vstrecha-izvestno-sammite-chetyreh-1574855479.html>).

Таким чином, констатуємо, що зустріч в нормандському форматі як спроба врегулювати конфлікт на Донбасі оцінюється більшістю спостерігачів як позитивний момент. Однак, зважаючи на принципові розбіжності України та Росії щодо окремих питань, навряд чи можна очікувати на швидкий прогрес. Разом з тим багато експертів з великою долею імовірності допускають успіх за такими напрямками, як обмін полоненими та продовження процесу розведення військ. Водночас експерти сходяться на думці, що для України важливо не поступитися принциповими позиціями та не йти на домовленості, які потенційно можуть нашкодити національним інтересам. У цьому контексті зауважимо, що українська сторона заявляє про готовність до різних сценаріїв розвитку подій. Загалом же кінцевий результат нормандської зустрічі спрогнозувати досить складно, оскільки, крім анонсованих аргументів та позицій сторін, існують й інші фактори та підводні камені, які можуть вплинути на розклад сил і кінцевий результат уже безпосередньо за столом переговорів.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Політичний контекст російсько-українських газових переговорів

Тривалий час точаться суперечки щодо прямих поставок російського газу в Україну й транзиту блакитного палива через територію України країнам Європи. «Нафтогаз» веде критично важливі переговори щодо контрактів на транзит газу з РФ. При цьому йде потужний тиск Кремля, саме сьогодні, адже з 1 січня припиняє дію контракт на поставки газу через Україну. Як зазначив Ю. Бутусов, український журналіст, головний редактор сайту «Цензор.нет», за цим стоїть п'ять років війни в судах, сенсаційні історичні перемоги України й «Нафтогазу» над «Газпромом» і всією російською дипломатичною машиною, виграв 3 млрд у Стокгольмському арбітражі, інші судові рішення (URL: <https://patrioty.org.ua/politic/dekabr-2019-ho--kliuchevaia-razviazka-y-ymenno-seichas-rossyiskyi-hazovi-shantazh-rabotaet-na-maksymalnih-ovorotakh-butusov-pro-ryzyky-zminy-kerivnytstva-naftohazu-305940.html>. 2019. 3.12).

На думку багатьох спостерігачів, керівництво Росії намагається обдурити й залякати Президента України В. Зеленського точно так, як у 2005 р. В. Путіну вдалося залякати та шантажувати Президента В. Ющенка й Прем'єр-міністра Ю. Тимошенко. Тоді ми були набагато слабкіші – довелося поступитися, але сьогодні Україна сильна настільки, що може позбутися колоніальної залежності. Як інформують ЗМІ, у кінці листопада стало відомо, що «Нафтогаз України» виграв у «Газпрому» апеляцію в Стокгольмському суді. Ідеться про справу щодо виплати 2,6 млрд дол. у суперечці за транзитним контрактом. Про цю перемогу повідомив

виконавчий директор НАК «Нафтогаз України» Ю. Вітренко на своїй сторінці у Facebook.

Отже, боргові зобов'язання російського монополіста перед Україною зростають, але деякі українські посадовці заявляють про готовність співпрацювати на російських умовах. Крім того, з'являються незрозумілі повідомлення і їх заперечення. Зокрема, міністр енергетики та захисту довкілля О. Оржель 2 грудня заявив, що в уряді планують зміну керівництва й початок конкурсів у всіх стратегічних компаніях, зокрема в НАК «Нафтогаз України». Натомість міністр розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства Т. Милованов запевнив, що О. Оржеля, імовірно, неправильно зрозуміли й найближчим часом змінювати ні керівництво «Нафтогазу», ні членів наглядової ради в уряді не планують. «Конкретно по “Нафтогазу” немає ніяких змін. І не буде. Це або неправильно зрозуміли, або перекручено. По “Нафтогазу” жодного процесу немає. Ні по наглядових радах, ні по керівництву», – наголосив Т. Милованов (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-milovanov-sprostuvav-informatsiju-pro-namir-urjadu-zminiti-kerivnitstvo-naftogazu-1472414.html>. 2019. 3.12).

У свою чергу А. Коболєв, який очолює «Нафтогаз України» з березня 2014 р., зазначив, що не бачить сенсу реагувати на повідомлення про конкурс на посаду голови «Нафтогазу».

Виконавчий директор «Нафтогазу» Ю. Вітренко також не бачить необхідності змінювати керівництво, але він не проти професійного та політично незаангажованого конкурсу. Проте, на його думку, конкурс навряд чи вдасться провести до кінця поточного року.

Заяву міністра енергетики та захисту довкілля О. Оржеля незрозуміли і в експертному середовищі. Адже такої термінової потреби змінювати керівництво «Нафтогазу» немає. «Контракт завершується в лютому, навіщо на сьогодні це обговорювати? Міністр як відповідальний за формування енергетичної політики повинен у цей час з усіх сил підтримувати керівництво «Нафтогазу» як частину нашої переговорної позиції. Інакше в РФ можуть виникнути ілюзії, що незалежна енергетична політика може бути переглянута» (URL: <https://glavcom.ua/publications/chort-yak-ce-vigidno-uryad-znovu-sidaje-na-gazovu-golku-kremlya-642863.html>. 2019. 27.11).

Україна має певні переваги та може ставити свої умови росіянам. Про це говорив п'ятий Президент України П. Порошенко. «Пішов уже п'ятий рік, коли Україна не купує газ у Росії. Ми цілком задоволені постачанням газу з Європи. І зараз немає навіть мінімальної потреби знову купувати його у Росії. Жодного кубу! Повернути цю зброю до рук Путіна – це і є справжня капітуляція», – заявив П. Порошенко (URL: <https://glavcom.ua/news/povernutis-do-kupivli-gazu-v-rf-ce-i-je-spravzhnya-kapitulaciya-poroshenko-644109.html>. 2019. 3.12).

Він жорстко розкритикував заяву міністра енергетики та захисту довкілля О. Оржель про ймовірність того, що Україна повернеться до прямих поставок газу з РФ.

Однопартієць П. Порошенко, співголова фракції «Європейська солідарність» А. Герасимов також вважає, що для України неприпустимо купувати російський газ, оскільки він завжди був важелем політичного впливу Кремля на сусідів і партнерів. Він переконаний, що енергетичні ініціативи команди В. Зеленського щодо поновлення контрактів з російськими постачальниками електроенергії, а згодом і газу є небезпечними для суверенітету нашої держави. Ще більше насторожує, що вони «просуваються» непрозоро, без контролю суспільства – як це було з поправкою А. Геруса щодо «російського струму». «Усі пам'ятають історію щодо закупівлі російської електричної енергії. Спочатку це взагалі приховувалося. Казали, що в цьому законі і у відповідній поправці такого немає. І тільки після того як це стало відомо завдяки журналістам, з'явилися коментарі від представників нової влади. Що стосується прямої закупівлі газу з РФ, то неодноразово ми бачили, що російський газ – це не економічна річ, це політична річ і це є питання впливу. Я вважаю, що такої помилки робити не можна», – підкреслив А. Герасимов (URL: <https://prm.ua/rosiyskiy-gaz-tse-vazhil-politichnogo-tisku-na-ukrayinu-gerasimov>. 2019. 26.11).

На думку представників партії «Європейська солідарність», відновлення прямих закупівель газу з Росії є серйозною загрозою національній безпеці нашої держави та має елементи державної зради, коли Україну знову садять на російську «газову голку», свідомо роблять залежною від країни-агресора.

Тим часом, як інформують ЗМІ, 28 листопада у Відні відбулися російсько-українські переговори щодо газу з участю міністра енергетики РФ О. Новака, міністра енергетики та захисту навколишнього середовища України О. Оржеля, голови правління ПАТ «Газпром» О. Міллера, керівників НАК «Нафтогаз України» і ТОВ «Оператор газотранспортної системи України». У НАК «Нафтогаз України» заявили, що двосторонні переговори міністрів енергетики України й Росії було узгоджено з Європейською комісією. «Укладання договору про транзит газу буде найкращою новиною для всіх залучених сторін», – наголосив віце-президент Європейської комісії М. Шефчович.

У Міністерстві енергетики та захисту довкілля України зазначили, що «Газпром» може виплатити Україні 3 млрд дол. боргу газом. Раніше Прем'єр-міністр України О. Гончарук запевнив, що Україна не веде переговорів про купівлю газу з Росії. Отож досить складно визначити справжні наміри української влади.

За словами спостерігачів, раптове потепління «газових» відносин з країною-агресором пов'язано з абсолютно прагматичними планами Москви. Вона прагне не випасти з ринку постачання блакитного палива до Європи впродовж наступного року, поки добудовуватиметься «Північний потік-2». Саме він покликаний поставити хрест на українській газотранспортній системі, яка досі була головною магістраллю для експорту російського газу.

Враховуючи закінчення дії попереднього транзитного контракту між «Газпромом» і «Нафтогазом», російська сторона шукає можливості пролонгації поставок газу до Європи, пропонуючи нашій країні короткотермінове співробітництво. Київ до останнього часу виступав категорично проти, розуміючи, що після цього вітчизняна ГТС може зупинитися й збитки, яких зазнає держава, стануть не співмірними з потенційними швидкими заробітками, які обіцяє Москва. Тому альтернативою може бути лише повернення до довготермінового співробітництва з «Газпромом». Таку думку висловили автори публікації Н. Сокирчук, М. Глуховський (URL: <https://glavcom.ua/publications/chort-yak-se-vigidno-uryad-znovu-sidaje-na-gazovu-golku-kremlya-642863.html>. 2019. 27.11).

За їхніми словами, «Газпром» не проти підписати нову транзитну угоду. Але умовою з боку росіян є «відмова обох сторін від усіх взаємних претензій у міжнародному арбітражі та припинення усіх судових розглядів». Як інформують ЗМІ, чергову заяву такого змісту опублікував на своїй сторінці у Facebook російський газовий монополіст. Крім того, такі ж ультиматуми озвучував В. Путін. На практиці це означає добровільну відмову України від щонайменше 2,56 млрд дол., виграних у справі «Нафтогазу» проти «Газпрому», яку українська компанія виграла минулого року в Стокгольмському арбітражі. З одного боку, російський газовий монополіст готовий запропонувати нашій державі лише короткотермінове транзитне співробітництво: «Газпром» надіслав Україні пропозицію «про продовження діючого контракту або укладання нової угоди про транзит газу через територію України на 2020 р.». Але з іншого – судячи з повного тексту заяву «Газпрому», росіяни можуть продовжити не тільки транзитне співробітництво з Україною, а й повернутися до прямих поставок газу в Україну.

Разом з тим із заяв, які виходять від українських урядовців та державного газового монополіста, складно зрозуміти, до чого держава схиляється більше: наполягатиме й далі на виконанні рішення Стокгольмського арбітражу чи пристане на пропозицію «Газпрому» «обнулити» претензії не тільки продовжувати транзит, а і відновити прямі закупки російського газу.

Росіяни навіть не погоджуються на ціни за транспортування газу, запропоновані Україною. Зокрема, голова правління «Газпрому» О. Міллер назвав «дуже-дуже високими» запропоновані Україною тарифи на транзит газу у Європу з 2020 р. «Питань досить багато. У тому числі це питання, які стосуються матриці тарифів. Це дуже-дуже високі тарифи, серйозно значно вище чинного тарифу, за яким ми зараз транзитуюємо газ через територію України», – зазначив О. Міллер (URL: <https://rubryka.com/2019/12/04/u-rosiyi-kazhut-shho-ukrayina-zabagato-hoche-v-chomu-sprava>. 2019. 5.12).

Він заявив, що «Газпром» обговорює питання транзиту з незалежним газотранспортним оператором – ТОВ «Оператор газотранспортної системи

України». «Наші консультації проходять і у Відні. Ми обговорюємо міжоператорську угоду, ми обговорюємо транспортний договір», – наголосив О. Міллер.

Як відомо, українська сторона неодноразово підкреслювала, що тариф залежатиме від терміну укладення контракту та обсягу транзиту. У жовтні українська сторона офіційно опублікувала нову методику розрахунку тарифу на транзит газу.

Виконавчий директор НАК «Нафтогаз України» Ю. Вітренко порекомендував російському «Газпрому» звернутися до українського регулятора з обґрунтуваннями необхідності зниження тарифу на транзит газу через газотранспортну систему України. «Російській стороні пояснювалося, що вона може звернутися до оператора або безпосередньо до регулятора (НКРЕКП) з обґрунтуванням необхідності зниження тарифу, якщо український тариф вище тарифів альтернативних (конкурентних) газопроводів або якщо тариф робить експорт газу не вигідним для «Газпрому»», – підкреслив Ю. Вітренко (URL: <https://rubryka.com/2019/12/05/naftogaz-vidreaguvav-na-slova-putina-pro-vysokiy-taryfy>. 2019. 5.12).

Він нагадав, що Україна впроваджує європейську методологію розрахунку тарифу, яка застосовується до транзиту газу відповідно до європейського тарифного кодексу. «За цієї методологією тариф повинен відповідати актуальним витратам оператора газотранспортної системи. Іншими словами, розрахунки транзитного тарифу, які були показані «Газпрому» і які нині коментує російська сторона, тільки покривають скориговані витрати оператора ГТС України, тому цей тариф ніяк не може вважатися завищеним», – заявив Ю. Вітренко.

За його словами, транзит повинен бути економічно вигідний для всіх сторін – української, російської, європейської. «Це якщо економічні аргументи комусь дійсно важливі», – додав він.

Як інформують ЗМІ, Ю. Вітренко також повідомляв, що українська сторона допускає можливість продовження транзиту російського газу до Європи за європейського посередництва. «Нафтогаз» погоджується з варіантом укладення контракту на транзит, але того, який запропонував віцепрезидент Єврокомісії М. Шефчович. «У нас немає жодного сумніву, що цей варіант відповідає як європейським правилам, так і легітимним інтересам української та російської сторін», – зазначив Ю. Вітренко.

Пропозиції М. Шевчовича: мінімальні обсяги транзиту – від 40 до 60 млрд куб. м газу, а додаткові – від 22 до 30 млрд куб. м газу. Тривалість контракту – 10 років, але можливість його припинення через п'ять років, якщо істотно зміняться обставини. Ці умови влаштували Україну, але не Росію, яка не хоче обтяжувати себе багаторічними транзитними зобов'язаннями в умовах, коли вона активно розбудовує альтернативну систему поставки газу.

Керівництво «Нафтогазу» й раніше визнавало, що продовження транзиту російського палива є стратегічним завданням. «Але на цю проблему треба дивитися з точки зору сухих цифр і фактів. Ми вже давно переконалися, що ніщо не обходиться Україні так дорого, як дешевий російський газ», – підкреслював голова «Нафтогазу» А. Коболєв.

Разом з тим у «Нафтогазі» не приховували, що не проти розвинути успіх, здобутий у Стокгольмі. Українська компанія розраховує виграти ще одну справу, яку мають розглянути в Стокгольмі в жовтні 2020 р. Ціна питання – 12 млрд дол. Суть позову до «Газпрому» полягає у відшкодуванні знеціненої вартості та повної амортизації української ГТС.

Проте існує ймовірність домовленості з «Газпромом», яка не зовсім задовольнить Україну, але українська влада буде вимушена шукати компроміс і можливо навіть погодиться на російські умови. Це викликає занепокоєння в експертному середовищі. Експерти вбачають у пропозиції «Газпрому» та попередній згоді на неї України міну уповільненої дії. «Це комбінація, розрахована на жадібність українських олігархів і недосвідченість українського керівництва», – зазначив президент Центру глобалістики «Стратегія XXI» М. Гончар (URL: <https://glavcom.ua/publications/chort-yak-ce-vigidno-uryad-znovu-sidaje-na-gazovu-golku-kremlya-642863.html>. 2019. 27.11).

За його словами, «Газпром» з рік триматиме Україну на дешевому газі, а «потім викине якийсь трюк – як це було у випадку з попереднім контрактом». «Упродовж 2009 р., коли був підписаний контракт купівлі-продажу, Україна отримала газ за спеціальною низькою ціною. З 2010 р. вони влупили формульну ціну – і ми отримали найвищу з можливих цін у Європі. Потім сказали, що якщо хочете мати знову дешевий газ, то давайте продовжимо договір про базування Чорноморського флоту. От і тут теж деś схована певна комбінація, про яку або Оржель не знає або знає і не каже», – наголосив М. Гончар.

Натомість політолог А. Смолій вважає, що Україна вже майже вступила в кабальні угоди з Кремлем. «Ціна буде надзвичайно високою. Вищою, ніж європейські ціни на газ чи електроенергію. Ціна – наша незалежність», – зазначив політолог.

Він переконаний, що Україна «титанічними зусиллями нової влади сповзає до сфери геополітичного впливу Росії». «Чотири роки тому в ці дні ми зняли газовий зашморг з нашої держави. На межі 2019–2020 рр. нова влада заганяє Україну до нього знову. Дешевий газ – це те, що, на думку Банкової, може врятувати їх від тотального падіння рейтингів», – підкреслив експерт.

Фінансовий аналітик С. Фурса також застерігає від будь-яких газових домовленостей з В. Путіним. «Прекрасний контрагент. Немає нічого кращого, ніж вибрати такого партнера і стати знову залежним від нього. І не забути б, що В. Путін ще хоче, аби ми підписали річний контракт на транзит, що дозволить “Газпрому” вже з 2021 р. пустити весь транзит газу в обхід

України, позбавивши Україну близько 3 млрд дол. щорічно», – зазначив експерт.

М. Яковлева, експерт з енергетики, також вважає газові переговори принизливими для всього українського народу. «Замість того щоб давно вже мати довгострокові контракти з європейськими компаніями, чомусь сьогоднішня українська влада вирішила сідати за стіл перемовин і просто наполегливо тягне туди весь український народ, тим самим принижуючи його, з країною, яка на нас напала і з нами воює. Я не розумію і не приймаю цього», – заявила М. Яковлева (URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=91963>. 2019. 4.12).

Вона вважає, що на сьогодні є абсолютно нормальним варіант підписання довгострокових договорів не на один рік, а на 5–10 з європейськими компаніями. «Росія радіє, вона нам надає райдер, щоб ми відмовилися від рішення Стокгольмського арбітражу, відкликали всі позовні заяви на 22 млрд дол., які ми подали щодо компенсації втрат в Криму і на Сході, і дозволили “Газпрому” напряму постачати газ на українські підприємства», – наголосила експерт.

Проте не всі експерти так категоричні. Деякі експерти не виключають компромісу, адже домовлятися все одно доведеться, незважаючи на значні суперечності. Як зазначив експерт з питань енергетики С. Дяченко, головним каменем спотикання в переговорах залишається виконання Росією рішення Стокгольмського арбітражу. «Пробачити борг – неприпустимо, але сторони можуть шукати компроміси. Для нас поле для компромісу – це купівля російського газу безпосередньо, але не весь імпорт – максимум 20 %», – вважає експерт (URL: <https://www.segodnya.ua/ua/economics/enews/gazovye-peregovory-na-kakie-ustupki-dopustimo-poyti-ukraine-1366166.html>. 2019. 27.11).

Разом з тим С. Дяченко зазначив, що варіант продовження чинного договору на транзит газу взагалі не повинен розглядатися сторонами. «Старий договір не відповідає європейському законодавству. Ми не можемо юридично це зробити (його продовжити), тим більше що вони на підставі цього контракту програють суди», – наголосив експерт.

За його словами, закиди росіян, що Україна не встигне створити незалежного сертифікованого оператора ГТС, необґрунтовані, оскільки ключові завдання в реформі анбандлінга Україна вже виконала. Щодо пропозиції «Нафтогазу» компенсувати борг газом, то, на думку експерта, малоімовірно, що РФ на це піде. «Для росіян це неприпустимо. Для них необхідна політична перемога – не заплатити взагалі», – зазначив С. Дяченко.

На думку експертів, усі розуміють, що йдеться не лише про економічне питання. «Енергетичний» тиск – одна з важливих складових масштабної гібридної війни, розв’язаної Кремлем проти нашої країни. Як повідомив міністр закордонних справ В. Пристайко, учасники «нормандської зустрічі» обов’язково розглядатимуть «газове» питання, але результати цього обговорення ніяк не позначаться на розв’язанні основної проблематики

зібрання: шляхів мирного врегулювання ситуації на Донбасі та реінтеграції окупованих українських територій (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2813973-rosia-gotue-novij-gazovij-ultimatum-cutki-ci-realna-zagroza.html>. 2019. 7.11).

Тобто, на думку експертів, про жодні компроміси на кшталт «транзит газу в обмін на послаблення української позиції на переговорах» ітися не може. Економічні ж умови транзиту мають обговорюватися лише на переговорах між суб'єктами господарювання за участі Єврокомісії. Імовірно, у рамках тристоронніх переговорів підписуватимуть і майбутні контракти. Проте часу залишається мало й проблему буде вирішено. Хто від цього виграє? Стане зрозуміло згодом, адже «газове» питання має більш політичний характер, ніж економічний, тому передбачити наслідки складно.

До нових стандартів самоврядування

В. Пальчук, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Концептуальна основа для змін законодавства про місцеві вибори в Україні

У рамках проведення реформи з децентралізації влади відбувається подальший процес удосконалення законодавства в Україні. Не пізніше осені 2020 р. в Україні мають відбутися вибори до місцевих рад – на новій адміністративно-територіальній основі. Райони буде укрупнено, а всі без винятку міста, селища та села об'єднано в спроможні громади. Тому реформування адміністративно-територіального устрою спричиняє й реформування існуючої виборчої системи, яка є далекою від досконалості.

Водночас експерти зауважують, що якщо укрупнення районів не відбудеться, то ніхто не зможе провести вибори до районних рад. Адже кілька років тому законом дозволено утворювати об'єднані громади з поселень, які належать до різних районів. До якої тоді районної ради повинна обирати депутатів громада, яка, припустимо, об'єднала населені пункти трьох районів?

Як повідомили в Міністерстві розвитку громад та територій України, уже підготовлено Концепцію вдосконалення законодавства про місцеві вибори в частині забезпечення представництва жителів у радах громад і територіальних громад у районних та обласних радах.

За словами заступника міністра профільного міністерства В. Негоди, у цій Концепції запропоновано оптимальні виборчі системи для районних та обласних рад, місцевих рад базового рівня й голів громад, найбільш ефективний кількісний склад місцевих рад. Важливо забезпечити дотримання конституційної норми щодо представлення інтересів усіх громад у представницьких органах районного й обласного рівня. Також фахівці

намагалися знайти можливості для зниження рівня суцільної «партизації» місцевих представницьких органів без шкоди партійному будівництву.

На основі цієї концепції Міністерство юстиції має розробити проект закону про вдосконалення законодавства про місцеві вибори. Далі передати цей законопроект профільному парламентському комітету, який має врахувати його при опрацюванні пропозицій Президента України до Виборчого кодексу.

Схожа виборча система застосовується на парламентських виборах у Німеччині. Однак фахівці не відносять запропоновану виборчу систему в Україні до німецької моделі. Далеко не весь іноземний досвід можна використовувати, особливо це стосується виборчого законодавства. Наприклад, прийняття шведських законів про вибори стало би катастрофою для України, бо в них дуже багато тримається на довірі до виборця, який просто не звик обманювати державу, вважає це чимось навіть не ганебним, а просто неможливим. У жодній розвинутій країні не заборонено фотографувати виборчий бюлетень. Бо там ніхто не додумався купувати голоси, а як підтвердження голосування за «правильного» кандидата вимагати фото бюлетеня. Крім того, в Україні багато радянських рудиментів, які не вписуються в жодну виборчу систему розвинутих країн, зокрема подекуди дуже складний адміністративно-територіальний устрій. Наприклад, м. Винники є частиною Львова, а в складі деяких сільських громад на сьогодні є міста.

Концепція, зокрема, містить дві пропозиції до вибору оптимальної виборчої системи для місцевих рад. Одна пропозиція – удосконалити чинну виборчу систему, запроваджену у 2015 р. Інша пропозиція – запровадити на всіх рівнях мажоритарну виборчу систему для місцевих рад. Тобто ради формуватимуться лише з тих, хто одержав на виборах більшість голосів виборців в окрузі. Обидва варіанти, за словами експертів, можуть бути взяті за основу. Але під час обговорення більшість схилилася до запровадження мажоритарної системи для виборів депутатів усіх рівнів. Пропозицію щодо мажоритарної виборчої системи також позитивно сприйняли присутні представники всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування.

Для визначення кількісного складу місцевих рад у Концепції пропонують два варіанти, які мають забезпечувати приблизно рівномірне представництво в складі місцевої ради. Перший варіант пропонує визначати склад місцевої ради, виходячи з виду місцевої ради та кількості виборців, що проживають на відповідній території. Другий варіант передбачає, що кількісний склад ради визначається за кількістю повноважень.

Під час обговорень більшість експертів схилилися до першого варіанта, який пропонує визначати чисельність місцевої ради за такими правилами.

Правило перше. Для кожної категорії рад (громади, району, області) встановлюється чисельність виборців на один мандат. Чисельність ради обчислюється як ціла частина від ділення чисельності виборців на вказаний норматив.

Правило друге. Для невеликих громад встановлюється мінімальна чисельність ради, яка може бути більшою від отриманої за першим правилом.

Правило третє. Якщо в районі чи області є невеликі громади, чисельність виборців у яких менша від квоти на один мандат, передбачається об'єднання таких громад в один округ на виборах до районної чи обласної ради.

Правило четверте. Якщо в об'єднаній громаді населених пунктів, чисельність виборців у яких менша від квоти на один мандат, але більша від мінімальної межі (яку потрібно визначити законом), передбачається створення округів, які дають можливість врахувати інтереси таких громад.

Якщо ж у районі чи області є громади, чисельність виборців у яких істотно більша від середньої чисельності інших громад, для них значення нормативу треба збільшити, щоб уникнути монопольного представництва інтересів однієї громади.

Для виборів міських, сільських, селищних голів Концепція пропонує мажоритарну систему вирішальної переваги. Тобто другий тур виборів можливий, але лише в разі невеликої різниці в кількості голосів за кандидатів-лідерів. Щоправда, ця пропозиція потребує додаткових фінансових обрахунків витрат на проведення другого туру виборів.

У Концепції запропоновано кілька варіантів визначення чисельності депутатів місцевих рад. Найважливішим є принцип, за яким визначається чисельність. Він полягає в залежності кількості депутатів від кількості виборців. На сьогодні чисельність місцевої ради визначається відповідно до її категорії: населені пункти з такою-то кількістю виборців повинні мати стільки-то депутатів. Тобто запропоновано встановити чітку норму представництва на один мандат. Наприклад, один депутат до райради йтиме від 1 тис. виборців та один депутат до облради йтиме від 3 тис. виборців.

Із зростанням чисельності громад норма представництва збільшується, але нелінійно. Громада із чисельністю виборців понад 1 млн матиме в обласній раді лише дев'ять депутатів. Таким чином обласні ради налічуватимуть, як і на сьогодні, 130–150 депутатів, а районні – 50–100 депутатів. Однак важлива не так кількість депутатів, як те, що за таких умов можна виконати конституційну норму, яка вимагає, щоб обласні ради представляли інтереси всіх територіальних громад області. Нині в обласних радах представлено інтереси лише районів і міст обласного значення. За запропонованою моделлю кожна, навіть найменша, громада матиме в обласній раді свого депутата.

Для показових розрахунків обрано саме Чернігівську область, яка не є типовою, бо має величезну площу і відносно мало населення. Саме цим вона й цікава. Там багато віддалених поселень, хуторів тощо. Також зроблено подібні розрахунки на прикладі Харківської та Дніпропетровської областей, де домінують виборці з великих міст. До речі, у Харківській обласній раді при запровадженні пропорційного представництва громад більшість становили б депутати від Харкова.

За чинним законом, сільські, селищні голови та міські голови в містах до 90 тис. виборців обираються за простою мажоритарною системою. Тобто головою стає той, хто набирає голосів більше за інших кандидатів. І неважливо, наскільки більше. У містах з понад 90 тис. виборців система трішки інша. Там для перемоги кандидат має отримати абсолютну більшість голосів, тобто його повинні підтримати в першому турі понад 50 % виборців. Якщо жоден кандидат не отримує таку більшість, то відбувається другий тур голосування. У ньому виборці обирають одного з двох кандидатів, що набрали найбільше голосів у першому турі. За кого в другому турі буде хоча б на один голос більше, той і перемагає.

Автори Концепції в змінах до виборчого законодавства пропонують запровадити однакову систему для виборів голів громад, незалежно від виду громади – мажоритарну систему вирішальної переваги. Це працювало б так. Кандидат на посаду голови вважається обраним, якщо за нього або проголосували більше 50 % виборців, або якщо різниця між ним і найближчим кандидатом-конкурентом перевищує певний відсоток – наприклад, не менше 20 %. Якщо ж жодна із цих умов не виконується, призначається другий тур виборів для двох кандидатів, що набрали найбільшу кількість голосів. У ньому перемагає той, хто отримав більше голосів.

Щоправда, така система потребує додаткових обрахунків, щоб визначити приблизну вартість проведення других турів виборів.

Автори Концепції змін до виборчого законодавства переконані, що необхідно понизити рівень «партизації» місцевих представницьких органів та зняти «вертикальний контроль» політичних партій за процесами на місцевому рівні, у тому числі імперативний мандат (надання можливості виборцям відкликати виборну особу місцевого самоврядування із займаної посади). Проте повністю відмовлятися від діяльності та участі політичних партій на місцевому рівні не варто.

На думку експертів, вплив політичних партій на місцеві вибори часто не відповідає їхній спроможності представляти інтереси виборців. Тому є пропозиція стимулювати політичні партії формувати спроможні місцеві організації й тим самим збільшувати свою спроможність на національному рівні.

«Партії в Україні мають лише всеукраїнський статус і об'єднують громадян навколо певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, а не навколо місцевих питань. Потрібно обмежити можливість партій висувати кандидатів у тих громадах, районах чи областях, де немає їхніх організацій (осередків)», – зазначено в Концепції. Також експерти пропонують обмежити можливість партій контролювати виборчий процес місцевих виборів у таких громадах та інших адміністративно-територіальних одиницях, виключити партійний імперативний мандат та можливість центральних керівних органів партій припиняти повноваження депутата місцевої ради.

Натомість, як пропонують автори Концепції, умовою участі політичної партії в місцевих виборах має стати наявність відповідної місцевої організації партії. Для сільських та селищних рад – наявність осередку партії, який налічує не менше п'яти осіб.

Крім згаданих вище питань, Концепція дає варіанти розв'язання проблеми належності виборця до певної територіальної громади, а також проблеми адміністрування виборів на місцевому рівні.

Представник експертної групи Міністерства розвитку громад та територій України В. Ковтунець пояснює мотиви щодо необхідного зниження впливу «партизації» на регіональному рівні. Наприклад, до обласних та районних рад наразі можна потрапити виключно за партійними списками, що призводить до «партизації», тобто до надмірного впливу політичних партій на рішення цих рад. Представництво ж тих чи інших територій у місцевих радах є дуже нерівномірним. Так, на сьогодні в Чернігівській обласній раді зовсім немає представників Чернігова. Фахівці переконані, що таку ситуацію важко назвати нормальною.

Тому Кабінет Міністрів України ще в січні цього року виступив з пропозицією до Мін'юсту, Мінрегіону, Центральної виборчій комісії і всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування розробити проект внесення змін до Закону України «Про місцеві вибори». Результатом цього стала Концепція удосконалення законодавства про місцеві вибори у зв'язку з реформуванням місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою, нещодавно презентована вже новим Міністерством розвитку громад та територій України.

За словами експерта В. Ковтунця, якщо проводити вибори за старою виборчою системою, то в обласних радах деякі громади представлені взагалі не будуть. Ця система є спрощеною версією системи, яка пропонувалася в 1997 р. як компроміс із тими, хто намагався зберегти мажоритарну систему парламентських виборів. Друга проблема – «партизація» місцевих виборів. Пропорційна система за закритими чи відкритими списками на разі не відповідає їхньому конституційному статусу. Адже вони повинні не формувати державну політику, а вирішувати питання місцевого значення і виконувати делеговані державою повноваження. Вплив політичних партій на місцеві вибори є цілком природним процесом, але в Україні він є надмірним.

Експерти переконані, що вже на часі запровадження нової виборчої системи для місцевих виборів, насамперед для забезпечення представництва кожної, навіть найменшої громади в районних та обласних радах. Формування укрупнених громад дає нині змогу реалізувати конституційну норму про те, що обласні ради представляють інтереси територіальних громад області, адже нині представництво забезпечено лише районам і містам обласного значення. Крім того, вона зробить чисельність рад нефіксованою, прив'язавши її до кількості виборців. Що більше буде виборців, то більшою буде рада. Третьою особливістю може стати поява мажоритарної системи в багатомандатних округах, яка поєднуватиметься з

партійним висуванням. За таких умов кожна громада перетвориться на виборчий округ і делегуватиме своїх представників до районних та обласних рад. Щоб зменшити можливість зловживань та маніпуляцій перед виборами, запропоновано встановлювати чисельність виборців у громаді станом на 1 грудня кожного року та зробити її незмінною впродовж наступного календарного року. Із цією ж метою запропоновано формувати територіальні виборчі комісії не безпосередньо перед виборами, а щонайменше за рік до виборів. Таким чином, на переконання експертів, зловживань стане менше, а конституційні права виборців будуть реалізовані більшою мірою, ніж нині.

Правила місцевих виборів, запроваджені у 2015 р., містили позитивні новації, але, на жаль, мали й ряд прогалин, через які після виборів 2015 р. в більшості обласних та районних рад території були представлені депутатами нерівномірно або взагалі не представлені. Крім того, чинна система виборів у обласні, районні та міські ради незрозуміла не те що простим людям, а й самим кандидатам у депутати. Мало того що вона незрозуміла, вона ще й несправедлива. Після місцевих виборів у 2015 р. майже в кожній області та в більшості районів є громади, не представлені в обласній чи районній радах, а деякі, навпаки, представлені декількома депутатами.

Головне, на думку фахівців, що чинна пропорційна виборча система (до районних та обласних рад депутати обираються виключно за партійними списками) не відповідає конституційному статусу цих органів місцевого самоврядування. Адже громади повинні не формувати державну політику, а вирішувати питання місцевого значення і виконувати делеговані державою повноваження. Крім того, у Концепції пропонується надавати право висування кандидатів від політичних партій лише у випадках, коли та чи інша партія має свій осередок у межах громади, району чи області. На переконання експертів, є негативом, коли районна організація партії висуває кандидатів до сільських та селищних рад, у яких немає жодного члена цієї партії. Необхідно також дати більше свободи щодо участі у виборах місцевим партійним організаціям, обмеживши вплив центральних партійних органів.

Експертне дослідження показало, що у 22 обласних радах (крім Миколаївської та Черкаської) деякі райони та міста обласного значення не представлено жодним депутатом, а деякі – двома та більше. У районних радах теж часто нема представництва всіх громад району, а деякі представлено декількома депутатами. Це не відповідає ст. 140 Конституції, де йдеться про те, що «органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради».

Об'єднані громади через недосконалість виборчого законодавства мають проблему з представництвом громадян у місцевій раді. Через нерівномірну кількість мешканців у населених пунктах ОТГ за чинною виборчою системою практично неможливо зробити так, щоб кожен населений пункт був представлений хоча б одним депутатом у раді ОТГ.

На думку експертів, для виборів депутатів обласних та районних рад, а також рад громад найкраще підійшла б більш зрозуміла й проста мажоритарна система, схожа на ту, що нині застосовується на виборах до сільських і селищних рад. Територія всієї області (району, громади) ділиться на округи. Від кожного округу обирають від одного до п'яти депутатів у раду. Формуються округи з дотриманням приблизної пропорційності між кількістю виборців та кількістю мандатів в окрузі. Право висувати кандидатів мають обласні (районні, місцеві) організації політичних партій, а також виборці шляхом самовисування. Для голосування виборець отримує один бюлетень зі списком усіх кандидатів, зареєстрованих в окрузі. Кожен виборець голосує за одного кандидата в бюлетені. Обраними вважаються кандидати, які набрали більше голосів виборців, ніж інші кандидати. Обраних депутатів має бути стільки, скільки мандатів в окрузі.

У запропонованій моделі місцевих виборів не враховано чинних округів для виборів до Верховної Ради, оскільки вони не збігаються з округами для місцевих виборів. Виборчим округом для виборів до районних і обласних рад, відповідно до Концепції, стане громада, якою б маленькою вона не була. Щоправда, маленька громада обиратиме до обласної ради лише одного депутата. Уже для виборів місцевих рад у громадах формуватимуться свої округи.

Експерти зазначають, що за таких умов великі міста практично втрачають вплив на обласні ради. І тому вони передбачають, що не виключено, що через це представники міст зроблять усе можливе, аби заблокувати цей законопроект у парламенті. Водночас є надії на те, що значних проблем усе ж таки не буде. По-перше, істотний вплив таки залишиться. По-друге, така модель є більш справедливою, ніж існуюча. Обласний центр має міську раду, яка займається виключно міськими проблемами. Обласна ж рада повинна займатися спільними проблемами всіх без винятку громад області. Зрештою числові параметри моделі можна змінювати, оптимізуючи її відповідно до державної політики.

Серед проблем чинної моделі виборів є приналежність виборців до тої чи іншої громади. Тому розв'язання цієї проблеми також покладено в основу запропонованої Концепції. Розробники Концепції наголошують, що на сьогодні місце голосування ототожнено з місцем реєстрації, що не є правильним. Адже в Україні потужна трудова міграція. Цей фактор треба враховувати. Тому свого часу було запропоновано в законопроекті про Державний реєстр виборців внести таку норму: виборець має право самостійно обирати виборчу адресу, яка може не збігатися з адресою його реєстрації. На сьогодні цю норму фахівці радять повернути, але вказати при цьому вичерпний перелік підстав для зміни виборчої адреси. Найважливіше, що зміна місця голосування в Державному реєстрі виборців не спричинятиме жодних правових наслідків, на відміну від зміни місця реєстрації, прив'язаного до сплати податків, військового обов'язку тощо.

Таким чином, розроблено концептуальну основу до змін про місцеві вибори в Україні. Зміни в адміністративно-територіальному устрої України зумовили необхідність законодавчого врегулювання питання проведення місцевих виборів. Водночас варто зазначити, що закінчення адміністративно-територіальної реформи впливає на терміни законодавчого закріплення змін до виборчого законодавства щодо забезпечення представництва громадян у радах громад та територіальних громад у районних та обласних радах (*При написанні праці використано інформацію таких джерел: Міністерство розвитку громад та територій України (<http://www.minregion.gov.ua>); Офіційний портал «Верховна Рада України» (<https://rada.gov.ua>); Офіційне інтернет-представництво Президента України (<https://www.president.gov.ua/ru>); Українська асоціація районних та обласних рад (<http://uaror.org.ua/?p=20077>); Децентралізація в Україні (<https://decentralization.gov.ua/news/11670?page=7>).*

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Фінансова ситуація в Україні: стан, тенденції, загрози (Закінчення. Початок у № 23)

3. Фіскальні відносини: стан і тенденції розвитку

Специфічною ознакою цьогорічного розвитку фіскальних відносин в Україні стало невиконання Державного бюджету на 2019 рік. Як зазначається в «Інфляційному звіті. Жовтень 2019 року», підготовленому Національним банком України, «у III кварталі 2019 р. зведений бюджет повернувся до дефіциту (12,3 млрд грн). Значною мірою це сталося через слабке виконання податкових надходжень унаслідок відмінностей фактичних економічних показників від припущень, на яких розроблявся бюджет, – обсягів імпорту та цін на окремі імпортні товари, курсу гривні, обсягів виробництва підакцизних товарів тощо. Наслідком стало стримане виконання видатків порівняно з попереднім кварталом, коли недовиконання податкових надходжень компенсовано понадплановими та достроковими перерахуваннями НБУ частини прибутку до розподілу за 2018 р., що дало змогу наростити видатки.

Протягом дев'яти місяців 2019 р. доходи зведеного бюджету зростали помірно (на 10,8 % р/р). До того ж у III кварталі зростання доходів істотно сповільнилося, як за рахунок податкових, так і неподаткових надходжень.

Так, після поживлення виробництва тютюнових виробів у II кварталі напередодні планового підвищення акцизів (з 1 липня 2019 р. – на 9 %) надалі їх виробництво знову знизилося, що призвело й до скорочення надходжень від акцизного податку. Слабкий імпорт і міцніший, ніж передбачалося, курс гривні позначилися на надходженнях від податків на міжнародну торгівлю та податок на додану вартість (ПДВ) із ввезених

товарів. Однак, за оцінками НБУ, із загального обсягу недовиконання плану надходжень від ПДВ із ввезених товарів (у сумі 31 млрд грн за січень – вересень 2019 р.) лише близько половини пояснюється міцнішим курсом гривні. Серед інших причин – надання пільг під час ввезення обладнання для об'єктів відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) (щомісячні втрати оцінюються в сумі 0,6 млрд грн) та закупівлями імпортованого природного газу НАК “Нафтогаз України” в режимі “митного складу”. Погіршилося й виконання надходжень від рентної плати через падіння видобутку газу в III кварталі та зниження цін на природний газ.

Зростання податкових надходжень підтримувалося стійкими надходженнями від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) завдяки високим заробітним платам. Також поліпшилися надходження від внутрішнього ПДВ, у тому числі через стримані темпи зростання обсягів відшкодування ПДВ (1,6 % р/р у III кварталі порівняно з майже 30 % рік до року (р/р) у першому півріччі). Це, однак, не змогло компенсувати погіршення надходжень за іншими бюджетоутворюючими податками та неподатковими надходженнями.

Зростання видатків зведеного бюджету залишилося стриманим попри значні залучення уряду як поточного, так і попереднього кварталів. Помірне зростання витрат зумовлено необхідністю накопичення коштів для майбутніх виплат за державними борговими зобов'язаннями з огляду на щільний графік виплат, а також низкою об'єктивних причин, зокрема економією витрат на обслуговування валютного боргу через зміцнення гривні, а також тривалими та складними процедурами реалізації проектних видатків. Останнє передусім істотно позначилося на витратах на поточні трансферти й використання товарів та послуг. Натомість збільшилися витрати на соціальний захист. Й надалі високими темпами зростали витрати на оплату праці, в тому числі за рахунок грошового забезпечення військовослужбовців. Продовжували зростати витрати на підтримку Пенсійного фонду.

Незважаючи на розміщення облігацій зовнішньої державної позики (ОЗДП) наприкінці II кварталу, основним джерелом фінансування цього року залишалися гривневі запозичення на внутрішньому ринку за майже повної відсутності надходжень від приватизації. В III кварталі уряд продовжив активно запозичувати в гривні та одночасно виплачував за зобов'язаннями в іноземній валюті. У підсумку валютна структура боргу надалі покращувалася. Попри значні залучення державний та гарантований державою борг зменшився на 4,7 % з початку року – до 2067 млрд грн станом на кінець серпня 2019 р. Крім виплат за борговими зобов'язаннями додатковим вагомим чинником цього було зміцнення гривні. У підсумку тривало зниження співвідношення боргу і ВВП (за оцінками НБУ, – нижче 53 %)».

Водночас, за інформацією ЗМІ з посиланням на дані Державної казначейської служби, у жовтні 2019 р. Державний бюджет на 2019 рік недовиконано за доходами на 9,9 %. Доходи за жовтень становили 70,99

млрд грн при плані в 78,83 млрд грн, дефіцит – 7,84 млрд грн. За січень – жовтень 2019 р. Державний бюджет за доходами виконано на 94,5 %. Зокрема, доходи за 10 місяців цього року становили 810,74 млрд грн при плані в 857,92 млрд грн, відповідно дефіцит – 47,18 млрд грн.

Вагомою причиною такої ситуації, як стверджують фінансисти, стало недоотримання державою доходів від мита на імпорتنі товари та деяких інших податкових платежів через непрогнозоване зміцнення гривні по відношенню до долара США та інших вільноконвертованих валют. Адже Державний бюджет на 2019 рік було розраховано на базі обмінного курсу 29,4 грн/дол. США. Тоді як протягом нинішнього року офіційний обмінний курс гривні до долара найвищих показників на рівні трохи вище 28 грн/дол. США сягав лише в січні цього року. І з того часу гривня усталено зміцнювалася по відношенню до долара США. Так, у квітні – липні офіційний курс української валюти коливався в межах 27–26 грн/дол. Уже з початку осені офіційний курс гривні до долара в основному нижчий, причому часто істотно нижчий за 25 грн/дол. Тому найвірогідніше, що фактичний середній офіційний курс гривні до долара США у 2019 р. буде в межах 26–27 грн/дол.

Причому на практиці обмінний курс гривні до долара США на міжбанківському ринку України протягом року істотно не відрізнявся від офіційного курсу. Таким чином, реальний середній обмінний курс безготівкової гривні до долара США протягом січня – листопада цього року був приблизно на 10–12 % нижчим від показника, який приймався при розрахунку Державного бюджету України на 2019 рік. Наслідки такого перебігу подій на вітчизняному фінансовому ринку вже згадувалися вище – недоотримання державою доходів від мита на імпорتنі товари та деяких інших податкових платежів через зміцнення гривні. Тому український парламент наприкінці жовтня – на початку листопада був змушений запровадити відповідні зміни до Державного бюджету, скоротивши його доходну частину більше як на 20 млрд грн.

Причому формування такої фінансової ситуації в Україні значною мірою пов'язане, як зазначалося вище, з експансією цього року іноземців на ринок облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). Прикметно, що за інформацією НБУ, «навіть у серпні попри значний вплив капіталу з ризикованих активів по всьому світу на українському ринку зберігався незначний приріст вкладень іноземних інвесторів у гривневі державні цінні папери». Як зазначають ЗМІ, з посиланням на повідомлення НБУ, портфель ОВДП України, які перебувають у власності нерезидентів, станом на 7 листопада цього року збільшився до 100,99 млрд грн: «З початку року він зріс в 15,9 рази. Нерезидентам належить 12,5 % усіх ОВДП в обігу. Гривневих облігацій вони купили на 98,2 млрд грн». Зокрема, повідомляється, що 5 листопада на аукціонах з продажу ОВДП Міністерство фінансів вперше з травня 2019 р. запропонувало потенційним покупцям чотирирічні ОВДП на приблизно 2,5 млрд грн: «Попит перевищив

пропозицію майже в 5 разів і досяг 12,47 млрд грн. Середньозважений рівень прибутковості становив 13,3 % (у травні – 16 %)».

До того ж на цьому аукціоні держава запропонувала покупцям також тримісячні й річні аналогічні цінні папери. У результаті до бюджету загалом було залучено 3,14 млрд грн, у тому числі за чотирирічними ОВДП – 2,3 млрд грн, тоді як однорічних ОВДП продали на 521,4 млн грн, а тримісячних – на 311,6 млн грн. «Середньозважені ставки прибутковості за розміщеними облігаціями становили: за тримісячними ОВДП – 14,35 % (зниження на 100 базисних пунктів); річними – 14 % (зниження на 27 базисних пунктів); чотирирічними – 13,3 % (востаннє 4-річні папери розміщувалися в травні 2019 р. за ставкою 16 %)». Можна також згадати, що на аукціонах з продажу облігацій внутрішньої державної позики 29 жовтня Міністерство фінансів залучило до бюджету 1,6 млрд грн. Причому більшу частину цих надходжень було отримано від 2-річних ОВДП – 1,39 млрд.

Причому нерезиденти (іноземці) і надалі продовжують нарощувати обсяги українських ОВДП у своєму портфелі цінних паперів. За даними НБУ, станом на 6 грудня 2019 р. їм належало ОВДП уже на 106,06 млрд грн (за сумою основного боргу, або 13,16 % усіх ОВДП в обігу). Як видно, за місяць іноземні кредитори збільшили обсяг належних їм українських облігацій на 5,07 млрд грн. Водночас, як зазначається в «Інфляційному звіті. Жовтень 2019 року», підготовленому Національним банком, «попри рекордні залучення частка нерезидентів у загальному обсязі ОВДП у національній валюті донедавна залишалася суттєво нижчою порівняно з іншими країнами, ринки яких розвиваються».

У контексті наведених вище фактів варто згадати, як наприкінці вересня цього року ЗМІ повідомили, що Міністерство фінансів України має намір припинити випуск п'ятирічних облігацій внутрішньої державної позики, оскільки за цим інструментом залучено вже дуже великий обсяг коштів. Про це повідомив урядовий уповноважений з питань управління державним боргом Ю. Буца на Українському фінансовому форумі в Києві. Він зазначив, що інвестори вже вклали в п'ятирічні ОВДП 1,5 млрд дол. При цьому ставка по таких паперах з початку року знизилася з 15,85 до 14,75 %. «Весь попит інвесторів концентрується на довгих інструментах. Якщо на початку року середньозважений термін розміщення становив шість місяців, то тепер це два роки. Майже весь попит нерезидентів концентрується на двох-, трьох- і п'ятирічні папери», – уточнив Ю. Буца (URL: https://dt.ua/ECONOMICS/minfin-pripinit-vipusk-p-yatirichnih-derzhobligaciy-324745_.html).

Наведені вище дані свідчать про значне зростання попиту на українські державні боргові цінні папери останнім часом, особливо з боку нерезидентів (тобто іноземців). Причому вищим є попит саме на довготермінові папери. І це насамперед може свідчити про формування більш-менш усталеного інтересу учасників міжнародних фінансових ринків до українських державних цінних паперів. Тим більше що цього року також значно

поліпшився доступ потенційних іноземних інвесторів до внутрішнього українського ринку капіталів.

Як зазначає, наприклад, головний економіст Dragon Capital, член редакційної колегії VoxUkraine О. Білан, «Мінфін і Нацбанк кілька років працювали над тим, щоб іноземці могли купувати держпапери без зайвих бюрократичних проблем, як відбувається в багатьох країнах... У травні цього року це стало можливим завдяки системі Clearstream. Відкриття доступу до українського ринку, високі процентні ставки, позитивні очікування після виборів і сприятлива ситуація на світових фінансових ринках – такий набір факторів зробив інвестиції в українські цінні папери привабливими для іноземних інвесторів». З початку року нерезиденти вклали в ОВДП 4 млрд дол., ставши одним з основних чинників зміцнення курсу гривні, зниження вартості гривневих позик і великої кількості обговорень, зокрема пошуку «зради».

На думку О. Білан, таке значне залучення іноземців в ОВДП сприяло кільком позитивним тенденціям в українській економіці. По-перше, структура державного боргу змінилася на краще завдяки зниженню валютної частки цього боргу. По-друге, попит іноземців на ОВДП також допоміг Міністерству фінансів знизити вартість гривневих запозичень, яка останнім часом була навіть нижчою за ставку НБУ. По-третє, терміни гривневих позик істотно подовжилися, зупинивши «сніжну грудку» внутрішніх погашень, яка вже почала формуватися минулого року, коли «короткі» папери з терміном погашення до 1 року становили 92 % (!) всіх розміщених у 2018 р. ОВДП. «На довші запозичення не було попиту, адже “довгих грошей” у країні фактично немає. Через великий обсяг коротких позик цьогоріч суттєво збільшилося навантаження з виплат внутрішнього боргу. Фактично вся сума погашень минулого року додалася до погашень цього. Але, завдяки попиту з боку нерезидентів, у яких “довгі гроші” є, як і бажання їх вкласти в Україну, уряд в особі Мінфіну впорався з цим завданням, не створивши ще більший “навіс” виплат на 2020 р.».

Що ж стосується негативних аспектів експансії іноземців на ринок ОВДП, то, як вважає О. Білан, вони теж є, але дуже обмежені з декількох причин. «Основний ризик, на її думку, пов'язаний з купівлею внутрішніх державних паперів іноземцями – це різкий відтік коштів у разі погіршення економічної ситуації в країні або за її межами. В українських реаліях цей ризик компенсується тим, що нерезиденти тримають в основному довгі папери, які погашаються не одразу» і які буде дуже складно продати через відсутність внутрішнього покупця з «довгими грошима». «Фактично зараз іноземні інвестори купують квиток в один кінець. Щоб вийти з цієї інвестиції, їм потрібно буде чекати погашення», – стверджує експерт ([URL: https://nv.ua/ukr/biz/experts/nerezidenti-na-rinku-ovdp-pravda-i-mifi-novini-ukrajini-50046070.html](https://nv.ua/ukr/biz/experts/nerezidenti-na-rinku-ovdp-pravda-i-mifi-novini-ukrajini-50046070.html)).

Утім, як свідчить міжнародний досвід, якщо якась кризова ситуація в країнах-позичальниках загрожує інтересам іноземних кредиторів (у нашому

випадку – іноземним власникам українських ОВДП), ці кредитори можуть бути вельми наполегливим й ефективними в захисті своїх інтересів. Тому й політика держави на ринку ОВДП потребує подальшого вдосконалення, особливо щодо більш адекватного визначення реальної доходності цих цінних паперів. Хоча великі обсяги цьогорічної купівлі ОВДП нерезидентами загалом вигідні Україні. Інша справа (і про це буде далі), що відповідні державні органи виявилися недостатньо підготовленими до такої масштабної експансії іноземців на український фондовий ринок.

Як вважає академік НАН України та новообраний голова Наглядової ради НБУ Б. Данилишина, «висока облікова ставка НБУ також призводить до збільшення ставок ОВДП. Наслідком цього є ефект витіснення – замість кредитування реального сектора економіки банки вкладають кошти в державні облігації: станом на 11 жовтня 2019 р. в обігу перебувають ОВДП на суму 806,9 млрд грн. Із них на балансі банків є ОВДП на суму 344,8 млрд грн, або 42,7 % ОВДП, що перебувають в обігу. Спрямування принаймні частини цих коштів на кредитування підприємств дало би змогу суттєво збільшити ВВП і створити додаткові робочі місця. На балансі НБУ перебуває держоблігацій на 337,1 млрд грн, що становить 41,8 % від ОВДП, що є в обігу. Загальна сума вкладень НБУ та банків у ОВДП становить 681,9 млрд грн. Разом у банків і НБУ сконцентровано 84,5 % усіх ОВДП за їх сумою» (Дзеркало тижня. Україна. 2019. № 41. С. 7).

Однак, по-перше, не треба забувати, що значні обсяги облігацій внутрішньої державної позики перебувають у статутних капіталах українських банків. По-друге, саме по собі збільшення доступних вітчизняним підприємствам обсягів банківських кредитів ще не є гарантією збільшення обсягів реалізації їхньої продукції, доходів і кількості працівників. Це залежить від ще ряду інших чинників, особливо якості управління підприємствами. Враховуючи структуру вітчизняної промисловості з доволі низькою часткою виробництва високотехнологічної продукції, вплив зазначених вище інших чинників (крім наявності кредитних ресурсів) є вельми істотним для розвитку української економіки. Загалом вивчення залежності між динамікою рівня облікової ставки НБУ та динамікою української економіки в широкому міжнародному контексті заслуговує на спеціальне дослідження та не є окремим предметом цього аналізу.

Водночас є доволі вагомими підстави вважати, що цього року, мабуть, динаміка фіскальних відносин в Україні більше, ніж рік-два тому вплинула на формування платіжного балансу нашої держави. Як наголошується, наприклад, у матеріалах НБУ, «дефіцит торгівлі товарами в поточному році дещо перевищував показники минулого року, проте в липні – серпні його розширення зупинилося. Так зростання експорту прискорилося на тлі високого нового врожаю, нарощування поставок якого компенсувало зниження цін на основні експортні товари. З іншого боку, стійкий внутрішній попит стимулював прискорення зростання інвестиційного та споживчого імпорту. Однак подальше зниження цін на енергетичні ресурси призвело до

зменшення обсягів енергетичного імпорту, унаслідок чого темпи приросту імпорту в цілому залишалися стриманими... Розширювався й профіцит рахунку первинних доходів. Це зумовлено меншим порівняно із січнем – серпнем 2018 р. обсягом репатріації дивідендів та подальшим зростанням надходжень з оплати праці».

«За фінансовим рахунком протягом усього року зберігався приплив капіталу. Як і в попередні періоди, значний його обсяг забезпечував державний сектор завдяки високому попиту нерезидентів на гривневі ОВДП... На відміну від першого півріччя, у липні – серпні приплив капіталу забезпечував і приватний сектор. В умовах поліпшення макроекономічної ситуації, зобов'язань нової влади прискорити структурні реформи та продовжувати співпрацю з МВФ міжнародні рейтингові агентства Fitch та S&P у вересні підвищили суверенний рейтинг України з В- до В. Серед іншого, це сприяло успішному розміщенню єврооблігацій і приватним сектором.

Надходження інвестиційного капіталу перевищували минулорічні обсяги, у тому числі завдяки інвестиціям в акціонерний капітал реального сектора. Основними галузями спрямування інвестицій були оптова та роздрібна торгівля, добувна промисловість. Значний приплив капіталу за фінансовим рахунком... дав змогу повністю профінансувати дефіцит поточного рахунку та виплати перед МВФ. У результаті валові міжнародні резерви з початку року дещо збільшилися (до 21,4 млрд дол. станом на кінець вересня, або 3,4 місяця майбутнього імпорту). Зростання відбувалося за рахунок нарощування чистих міжнародних резервів. Також попри збільшення валового зовнішнього боргу (до 115,5 млрд дол. на кінець першого півріччя), його відношення до ВВП знизилося (до 83,5 %) завдяки прискоренню економічного зростання та зміцненню гривні», – повідомив НБУ. Отже, попри всі несподіванки, які приніс вітчизняній економіці нинішній рік, виконання платіжного балансу України на сьогодні в цілому задовільне. За рядом позицій – краще минулорічного.

Загалом, як засвідчив проведений вище аналіз, у цьому році органи державної влади змогли доволі успішно розв'язати поточні проблеми, що виникали у фіскальному секторі вітчизняної економіки. Однак повністю ліквідувати вірогідність прояву старих загроз теж не вдалося. Це стосується, зокрема, джерел фінансування Пенсійного фонду, істотного скорочення сфери поширення тіньової економіки, розв'язання «спадкових» проблем ПриватБанку тощо. До того ж уже в недалекому майбутньому не виключена поява нових потенційних джерел дестабілізації фінансової ситуації в Україні.

4. Оцінка перспектив розвитку макрофінансової ситуації в Україні

Проведений вище аналіз фінансової ситуації, що сформувалася в економіці України, дає підстави для оцінювання перспектив її розвитку з урахуванням потенційного впливу вірогідних загроз. На жаль, ступінь вірогідності реалізації цих загроз оцінити вкрай важко. І це створює істотні

складнощі для проведення монетарної, валютної та фіскальної політики відповідними українськими органами влади та управління.

Зокрема, вельми складно оцінити вплив імовірної поведінки підприємців, у тому числі й іноземних, і населення на конкретні параметри функціонування фінансового ринку України у випадку, якщо обрана цього року державна влада не виправдає їхніх очікувань. Тобто визначити напрям тих чи тих соціально-психологічних і фінансово-економічних процесів можна. Дати ж їм кількісну оцінку їх прояву, як, наприклад, більш-менш точно спрогнозувати конкретні значення курсу гривні, значно важче.

На підтвердження цієї тези можна згадати, що, як зазначила в інтерв'ю «Економічній правді» міністр фінансів О. Макарова, завдяки відкриттю доступу іноземних портфельних інвесторів до українського фондового ринку через міжнародну систему торгівлі цінними паперами Clearstream Україні вдалося забезпечити простіші умови для інвестування з боку нерезидентів. У 2019 р. 4 млрд дол. (в еквіваленті) зайшли від них саме в державні ОВДП (URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/11/5/653325>). Причому до початку підключення українського фондового ринку до міжнародної системи Clearstream Міністерство фінансів і Національний банк України готувалися ґрунтовно й доволі довго. Однак зворотною стороною цього процесу стало стрімке збільшення попиту на українські ОВДП з боку нерезидентів (іноземців) і, як наслідок, неочікуване зростання курсу гривні, що, як зазначалося вище, цього року створило ряд проблем з виконанням Державного бюджету України.

Наведений приклад свідчить, що навіть за умов ґрунтовної підготовки Міністерством фінансів України та Національним банком України організаційних інновацій у фінансовій сфері можна отримати якісь неочікувані результати, що передусім можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки. І такий перебіг подій цілком вірогідний, коли якісь нововведення впроваджуються за умов відсутності в країні досвіду подібних дій, тобто здійснюються вперше взагалі. Адже підключення нашої держави до міжнародної системи Clearstream уперше в новітній історії України так сильно полегшило доступ великих учасників міжнародних фінансових ринків до українського фондового ринку.

Тому цілком логічно очікувати, що очікуваний в останньому кварталі наступного року початок відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення, навіть у разі впровадження заборони на придбання української землі іноземцями, може викликати ще більш значне зміцнення курсу гривні по відношенню до долара США та євро, ніж це було протягом 2019 р.

Адже навіть дозвіл на придбання землі лише громадянами України значно збільшить попит на фінансові ресурси для купівлі землі. Кредити на її придбання зможуть надавати банки не лише з українським, а й з іноземним капіталом, що працюють в Україні. Причому в банків з іноземним капіталом є значна перевага в доступі до великих обсягів відносно дешевших грошей, ніж у суто українських банків. Адже, наприклад, Європейський центральний

банк (ЄЦБ) 12 вересня знизив процентну ставку по депозитах на 0,1 п. п. до – 0,5 %. Враховуючи недооцінену гривню за паритетом купівельної спроможності (ПКС) по відношенню до долара США та інших вільноконвертованих валют (ВКВ), можна очікувати, що банки з іноземним капіталом, які працюють в Україні, отримуватимуть кредити від своїх материнських структур за кордоном у доларах і євро. Потім вони отриману іноземну валюту продаватимуть за гривні, які в подальшому й підуть на кредити для придбання землі українськими громадянами. На користь вірогідності реалізації такого сценарію свідчить і те, що нерезиденти поки не конвертують і не поспішають виводити з України доходи, отримані ними від ОВДП.

Причому обсяг надходження іноземної валюти в Україну для видачі таких кредитів на придбання землі може бути значно більшим, ніж надходження іноземної валюти в Україну для придбання ОВДП нерезидентами цього року. Враховуючи це, можна припустити, що й наступного року курс долара США до гривні може виявитися значно меншим за той, який прийнято для розрахунку показників Державного бюджету України на 2020 рік (27,5 грн/дол.). І тоді знову може постати питання про джерела для компенсації недоотриманих державним бюджетом податкових надходжень від імпорту товарів. Щоправда, у 2020 р. діятимуть й чинники, що сприятимуть послабленню гривні по відношенню до долара США. Однак точно визначити на сьогодні конкретні кількісні показники таких вірогідних процесів неможливо.

Насамперед зосередимося на виявленні переліку чинників, які потенційно можуть помітно вплинути на фінансової ситуації в Україні, а також на аналізі напряду дії таких чинників. Особливо якщо вони мають певний потенціал дестабілізації цієї фінансової ситуації. Що ж стосується стабільності фінансової ситуації в Україні, то вона проявляється у виконанні державного та місцевих бюджетів, стані платіжного балансу України, якості роботи вітчизняних банків тощо. Саме відхилення функціонування цих сфер від стану динамічної рівноваги й свідчатиме про те, що процес фінансової дестабілізації в Україні набирає силу.

Тому спочатку звернемося до деяких показників Державного бюджету України на 2020 р., ухваленого Верховною Радою України. Як повідомлялося у ЗМІ, на 2020 р. передбачено доходи державного бюджету в сумі 1093,67 млрд грн, а видатки – у сумі 1180,1 млрд грн. Повідомляється також, що план фінансування Державного бюджету на 2020 рік, закладений урядом у його проект, передбачає зовнішні запозичення в обсязі 4,9 млрд дол., внутрішні – 231,1 млрд грн., або 8,4 млрд дол., повідомив урядовий уповноважений з питань державного боргу Ю. Буца. При цьому він зазначив: «Ми продовжимо збільшувати частку запозичень у національній валюті». За його словами, обсяг виплат за держборгом наступного року оцінюється у 282,1 млрд грн (10,3 млрд дол.) – погашення основної суми та 141,5 млрд грн (5,1 млрд дол.) – виплата відсотків. Ще 12 млрд грн планують залучити за

рахунок приватизації (URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/624578.html>). Досягнення економічних показників Державного бюджету на 2020 рік і буде одним з найважливіших чинників забезпечення стабільності фінансової ситуації в Україні.

Вище ми вже згадували про вірогідність у 2020 р. більшого зміцнення гривні, ніж це передбачено розрахунками показників Державного бюджету, через значні інтервенції іноземної валюти (насамперед доларів США) із залученням нерезидентів для проведення різних кредитних операцій. З іншого боку, цілком вірогідно, що наступного року Україну очікує значне скорочення обсягів транзиту російського газу до Європейського Союзу через вітчизняну газотранспортну систему. Так, голова «Нафтогазу України» А. Коболев в інтерв'ю виданню «Ліга.Бізнес» зазначив, що українська сторона розглядає кілька сценаріїв розвитку транзиту російського газу через територію України, включаючи і сценарій повного припинення його транзиту (URL: <https://biz.liga.net/ekonomika/tek/interview/kobolev-nasha-gts---eto-doynaya-korova-kotoraya-skoree-vsego-perestanut-davat-moloko>). У цьому випадку в Україні варто очікувати значного зростання цін на газ, що негативно вплине на фінансову ситуацію в нашій державі. Хоча, на думку А. Коболева, найвірогідніше, що «через якийсь час стане очевидно, що святе місце порожнім не буває, що частку “Газпрому” на європейському ринку займають інші, йому доведеться повернутися до нового оператора (української. Прим. авт.) ГТС і домовлятися про транзит».

Утім, певне скорочення обсягів транзиту російського газу через українську ГТС буде, навіть якщо Україна й Росія досягнуть якоїсь угоди про транзит російського газу до країн ЄС. Адже в другій половині 2020 р. передбачено запуск в експлуатацію магістрального газопроводу «Північний потік-2», який забере на себе частину російського газу, що йшов транзитом через Україну.

Наслідком такого перебігу подій стане зменшення валютних надходжень в Україну, яке не лише призведе до зменшення податкових надходжень державного бюджету, а й діятиме в бік зниження обмінного курсу гривні по відношенню до долара США і євро. Масштаби впливу ситуації з транзитом російського газу на фінансову ситуацію в Україні залежатимуть від конкретних обсягів скорочення транзиту газу, а також виконання російським «Газпромом» ухвали Стокгольмського арбітражу. Наприклад, экс-заступниця міністра закордонних справ О. Зеркаль в ефірі «Радіо НВ» заявила, що «“Нафтогаз України” може почати отримувати 3 млрд дол. компенсації від “Газпрому” вже у квітні 2020 р.». Більше того, «за її словами, якщо буде припинено транзит газу, то шанс отримати позитивне рішення арбітражу в новій справі, яка стосується 11 млрд дол., в Україні теж дуже високий». Крім того, О. Зеркаль нагадала, що «ще є справа “Нафтогаз” проти РФ щодо захисту інвестицій у Криму, і, якщо я не помиляюся, там тільки втрати 5 млрд. А ще інтерес – до 8 млрд. Чим вони нам будуть компенсувати це?» (URL: <https://nv.ua/ukr/biz/economics/3-mlrd-vid-gazproma->

ukrajina-mozhe-pochati-otrimuvati-vzhe-u-kvitni-olena-zerkal-novini-ukrajini-50057211.html). Ще раніше виконавчий директор «Нафтогазу України» Ю. Вітренко повідомив, що представники «Нафтогазу» й «Газпрому» обговорюють можливість виплати російською компанією в газовому еквіваленті боргу в обсязі 3 млрд дол. згідно з ухвалою Стокгольмського арбітражу.

Тому конкретні зміни майбутніх параметрів платіжного балансу та державного бюджету України, від яких залежатиме фінансова ситуація в нашій державі у 2020 р. і пізніше, достеменно визначити поки неможливо. Хоча вірогідність вектора на скорочення валютних і податкових надходжень в Україну від зовнішньоекономічної діяльності в газовій сфері проглядається доволі чітко.

Причому потреби України у вільноконвертованій валюті наступного року аж ніяк не будуть меншими за цьогорічні. Зокрема, значні суми ВКВ знадобляться для сплати зовнішнього державного боргу. Будуть ще і виплати за зовнішніми корпоративними боргами. Хоча, на думку керівника фінансово-холдингової компанії Rothschild&Co в державах СНД Д. Сальветті, «ситуація із зовнішнім боргом в Україні дуже хороша. І це підтверджується тим, що на українські боргові єврооблігації один із найвищих попитів серед іноземних інвесторів у світі. Тому що динаміка боргу насправді позитивна в розрізі його зниження щодо ВВП. Міністерство (Мінфін України. – Прим. авт.) було дуже точним і уважним у балансуванні кривої платежів. Раніше були роки, коли відбувалися стрибки погашення боргу. Тепер з новими емісіями і продажами ці моменти були згладжені. Погашення розподілено на довшій кривій, немає великих платежів. Таким чином, борг зменшується і він більш стійкий. І він також став дешевше. Я б сказав, що в цілому Міністерство фінансів виконало дуже хорошу роботу» (Новое время страны / Время перемен. Приложение. 2019. № 43. С. 18).

Однак попри таку аргументовану й позитивну оцінку дій Міністерства фінансів України щодо управління зовнішнім державним боргом, сам по собі значний попит на іноземну валюту в Україні, як і конкуренція за ВКВ між її покупцями, нікуди не зникнуть. Адже напрямів господарської діяльності, що висуватимуть попит на ВКВ, цілком достатньо. До того ж у разі істотного погіршення фінансово-економічної (а також соціально-політичної) ситуації в Україні, як правило, дуже швидко зростає попит на долари США й значно меншою мірою – на євро, оскільки посилюється функція цих валют як засобу заощадження. Тобто зростає попит на ВКВ, як правило, на тлі зменшення її пропозиції в Україні. При цьому варто нагадати, що, крім проблеми транзиту російського газу до країн ЄС через Україну, існують і деякі інші позиції торгового балансу України, де є реальна загроза скорочення обсягів надходження іноземної валюти від експорту. Зокрема, це стосується вітчизняної чорної металургії.

Крім того, у випадках істотного погіршення фінансово-економічної (та й соціально-політичної) ситуації в Україні також зростає рівень «тінізації»

вітчизняної економіки. До речі, як зазначив уже згадуваний вище екс-голова правління «Райффайзен Банк Аваль» В. Лавренчук, «великим знаком запитання є тіньова економіка. І допоки її частка буде такою великою, і допоки частка чорного чи сірого імпорту буде такою великою, то чесний бізнес багато не заробить, а це означає, що ставки (по банківських кредитах) будуть ще високі». Щоправда, останнім часом влада вживає рішучі заходи в боротьбі з чорним і сірим імпортом.

Утім, тіньова економіка в Україні, яка несе в собі значний потенціал фінансової дестабілізації, поширюється не лише на сферу зовнішньої торгівлі. Зокрема, голова Державної служби України з питань праці Р. Чернега під час презентації результатів спільного проекту Євросоюзу та Міжнародної організації праці в Україні «Зміцнення адміністрації праці з метою покращення умов праці й подолання незадекларованої праці» заявив, що «на сьогодні ми можемо говорити про декілька мільйонів наших громадян, які працюють поза межами офіційних трудових відносин». Також він зазначив, що «високий показник тіньової зайнятості, крім недоліків для самих працівників, негативно позначається на економіці країни» (URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10763651-dekilka-milyoniv-ukrajinciv-pracyuyut-neoficiyno-derzhpraci.html>).

Насамперед у цьому плані треба говорити про недоотримання державою податків на доходи фізичних осіб і платежів із соціального страхування. Хоча при цьому громадяни України, які працюють поза межами офіційних трудових відносин, водночас вимагають від держави для себе соціальних гарантій, податків на виконання яких вони не сплачували. Це посилює навантаження на Пенсійний фонд України і видаткову частину державного та місцевих бюджетів України. Очікувати ж, що тіньова зайнятість в Україні радикально скоротиться вже наступного року, вагомих підстав немає, оскільки самі по собі стереотипи і звички населення не зникають миттєво. До речі, як і «тінізація» вітчизняної економіки загалом.

Тому, хоча дестабілізуючий вплив тіньової економіки на фінансову ситуацію в Україні наступного року може дещо послабшати, але загалом її дестабілізуючий потенціал нікуди не зникне. Більше того, у разі дії наступного року якихось потужних факторів дестабілізації фінансової ситуації в Україні, тіньова економіка може виступити їх каталізатором.

Оцінюючи перспективи розвитку фінансової ситуації в Україні в найближчому майбутньому, не можна оминати дві взаємопов'язані проблеми: відносини України з Міжнародним валютним фондом і повернення коштів, виведених із збанкрутілих банків їхніми колишніми власниками, насамперед власниками ПриватБанку. Адже тут приховано дуже потужний потенціал дестабілізації всієї фінансової системи України.

Як наголошують оглядачі ЗМІ, нині Україна перебуває в 14-місячній програмі МВФ з 19 грудня 2018 р. У рамках механізму stand-by обсягом 3,9 млрд дол., з яких 1,4 млрд дол. МВФ виділив відразу. Однак після першого перегляду програми в травні цього року місія МВФ поїхала й не дала

рекомендацій щодо виділення чергового траншу. Нинішня українська влада хоче домогтися відкриття нової три-чотирирічної програми розширеного фінансування EFF на 5–6 млрд дол. На думку аналітиків Міжнародного рейтингового агентства Moody's, «нова угода з МВФ буде приводом для підвищення кредитного рейтингу України. Це здешевить зовнішні запозичення для країни під час пікових виплат за держборгом у 2020 р. і розблокує фінансування з боку інших міжнародних організацій, включаючи Європейський Союз і Світовий банк».

Загальноновизнано також, що для держав з такою економікою, як українська, співробітництво з МВФ є сигналом для потенційних іноземних інвесторів і кредиторів про необхідний рівень безпеки для їхніх фінансів у цій країні. Тобто сигналом щодо можливості безпечного кредитування та інвестування. Для України відкриття найближчим часом нової три-чотирирічної програми розширеного фінансування EFF на 5–6 млрд дол. було б потужним чинником підтримки фінансової стабільності в нашій державі на відповідну перспективу.

Однак місія МВФ, яка перебувала в Україні з 14 по 22 листопада, поїхала, зробивши нейтральну заяву. У цій заяві місія МВФ віддала належне «суттєвому прогресу, який був досягнутий в останні кілька місяців на шляху розвитку реформ і дотримання виваженої економічної політики», наголосила на плідних дискусіях із представниками української влади і зазначила, що дискусії триватимуть і надалі. Однак ніяких домовленостей не було зафіксовано. Такі результати зустрічей вітчизняних можновладців із місією МВФ сприяли появі в ЗМІ повідомлень з посиланнями на неназвані джерела та різних інтерпретацій змісту переговорів представників української влади та місії МВФ.

Зокрема, колишній народний депутат С. Лещенко у своєму Telegram-каналі заявив, що Міжнародний валютний фонд вимагає від України прийняти закон, який заборонить повернення націоналізованих банків колишнім власникам (URL: https://dt.ua/ECONOMICS/mvf-vimagaye-vid-ukrayini-priynyati-zakon-scho-zaboronyaye-povernennya-nacionalizovanih-bankiv-leschenko-330541_.html). Оглядачі ж деяких ЗМІ зазначали, що «МВФ поки що бачить серйозні передумови зриву програми для України». У МВФ «зараз побоюються двох основних ризиків: зростання впливу олігарха й колишнього власника ПриватБанку І. Коломойського на діючу владу і ймовірність втрати незалежності НБУ» (URL: <https://nv.ua/ukr/biz/economics/misiya-mvf-pojihala-z-kiyeva-bez-rezultativ-novini-ukrajini-50055399.html>).

Але 8 грудня ЗМІ повідомили, що під час телефонної розмови директора-розпорядника МВФ К. Георгієвої та Президента України В. Зеленського було досягнуто домовленості про нову програму співпраці (Staff Level Agreement), згідно з якою протягом трьох років МВФ виділить Україні 4 млрд спеціальних прав запозичення (близько 5,5 млрд дол.). Причому оглядачі ЗМІ наголошують, що остаточно рішення про підписання

програми співробітництва з МВФ приймає Рада директорів МВФ. «Президент і я погодилися, що економічний успіх України вирішальним чином залежить від зміцнення верховенства права, підвищення доброчесності судової влади та зменшення ролі зацікавлених інтересів в економіці, що першорядне значення має захист результатів, досягнутих в очищенні банківської системи і відшкодування великих витрат платникам податків на підставі банківських резолюцій», – ідеться в заяві К. Георгієвої (URL: <https://nv.ua/ukr/biz/economics/ukrajina-domovilas-z-mvf-pro-novu-programu-spirv-raci-na-3-roki-novini-ukrajini-50058045.html>).

Тим часом інформаційна війна, яку І. Коломойський розгорнув проти НБУ та Української держави загалом за повернення своєї частки власності в ПриватБанку, триває попри заяви вищих посадових осіб України про те, що повертати націоналізовані банки колишнім власникам держава не планує. Зокрема, під час виступу на форумі RE: think. Invest in Ukraine в Маріуполі Президент України В. Зеленський заявив, що банки, які були виведені з ринку в 2014–2015 рр., колишнім власникам ніхто повертати не планує. Прем'єр-міністр України О. Гончарук під час виступу в лондонському Королівському інституті міжнародних справ Chatham House заявив, що ні ПриватБанк, ні кошти з нього не мають бути повернені попереднім власникам (URL: <https://nv.ua/ukr/biz/economics/misiya-mvf-pojihala-z-kiyeva-bez-rezultativ-novini-ukrajini-50055399.html>).

Те, що повернути колишнім власникам ПриватБанку, як повноцінну комерційну фінансову установу, попри будь-які судові рішення неможливо, визнають і фахівці. Як зазначив, наприклад, уже згадуваний вище екс-голова правління «Райффайзен Банк Аваль» В. Лавренчук, «стосовно ПриватБанку і цієї перспективи денационалізації, я думаю, що яке би рішення не було прийнято судом, технічно це виконати неможливо. Тоді треба повернути капітал державі... У практичному сенсі це рішення не можна виконати». Тобто у випадку денационалізації ПриватБанку держава забере із цієї фінансової установи внесений туди державний капітал і банк автоматично стає банкрутом. Утім, враховуючи обсяг грошей населення й суб'єктів підприємництва в ПриватБанку, такий перебіг подій, поза сумнівом, дестабілізує фінансову ситуацію в Україні. Тому багато в чому вплив ситуації навколо ПриватБанку на фінансову ситуацію в Україні залежатиме від рішення Шостого адміністративного апеляційного суду за скаргою Кабінету Міністрів України та Національного банку України на ухвалу Окружного адмінсуду Києва від 18 квітня про скасування націоналізації ПриватБанку.

Отже, як засвідчив проведений вище аналіз, попри нинішню стабільність фінансової ситуації в Україні, поки існує певний потенціал її дестабілізації, який через дію тих чи тих факторів може проявитися в найближчому майбутньому. Зокрема, це може бути значне надходження в Україну іноземної валюти для проведення фінансових операцій на українському ринку, проблеми з обслуговуванням державного боргу й

виконання державного бюджету в разі порушення досягнутої з МВФ угоди щодо майбутньої програми співробітництва, зростання дефіциту зовнішньоторговельного балансу України, у тому числі й через дуже значне скорочення транзиту російського газу до ЄС, негативний вплив інших економічних і соціально-політичних факторів. Проте вірогідність дестабілізуючого впливу згаданих вище чинників має лише імовірнісний характер і може бути якщо не подолана повністю, то принаймні істотно обмежена завдяки ефективній економічній політиці держави. Хоча гіпотетична дія кожного із цих чинників заслуговує на спеціальний аналіз (*Матеріал підготовлено з використанням інформації таких джерел: Міністерство фінансів України (<https://minfin.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Дзеркало тижня. – 2019. – № 41; Дзеркало тижня (<http://dt.ua>). – 2019. – 28.09; 7, 11, 22, 23.11; 1.12; Економічна правда (<https://www.epravda.com.ua>). – 2019. – 5, 22, 23.11; 8.12; Інтерфакс-Україна (<https://interfax.com.ua>). – 2019. – 4.11; Левый берег (<http://Lb.ua>). – 2018. – 15.11; 2019. – 6, 14, 15.11; Ліга. Бизнес (<https://biz.liga.net>). – 2019. – 5.12; Новое время (<http://nv.ua>). – 2019. – 9.09; 3, 29.10; 4–9, 14, 19, 21–28.11; 3, 4, 8.12; Новое время страны. – 2019. – № 40; Новое время страны. – 2018. – № 43 / Время перемен. Приложение; Укрінформ (<https://www.ukrinform.ua>). – 2019. – 27.11; УНІАН (<https://www.unian.ua>). – 2019. – 21.11; Рубини Н. Анатомия грядущей рецессии (<https://www.project-syndicate.org/commentary/global-recession-us-china-trade-war-by-nouriel-roubini-2019-08/russian>).*

А. Рябоконт, мл. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Причины и тенденции правительственных инициатив по пересмотру «зеленых» тарифов

Бурный рост строительства объектов солнечной и ветровой генерации в Украине объясняется эффектом «теплой ванны» в виде привлекательных льготных тарифов, законодательных условий и налогообложения, предоставленных предыдущими украинскими правительствами для инвесторов и кредиторов. Генерирующих мощностей построили в полтора раза больше, чем за все предыдущие годы независимости, вместе взятых.

Как следует из ежегодного отчета Climatescope 2019, подготовленного исследовательским агентством Bloomberg New Energy Finance, в 2019 г. Украина поднялась сразу на 55 позиций в рейтинге привлекательности развивающихся стран с точки зрения инвестиций в возобновляемую энергетику, когда как в прошлогоднем страна занимала 63 строчку.

Известно, что в 2018 г. европейские страны, не входящие в Евросоюз, установили рекорд по привлеченным инвестициям в чистую энергию в размере 2,2 млрд долл. Причем сумма за 2018 г. составила более четверти от общего объема инвестиций в регион за последнее десятилетие. Рост произошел в основном из-за огромного скачка инвестиционных потоков в

Украину, который в 2018 г. составил 801 млн долл. по сравнению с 46 млн долл. в 2017 г. По данным аналитического центра, причиной такого роста Украины стали реформы энергетического сектора, привлекательные «зеленые» тарифы и налоговые ставки.

«Зеленый» тариф, законодательно закрепленный в Украине в 2018 г., – это специальный тариф, по которому государство закупает электроэнергию по завышенной цене у предприятий и частных лиц, использующих альтернативные источники энергии. Таким образом, юридические и физические лица, которые пользуются энергией солнца, ветра, микро- или минигидроэлектростанциями и другими возобновляемыми источниками энергии, могут продавать полученную электроэнергию государству по чрезвычайно выгодной для себя цене.

Однако в Украине альтернативная энергетика превратилась в дорогостоящую для бюджета схему «распила и отката». Если посмотреть на самую быстрорастущую (и дорогую) солнечную энергетику в Украине и за рубежом, то фактически нужно констатировать, что речь идет о разных вещах. Там тарифы «соларников» уверенно падают в новых проектах ниже 5–6 евроцентов (бывает и 2,5–3 цента) за кВт/ч, а у нас до 2030 г. фиксируются на уровне 15 евроцентов. В свое время с подачи энергетических лоббистов государство дало долгосрочные гарантии закупки энергии из возобновляемых источников по повышенной цене – законодательство Украины и подписанные ею международные договоры гарантируют сохранение «зеленого» тарифа на неизменном уровне до 2030 г. И благодаря этому специальный тариф из стимулирующего фактора стал источником сверхприбыли.

«Высокие тарифы (около 15 евроцентов кВт/ч для СЭС и свыше 10 евроцентов за кВт/ч для ВЭС), безальтернативная обязанность выкупать всю производимую ВИЭ электроэнергию вместе с абсолютной безнаказанностью ее производителей за небалансы энергосистемы, комплекс льгот по беспошлинному ввозу оборудования и самих установок для альтернативной генерации, а также упрощенному получению земельных участков под строительство (до 2021 г.) привели к ежегодному удвоению роста вводимых в эксплуатацию объектов ВИЭ».

По состоянию на сентябрь 2019 г., из 51,3 ГВт установленной мощности объединенной энергосистемы Украины установленная мощность крупной и средней промышленной (без учета домохозяйств) генерации возобновляемых источников энергии составляет чуть выше 3,3 ГВт, из которых 3/4 – солнечные электростанции. К началу 2020 г. общая установленная мощность всех объектов ВИЭ составит до 5,5–5,7 ГВт, из них СЭС – около 4 ГВт. Производство электроэнергии СЭС и ветровых электростанций в 2019 г. составит свыше 5 млрд кВт/ч, выплаты по «зеленым тарифам» оцениваются в 25–30 млрд грн (1,04–1,25 млрд долл.). Всего же на данное время государственными органами выдано разрешений и технических

условий на строительство 15 ГВт установленных мощностей ВИЭ, вместе с уже введенными в эксплуатацию.

В результате, сложившаяся ситуация привела к тому, что проявились две главные проблемы: техническая (в виде проблем с балансированием мощностей генерации в ОЭС) и финансовая (в виде угрозы роста дефицита средств для выплат по «зеленым тарифам»). По прогнозу НЭК «Укрэнерго», в условиях нынешних темпов введения ВИЭ в ближайшие два-три года Украине срочно необходимы до 2 ГВт высокоманевренных мощностей с быстрым стартом и до 1 ГВт систем поддержки и регулирования частоты в сети на базе аккумулирующих мощностей. Это позволит в целом компенсировать возникающие риски вследствие непрогнозируемых для диспетчеризации колебаний мощностей солнечной и ветровой генерации.

Уже в нынешнее время ОЭС Украины вполне ощущает острый дефицит маневренных мощностей, большинство из которых к тому же планировались и строились под балансировку базовых атомной и тепловой генерации. Это привело к тому, что уже сейчас в целях балансировки в энергосистеме используются такие методы, как насосный режим работы гидроаккумулирующих электростанций (ГАЭС) в дневное время, разгрузка ТЭЦ при прохождении дневных пиков СЭС, двойное регулирование блоков ТЭС на протяжении суток, перераспределение нагрузки на ГЭС по коммерческим графикам.

Кроме того, согласно разным вариантам прогноза Министерства энергетики, при сохранении (в разной степени) нынешней законодательно-налоговой ситуации и темпов развития солнечной и ветровой генерации уже в 2020 г. ожидается дефицит средств для выплат за электроэнергию «зеленой генерации» на уровне 10–14 млрд грн (420–580 млн долл.). При этом объем субсидий для ВИЭ в 2020 г. по «зеленым тарифам» (без НДС) оценивается в сумму свыше 1 млрд долл., а далее – цифры будут существенно выше.

Впрочем, Национальная энергетическая компания «Укрэнерго» и ранее заявляла о нехватке средств в 481 млн грн (20,02 млн долл.) у ГП «Гарантированный покупатель» для выплаты аванса в размере 821 млн грн (34,17 млн долл.) по оплате «зеленого тарифа» в ноябре. Основной причиной нехватки средств для компенсации на сегодняшний день является неравномерность и задолженность по оплате участниками рынка услуги НЭК «Укрэнерго» по передаче электроэнергии. На середину ноября потребители имели задолженность в более 1,2 млрд грн (50 млн долл.).

Недостаток средств для компенсации «зеленого тарифа» также обусловлен тем, что для пяти предприятий в июле и августе 2019 г. действие новых тарифов на передачу было прекращено в судебном порядке. И этим пяти компаниям по решению суда начислялась плата по прежнему тарифу – 57,4 грн (2,39 долл.) за МВт/час, а не по ставкам 347,14 грн (14,45 долл.) за МВт/ч и 116,54 грн (4,85 долл.) за МВт/ч, соответственно действующим в июле и августе.

Еще летом глава Комитета Верховной Рады Украины по энергетике и жилищно-коммунальным услугам, нардеп от «Слуги народа» А. Герус заявил, что инициирует ретроспективное снижение «зеленого тарифа» и введение дополнительных налогов на производителей электроэнергии из возобновляемых источников. Такие инициативы вызвали негативную реакцию лоббистов ВИЭ. Инвесторы выступили против идеи А. Геруса, оформленной в законопроект, который успел поддержать профильный комитет парламента. Письмо инвесторов к Президенту В. Зеленскому подписали руководители компаний NBT, «Виндкрафт Украина», LongWing Energy, Greenworx Holding и Akuo Energy.

Нарушение гарантий государства бесспорно навредит инвестиционному климату Украины и подорвет доверие к любым договорам в будущем, считают в Low Carbon Ukraine – организации, которая является частью Международной климатической инициативы и финансируется Министерством по вопросам окружающей среды, сохранения природы и радиационной безопасности ФРГ. Авторы квартального мониторингового отчета о внедрении Плана действий по энергетическому сектору Украины, опубликованного 26 ноября, настаивают, что гарантированный «зеленый тариф» ввели, чтобы создать стабильные условия для развития возобновляемой энергетики и стимулировать инвестиции в эту отрасль. Впрочем, уже в ноябре А. Герус пошел на попятную, заявив, что правительство не планирует отменять «зеленый тариф» и занимается поиском компромиссного варианта, который устроит участников рынка.

Недавно Украинская ветроэнергетическая ассоциация (УВЭА) совместно с крупнейшими участниками ветроэнергетического рынка, включая «ДТЭК ВИЭ», письменно известила Министерство энергетики в том, что участники ветроэнергетического рынка добровольно согласились на снижение «зеленого тарифа». И предложили снизить его до 8,5 евроцентов за кВт·ч. Но это только для новых станций, которые будут введены в эксплуатацию в течение следующих трех лет. Причем ветроэнергетики предложили зафиксировать этот тариф на 15 лет с момента запуска станций в эксплуатацию. Не исключено, что на подобное частичное снижение тарифа производители ВЭ согласились ввиду угрозы вообще не получить денег для возмещения расходов, гарантированных государством. Производителей становится все больше, а возможностей у государства все меньше.

В свою очередь, Министерство энергетики и экологии предлагает представителям возобновляемой энергетики добровольно реструктуризовать тариф до апреля 2020 г., взамен его продлят на пять лет. Министерство предлагает владельцам альтернативной энергетики согласиться на снижение тарифа на 15–20 % по солнцу, а для ветрогенерации, где он изначально ниже (около 10 евроцентов), хотя бы снизить на 10 %. Взамен предлагается продлить сроки действия спецтарифов. До 1 апреля будущего года компании должны решить, согласны ли они на новые условия или останутся на нынешнем «зеленом тарифе». Однако следует помнить, что новый закон

установит также ответственность за небалансы, когда генерация не выполняет своих обязательств по выработке электроэнергии. Для тех, кто согласится на реструктуризацию, ставка за небалансы будет расти на 20 % в год, начиная с 2021 г., и достигнет 100 % в 2025 г. Кто останется – будет платить 100 % уже в 2023 г.

Понятно, что полного согласия с такими мерами не будет, их хотят ввести «при условии согласия 50 % компаний на рынке». «Солнечные» инвесторы высказываются категорически против таких условий. Уже проведена масса конференций с рассказами, как это все нехорошо и бьет по инвестиционному имиджу.

В целом сложившаяся ситуация все более усложняется. Во-первых, «зеленая энергетика» оказалась хорошей «кормушкой» для инвесторов с окупаемостью большинства промышленных СЭС в пределах 5–5,5 года. Реально можно и меньше, так как часть оборудования приобретается с неплохими оптовыми скидками. Для сравнения: в традиционной энергетике окупаемость проектов составляет в разы дольше время. Кроме того, государство взяло на себя валютный риск – «зеленые» цены привязаны к евро. В одном из документов Минэнергоэкологии сделан примерный расчет, во сколько это обойдется: «Прогнозований обсяг виплати за е/е, вироблену станціями за “зеленим” тарифом, у 2020 р. складатиме близько 1,8 млрд євро (з ПДВ). А з 2021р. – понад 2 млрд євро щорічно... протягом наступних 9 років. Що перевищує виплату НАЕК “Енергоатом” за 55 % виробленої електроенергії в цінах 2018 р.». Так что цена вопроса – 20 млрд евро (без НДС – более 16 млрд). При этом за последние пять лет во все ВИЭ в Украине вложено порядка 4 млрд евро. Учитывая довольно скромные затраты на обслуживание (кроме кредитных линий), вполне неплохие деньги запланированы.

Проблема в том, что на сегодняшний день Украина является бедной страной, переживающей политический и экономический кризисы, и денег на все эти «удовольствия» просто нет. Опять крайним остается «любимое население», для которого и придется повысить тариф на электроэнергию, вероятно в растянутом виде, но в разы. «Восторг» десятков миллионов жителей от перспектив заплатить за импорт китайских солнечных панелей и ветроустановок легко предсказуем и понятен.

С другой стороны, озвученные выше проблемы с балансировкой Объединенной энергосистемы Украины, говорят о том, что за введение новых балансирующих мощностей государству придется также выложить немалые суммы. Например, согласно разным исследованиям введение нового киловатта таких мощностей – это 750–1000 долл. То есть на озвученные потребности получается до 2 млрд долл. Возможность искать такие деньги предоставлена государству и налогоплательщику, а новые солнечные мощности начнут работать уже следующей весной. Уже озвучивался расчет, что при увеличении «зеленых» установленных мощностей до 7,5 ГВт придется выключить до шести блоков АЭС и увеличивать выработку на ТЭС

мощностью 2,8 ГВт, что, естественно, отнюдь не поможет достижению целей программ по «декарбонизации». К тому же ТЭС нужны именно высокоманевренные газопоршневые, то есть потребуются и большие объемы импортного газа. При этом на мощность 7,5 ГВт «зеленые» могут выйти уже к концу 2020 г.

В итоге Минэнергоэкологии хотело бы провести коррекцию договоров на получение «зеленого тарифа» для тех мощностей, которые не будут введены в строй до конца 2020 г. для ВЭС и до 1 апреля – для СЭС. Кроме того, в парламенте обсуждался новый налог на существующие станции (специальный сбор с выручки до 2030 г.) плюс налог на существующие станции в местные бюджеты (2–3 % от дохода), правда, шансы на их прохождение призрачны. С другой стороны, в таких европейских странах, как Испания, Италия, Чехия, Польша и др., ужесточения условий для ВИЭ проводились не за один день, а волнами. Пока Минэнергоэкологии создало рабочую группу для переговоров о тарифах.

Остается надеяться на то, что правительство, оценив всю сложность ситуации, в 2020 г. введет ряд разумных ограничительных мер по отношению к этой непропорционально развившейся отрасли энергетики. Переход на аукционы, введение ответственности за «небалансы» и грозящее обострение проблемы с дефицитом финансовых средств хотя бы частично откорректируют ситуацию в сторону большей устойчивости самой энергосистемы и стабильности на рынке электроэнергии. Впрочем, это лишь временно может сгладить ситуацию и не сможет заменить решения ее по сути в виде необходимости пересмотра дальнейшей стратегии развития и модернизации согласно современным требованиям инфраструктуры и производственных мощностей энергетической отрасли Украины (*Материал подготовлен с использованием информации таких источников: сайт Министерства экологии и энергетики Украины (<http://mpe.kmu.gov.ua>); НЭК «Укрэнепго» (<https://ua.energy>); НАЭК «Энергоатом» (<http://www.energoatom.kiev.ua>); Зеркало недели (<https://zn.ua>); Liga.net (<http://www.liga.net>); Энергетика Украины (<http://uaenergy.com.ua>); Интерфакс-Украина (<http://interfax.com.ua>); Украинские новости (<https://ukranews.com>); НВ-Бизнес (<http://biz.nv.ua>); Бизнес-Цензор (<https://biz.censor.net.ua>).*

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

В ефірі телеканалу «Інтер» 30 листопада 2019 р. відбулася прем'єра документального проекту «Борис Патон. Людина майбутнього», присвяченого життю та професійним здобуткам видатного українського вченого й організатора науки, президента Національної академії наук України, Героя України, академіка Б. Патона. Своїми враженнями від

спілкування та співпраці з Б. Патонем зі знімальною групою проекту поділилися колеги та друзі науковця. До стрічки також увійшли фрагменти телевізійних інтерв'ю академіка Б. Патона різних років і документальних хронік та фільмів.

«Геній – це той, хто може знаходити правильні рішення швидко і з мінімальними витратами робочого часу. Борис Євгенович – саме такий. Він володіє рідкісною здатністю відразу схоплювати головне», – так про академіка Б. Патона відгукується один із його однодумців і товаришів, почесний директор Інституту магнетизму НАН України та МОН України, радник Президії НАН України, Герой України, академік В. Бар'яхтар.

Головну роль у становленні академіка Б. Патона як особистості та фахівця своєї справи відіграв його батько – академік Є. Патон, знаменитий вчений у галузі електрозварювання та мостобудування, надзвичайно працьовита, наполеглива, креативна людина. Завдяки Є. Патону 1934 р. в Україні було засновано перший у світі науково-дослідний Інститут електрозварювання (нині – Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України), фахівцям якого належить низка інноваційних технологій з'єднання металів, що отримали застосування в багатьох галузях, у тому числі стратегічних. Технології, які спільно з колегами розробив Є. Патон, зокрема, значно зміцнили обороноздатність СРСР під час Другої світової війни. Ідеться про автоматичне зварювання корпусів танків Т-34, яких відчутно бракувало на початку 1940-х років: швидкість виробництва цих танків була вкрай низькою, бо всі їхні деталі зварювалися вручну. Проте після впровадження нових унікальних автоматичних установок, які давали змогу зварювати під флюсом броню й інші елементи танка, швидкість роботи стрімко зросла. Але це була не єдина перевага технології: суттєво поліпшилася також якість званого шва, а процес зварювання спростився настільки, що кувати панцирі танків могли навіть діти. За новою технологією зварювались і інші види озброєнь. За підрахунками, загальна довжина патонівського шва тоді склала 6 тис. км. «Це була дійсно героїчна праця, – говорить перший віцепрезидент НАН України академік А. Наумовець. – І не випадково Євген Оскарович Патон отримав у 1943 р. звання Героя Соціалістичної Праці. Борис Євгенович був його важливим помічником».

У повоєнний час Б. Патон долучився до втілення батькової мрії – спорудження в Києві першого у світі цільнозварного мосту через Дніпро (уряд не одразу схвалив цю ідею, оскільки довжина мосту перевищувала довжину центральної вулиці української столиці – Хрещатика). Урочисте відкриття мосту відбулось у листопаді 1953 р. На жаль, Євген Оскарович не дожив до цього знаменного дня всього три місяці.

У 1962 р. академік Б. Патон став президентом Академії наук УРСР (нині – Національна академія наук України). Відтоді у структурі академії з'явилося чимало установ, які працювали за новими, актуальними напрямками досліджень. Водночас технології зварювання теж продовжували розвиватись і розширювати сфери свого застосування. Однією з цих сфер стала

енергетика, котра потребувала нових технологій для розбудови газотранспортної системи. Так український академічний Інститут електрозварювання відіграв ключову роль у прокладанні на той час найпотужнішого в Європі газогону Дашава – Київ (запрацював наприкінці 1948 р.). Уже під керівництвом академіка Б. Патона було налагоджено виробництво труб великого діаметру й розроблено способи їх з'єднання. «Це був такий мозковий штурм. Від зовнішнього виконання робіт вирішили відмовитися – і всю зварювальну машину, обладнану самохідним рухом, розташували всередині труби», – згадує заступник директора з наукової роботи Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона НАН України, академік С. Кучук-Яценко. «Це була машина К-700 “Север”. Вона збирала стик і буквально за кілька хвилин здійснювала його зварювання», – говорить заступник директора з наукової роботи Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона НАН України, академік І. Кривцун. Згодом фахівці цієї академічної установи вирішили також проблему ремонту підводних частин газових магістралей. Було створено й високоточне обладнання для зварювання під водою. Між іншим, саме воно наприкінці 1980-х років врятувало життя членам екіпажу затонулого радянського атомного підводного човна.

У 1970-х роках учені інституту винайшли ефективний спосіб з'єднання фрагментів залізничних рейок без утворення щілин на стиках – контактностикове зварювання оплавленням. «Стик, отриманий із допомогою цієї технології, дає змогу зварювати рейки зі значним натягом, що необхідно при будівництві сучасних швидкісних залізничних шляхів», – пояснює академік І. Кривцун.

Учені-зварювальники не лишилися осторонь і процесу освоєння людиною космосу та взялися досліджувати можливості зварювання на орбіті – у складних умовах невагомості, абсолютного вакууму та колосального перепаду температур. Вони розробили універсальний ручний інструмент (УРІ). 1969 р. за допомогою апарату «Вулкан» було зварено перший космічний шов. 1984 р. на орбітальній станції «Салют» радянські космонавти успішно випробували ще одну розробку інституту, провівши експеримент зі зварювання у відкритому космосі, який тривав 3,5 год.

У квітні 1986 р. АН УРСР на чолі з академіком Б. Патоном оперативно відреагувала на новий великий виклик – у перші дні після аварії на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС сформована Борисом Євгеновичем група вчених оцінювала масштаби цієї техногенної катастрофи. Сам президент академії склав на місці аварії план першочергових дій з ліквідації її наслідків. «У нього в крові – займатися найважчими і найважливішими для країни задачами», – *говорить про Бориса Євгеновича академік В. Бар'яхтар*. «Він (Борис Патон) – ерудит у всіх галузях. Його знання вражають. Чому він охоче виконує всі комплексні роботи? Тому що знається на всіх суміжних питаннях», – вважає академік С. Кучук-Яценко.

Ще одна сфера застосування технологій електрозварювання – медицина – виявилася дещо несподіваною. Ідею зварювання м'яких живих

тканин теж запропонував академік Б. Патон. Зараз за допомогою цієї технології та обладнання для її реалізації в Україні щороку виконується близько 30 тис. операцій практично в усіх галузях медицини – від загальної хірургії до офтальмології. Серед головних переваг розробки – зменшення крововтрат, скорочення тривалості операції, прискорення реабілітації. «Під впливом електрозварювання відбувається реструктуризація живої тканини. Вона не гине, а змінює свою структуру», – пояснює доктор медичних наук С. Подпрятюв. Сьогодні вчені Інституту електрозварювання імені Є. О. Патона НАН України працюють над технологією зварювання кісткової тканини. Академік Б. Патон упевнений, що це їм неодмінно вдасться.

«Його (Бориса Патона) підхід завжди полягав – і це сформулював іще Євген Оскарович – у тому, щоб впроваджувати ідеї у практику та робити все задля користі людей», – підкреслює академік І. Кривцун.

Більше дізнавайтеся за посиланням: <https://youtu.be/3SBST5ynqTc> (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2019. – 25.11*).

***

Під головуванням президента Національної академії наук України, академіка Б. Патона 4 грудня 2019 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Учасники зібрання заслухали й обговорили дві доповіді.

З питання «Про результати виконання цільової комплексної науково-технічної програми НАН України “Дослідження і розробки з проблем підвищення обороноздатності і безпеки держави”» виступив перший віцепрезидент НАН України, академік В. Горбулін.

Протягом виконання програми установи НАН України отримали вагомий науково-технічні та практичні результати, які сприяли реалізації окремих завдань розвитку технологій у сфері виробництва озброєння та військової техніки, а також поглибленню науково-технічного співробітництва Національної академії наук України з Міністерством оборони України, Генеральним штабом Збройних сил України та Державним концерном «Укроборонпром».

Заключне слово взяв перший віцепрезидент НАН України, академік В. Горбулін.

За підсумками обговорення Президія НАН України затвердила Концепцію Цільової науково-технічної програми оборонних досліджень НАН України на 2020–2024 рр., Положення про Координаційну раду цієї програми та склад Координаційної ради, а також Положення про порядок конкурсного відбору та виконання установами НАН України робіт за Цільовою науково-технічною програмою оборонних досліджень НАН України на 2020–2024 рр.

Доповідь «Колекція Стародавнього Єгипту у зібранні Одеського археологічного музею НАН України» виголосив директор Одеського

археологічного музею НАН України, доктор історичних наук І. Бруяко.

На тлі багатьох колекцій старожитностей, що зберігаються в наукових установах і музейних закладах України, колекція Стародавнього Єгипту є унікальним явищем, який не має вітчизняних аналогів...

Колекція давньоєгипетських пам'яток Одеського археологічного музею НАН України – найбільша в сучасній Україні. За кількістю експонатів та їхнім розмаїттям вона значно перевищує всі інші українські зібрання старожитностей Стародавнього Єгипту. Колекція нараховує понад 800 єгипетських артефактів (саркофаги, мумії, стели, ушебті, дрібна пластика, канопи, скарабеї, амулети, фрагменти папірусів тощо). Крім того, поважним є й сам вік зібрання, оскільки Одеський міський (згодом – археологічний) музей було відкрито ще 1825 р.

Сьогодні колекція має статус раритетної. Попри відносно невелику (порівняно зі світовими скарбницями надбання цивілізації Стародавнього Єгипту) кількість (1300 одиниць), зібрання музею має всі ознаки цілісної та репрезентативної наукової колекції. По-перше, вона охоплює більшість сфер повсякденної життєдіяльності відповідного давнього суспільства у широкому хронологічному діапазоні (що стосується Єгипту, то це часовий проміжок це відрізок III–I тис. до н. е. По-друге, колекція містить унікальні речі, значення яких у цьому статусі було підтверджено за час тривалого вивчення зібрання провідними єгиптологами (Б. Тураєв, С. Ходжаш, О. Берлев). Проте в колекції ще залишилися не відомі науковому світу рідкісні предмети – це було доведено у 2007 р., коли музей відвідали науковці-єгиптологи та реставратори з сучасного Єгипту на чолі з директором реставраційної служби старожитностей у музеях Північного Єгипту та Синаю А. Раді й генеральний директор із реставрації та консервації Вищої ради старожитностей Єгипту М. Абд Аль-Кадір.

Фахівці вбачають значущість колекції в її прикладному науковому характері. Можливість вивчати історико-культурний та археологічний матеріал сприяє ґрунтовнішому й досконалішому зануренню у наукову тематику. Наявність такого матеріалу сприяє розвитку української школи єгиптології, оскільки дає змогу вітчизняним фахівцям будувати дослідження, спираючись на досі не відомий (оригінальний) або маловідомий матеріал.

Присутні розглянули також низку кадрових і поточних питань.

Додатково про цей захід дізнавайтесь з пресрелізу в розділі «Засідання Президії НАН України» офіційного вебсайту академії (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).* – 2019. – 5.12).

***

Зустріч представників Національної академії наук України з членами Комітету Верховної Ради України з питань економічного розвитку відбулася 22 листопада 2019 р.

На зустрічі були присутні голова комітету Д. Наталуха, перший заступник голови комітету С. Тарута, голова підкомітету з питань державної

економічної політики О. Колтунович, голова підкомітету з питань промислової політики Є. Шевченко та голова підкомітету з питань розвитку конкуренції та рівних умов для бізнесу Л. Буймістер.

Від Національної академії наук України участь у зустрічі взяли президент НАН України, академік Б. Патон; перший віцепрезидент НАН України, голова Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України, академік А. Наумовець; віцепрезидент НАН України, голова Секції хімічних і біологічних наук НАН України, академік В. Кошечко; віцепрезидент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, академік С. Пирожков та ін.

У своєму вступному слові президент НАН України, академік Б. Патон зазначив, що налагодження ефективної взаємодії з органами державної влади для вирішення актуальних проблем економічного розвитку нашої держави має особливо важливе значення для Національної академії наук.

Він підкреслив, що академія має потужний науковий потенціал й вже підготувала пропозиції щодо розвитку окремих галузей вітчизняної економіки та забезпечення обороноздатності країни. Зокрема, йдеться про необхідність започаткування низки загальнодержавних цільових програм.

Так, програма розвитку ядерної енергетики та промисловості дасть змогу розв'язати проблеми ефективного розвитку та функціонування атомної енергетики. Для цього треба використати розробки і досвід вітчизняних науковців, у тому числі й у питаннях продовження термінів експлуатації діючих ядерних блоків.

Програма нарощування видобутку нафти і газу в Україні покликана забезпечити збільшення власного видобутку вуглеводнів, зокрема подвоїти їх видобуток протягом найближчих 7–10 років.

Започаткування та реалізація загальнодержавної програми розвитку медицини, охорони здоров'я та забезпечення населення України вітчизняними лікарськими препаратами дасть змогу створити цілісну національну систему розроблення та проведення доклінічних випробувань лікарських засобів.

Програма інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України має стати важливим чинником у створенні інноваційних ресурсів агровиробництва та екологічно безпечних технологій вирощування агрокультур, систем біозахисту і біобезпеки.

Крім того, науковці академії підготували пропозиції щодо відновлення програми з розроблення і впровадження енергозберігаючих світлодіодних джерел світла, реалізація якої дасть змогу економити значні кошти шляхом підвищення енергоефективності освітлення важливих державних та комунальних об'єктів.

Учені НАН України мають пропозиції щодо створення та впровадження науково-технічних розробок для отримання якісної питної води. Відповідна програма вже є, але вона майже не фінансується.

Усі ці пропозиції були обговорені учасниками зустрічі. Також присутні розглянули питання відновлення діяльності технологічних парків в Україні та зміни в законодавстві щодо питань приватизації, які стосуються Національної академії наук України.

Загалом члени комітету висловили велике бажання та готовність до плідної взаємної співпраці з академією, вирішення проблем створення належних умов для ефективного впровадження результатів розробок академічних установ у виробництво та забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної економіки (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2019. – 25.11).*

***

Під головуванням головного ученого секретаря НАН України, академіка В. Богданова 29 листопада 2019 р. відбулося засідання робочої групи Національної академії наук України з моніторингу законодавства України у науковій, науково-технічній та інноваційній сферах.

Робочу групу було створено постановою Президії НАН України від 20 листопада ц. р. для здійснення аналізу чинного законодавства, моніторингу законопроектів та проектів інших нормативно-правових актів в галузі наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та діяльності НАН України, а також підготовки пропозицій щодо внесення змін до нього.

Сьогодні прийняття законодавчих і нормативних актів, що стосуються наукової, науково-технічної та інноваційної сфер часто відбувається дуже швидко, без обговорення та погодження з Національною академією наук України. Тому існує необхідність оперативно реагувати відповідним чином вже на етапі підготовки проектів таких документів.

За результатами засідання робочої групи було прийнято рішення сконцентрувати свої зусилля на здійсненні фахового моніторингу змін в нормативно-правових актах, що регулюють діяльність в науковій та науково-технічній сферах, зокрема у тісній співпраці з академічними установами правознавчого профілю насамперед з Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького, Інститутом економіко-правових досліджень, Київським університетом права. А також важливим напрямом роботи було визначено підготовку пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази у науковій, науково-технічній та інноваційній сферах та діяльності НАН України. Членам робочої групи було доручено у стислі терміни підготувати конкретні пропозиції у вигляді проектів законодавчих актів із зазначених питань (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2019. – 29.11).*

***

У Великому конференц-залі Національної академії наук України 21 листопада 2019 р. відбулося спільне засідання Президії Ради директорів підприємств, установ та організацій Києва, Української спілки

промисловців та підприємців і наукових установ Відділення хімії НАН України.

Метою заходу було обговорення співпраці між підприємствами Києва та науковими установами Відділення хімії НАН України, а також презентація наукових розробок із високим ступенем готовності впровадження у виробництво.

Учасники підтримали пропозицію керівництва Відділення хімії НАН України щодо передачі на опрацювання структурним підрозділам Київської міської державної адміністрації та районним Радам директорів підприємств, установ та організацій переліку розробок наукових інститутів Відділення хімії НАН України з метою вивчення можливості їх впровадження у серійне виробництво на підприємствах м. Києва. Було також досягнуто домовленості про надання підприємствами м. Києва до Відділення хімії НАН України інформації щодо їхніх потреб у наукових розробках.

Задля широкого ознайомлення зацікавлених сторін було запропоновано розмістити перелік наукових розробок інститутів Відділення хімії НАН України на сайті «Промисловість і наука Києва» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 29.11).

***

Науково-технологічний комплекс «Інститут монокристалів» НАН України (м. Харків) 26 листопада 2019 р. відвідала делегація Міністерства освіти і науки України на чолі з першим заступником міністра освіти і науки України Ю. Полюховичем.

До складу делегації також увійшли генеральний директор директорату науки Д. Чеберкус, начальник відділу розвитку науки у закладах вищої освіти І. Сандига, керівник групи з питань комунікацій та організаційно-методичного забезпечення стратегічного планування директорату інновацій та трансферу технологій В. Чернюк.

У рамках свого візиту гості зустрілися з керівництвом комплексу, відвідали Державне підприємство «Завод хімічних реактивів», ознайомилися із виробництвом великогабаритних монокристалів, ділянкою обробки кристалів, дізналися про особливості вирощування монокристалів для експериментів ЦЕРН. Члени делегації також ознайомилися з результатами виконання проектів держзамовлення суб'єктами НТК «Інститут монокристалів НАН України» та науковими розробками цієї установи, розміщеними у виставковій залі (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 29.11).

***

У Великому конференц-залі Національної академії наук України 21–22 листопада 2019 р. Інститутом експериментальної патології, онкології і радіобіології (ІЕПОР) ім. Р. Є. Кавецького НАН України проведено II Міжнародну конференцію «Пухлина та організм: нові

аспекти старої проблеми» (Tumor and Host: Novel Aspects of Old Problem).

Проблема взаємовідносин пухлини та організму традиційна і пріоритетна для Інституту, який багато років є провідною установою в галузі дослідження раку в Україні: основи її вивчення закладено першим директором Інституту, академіком Р. Кавецьким, 120-річчя народження якого відзначає вітчизняна наукова спільнота. Саме засновником Інституту, академіком Р. Кавецьким була сформульована концепція комунікації пухлини та організму.

Конференція була проведена за підтримки Національної академії наук України та БО «Єдність проти раку» та присвячена 25-й річниці членства Інституту в Організації європейських інститутів раку (ОЕСІ).

Основні наукові напрями конференції відобразили комплекс найбільш актуальних проблем сучасної експериментальної та клінічної онкології: молекулярна та клітинна патобіологія, метаболічні особливості пухлини та організму, мікрооточення пухлини, профілактика і терапія раку (нові технології, біотерапія, індивідуалізація лікування).

На конференції були представлені результати фундаментальних та прикладних досліджень, призначенням яких є майбутнє використання в клінічній практиці. До її програми були включені доповіді, присвячені питанням ранньої і диференційної діагностики новоутворень, визначенню агресивних форм раку. Значна увага була приділена проблемам лікування онкологічних хворих: особливості біо- і хіміотерапії, первинна і набута резистентність новоутворень і, безумовно, персоналізований підхід при виборі схем і комбінацій терапевтичних засобів.

Почесними гостями та учасниками заходу стали представники керівництва Організації європейських інститутів раку (ОЕСІ). Впродовж роботи форуму заслухано та обговорено 54 наукові доповіді вчених України, США, Канади, Італії, Бельгії, Швеції, Франції, Катару, Литви.

Вступним словом із побажаннями плідної співпраці роботу конференції відкрив директор ІЕПОР ім. Р. Є. Кавецького НАН України, академік НАН України В. Чехун та підкреслив, що конференція присвячена 25-й річниці членства інституту, єдиного від України, в ОЕСІ, яка є поважною Європейською інституцією, що займається проблемами координації протиракових досліджень та співробітництва численних онкологічних установ в країнах Європи.

Вступна лекція директора ОЕСІ, професора К. Ломбардо (Брюссель, Бельгія) була присвячена історії організації, її завданням, він ознайомив із новою ініціативою ОЕСІ, яка одержала назву «Європейська місія з боротьби з онкологічними захворюваннями» в рамках інтегральної європейської програми «Горизонт». Було детально розглянуто завдання місії, визначено її кінцеву мету, яка полягає в наданні можливості отримати найоптимальніше доступне лікування для онкологічних хворих усіх країн Європи.

У ключовій лекції члена правління ОЕСІ, керівника робочої групи ОЕСІ з біобанкінгу та молекулярної патобіології професор Д. Станта (Трієст,

Італія) ішлося про розвиток прецизійної та персоналізованої медицини в Європі. Саме персоналізований підхід на базі визначення індивідуального молекулярного профілю злоякісних клітин в найближчі роки забезпечить досягнення прогресу у лікуванні онкологічних хворих.

У своїй пленарній доповіді «МікроРНК як ключовий фактор глобалізації взаємовідносин між пухлиною та організмом», академік НАН України В. Чехун проаналізував роль цих малих молекул як надзвичайно важливих та визначальних факторів епігенетичної регуляції, що є визначальними в системній комунікації між фізіологічними та патобіологічними процесами, що врешті решт визначає їхню роль в глобалізації взаємовідносин між пухлиною та організмом. Було підкреслено, що дослідження ролі мікроРНК в пухлинах та їхньому мікрооточенні, які зараз посідають чільне місце у вивченні біології пухлинного росту у світовій науці, в Україні були вперше започатковані в ІЕПОР ім. Р. Є. Кавецького НАН України.

Професор А. Парадізо (Національний Інститут раку, Барі, Італія) виклав ключові проблеми біобанкінгу, як важливого напрямку, необхідного для подальшого розвитку трансляційних досліджень і персоналізованої медицини, ознайомив з основними принципами організації та функціонування банків біологічних матеріалів, взаємного обміну охарактеризованими зразками між дослідницькими центрами країн Європи.

На конференції виступили також багато інших науковців.

У рамках конференції за ініціативи представників ОЕСІ було проведено круглий стіл «Шляхи імплементації стандартів ЄС персоналізованої діагностики і лікування онкологічних хворих в Україні» за участю провідних онкологів країни, де були розглянуті питання щодо удосконалення онкологічної допомоги населенню України, впровадження європейських стандартів персоналізованого лікування хворих на рак.

У заключному слові академік НАН України В. Чехун зазначив, що форум відбувся в надзвичайно творчій, науковій, дружній атмосфері та висвітлив здобутки й перспективи сучасної науки в розробленні проблеми взаємовідносин пухлини та організму (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 3.12).

***

29 листопада 2019 р. відбувся круглий стіл «Шанси і ризики для демократії в Україні після виборів 2019 року». Співорганізаторами виступили: Інститут філософії ім. Г. С. Сковроди НАН України, Інститут соціології НАН України, науково-теоретичний часопис «Філософська думка» та академічний журнал «Соціологія: теорія, методи, маркетинг». Круглий стіл зібрав відомих філософів, соціологів, політичних аналітиків, які обговорили ситуацію з демократією в Україні.

Поле дискусій було дуже широким. Результати круглого столу будуть опубліковані в черговому номері журналу «Філософська думка»

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

На сторінках щотижневика «Дзеркало тижня. Україна» (Випуск № 46, 30 листопада – 6 грудня) 30 листопада 2019 р. опубліковано інтерв'ю директора Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академіка Е. Лібанової щодо запланованого перепису населення в Україні.

Е. Лібанова зазначає: «Я щиро переконана, що, не маючи інформації про населення, не можна ефективно керувати країною. Це банально, але країна – не території, не банки, не заводи. Країна – це люди. А якщо ми не знаємо, скільки людей живе, які це люди, – то про що ми можемо говорити? Всі ці супермодні технології, таргетовані на певні групи, не завжди ефективні. (...) Ми мусимо отримати інформацію про статевовіковий склад. Про сімейні відносини, тому що нам важливо знати, як побудована сім'я в Україні. Чи люди живуть полінуклеарними родинами, тобто прабатьки, батьки й діти. Тоді вимоги до дитячих дошкільних і позашкільних установ інші, ніж у тому разі, якщо в нас масово мононуклеарні сім'ї, в яких живуть лише батьки, що працюють, і діти. Діти не можуть бути без догляду, це неправильно. (...) Далі, нам украй потрібна інформація про статус на ринку праці, тому що сьогодні ми не знаємо, скільки в Україні безробітних, скільки людей взагалі не шукають роботу й не працюють, тобто економічно пасивні. А політика стосовно безробітних, стосовно зайнятих і стосовно економічно пасивних – різна. Це три різні політики. І цього ніяк не вияснити без перепису. Далі: нам украй важливо з'ясувати, за рахунок чого люди живуть. Ми не плануємо їх запитувати, які в них доходи. На це запитання ніхто не відповість, певна річ. Але ми зобов'язані запитати в них про джерела доходів. Нам треба зрозуміти, для скількох людей основним джерелом доходу є зарплата, для скількох – соціальний трансферт, і що це за соціальний трансферт. Це критично важливо для політики. Це необхідно розуміти. Інакше не можна побудувати політику доходу. Далі, ми мусимо розуміти рівень освіти нашого населення. Це тільки перепис. Ми поняття не маємо, скільки в нас людей із вищою освітою, скільки – з середньою, скільки – з загальною, скільки – з професійною середньою. Ми не розуміємо, скільки людей із молоді в нас навчається. Якби була система реєстрів – освітнього, загального демографічного, ринку праці, тоді можна було б, як це роблять в усьому світі, комбінуванням даних із різних реєстрів отримати поточну інформацію в міжпереписний період. Але навіть там переписи проводяться».

Експерт зауважує: «Я запитувала в Італії, у Норвегії (найкращі у світі реєстри населення), у країнах Балтії і т.д. На створення повноцінної системи демографічних реєстрів іде 20 років. Нехай у нас це забере п'ять років. Але ми ще навіть не почали. На сьогодні в нас є три пристойні реєстри – Пенсійного фонду (але його треба вичистити, цим серйозно займаються, та

поки що він не готовий), виборців і міграційної служби (усього 17 мільйонів записів – там люди, які за останні п’ять років отримували якийсь паспорт). Де брати все інше? Не кажучи вже про те, що ключі різні. У майбутньому, думаю, реєстр Пенсійного фонду може стати основою для комплексного демографічного реєстру. Там є інформація – стать, вік, статус на ринку праці. Там можна отримати інформацію про джерела доходу. Туди вже зараз підтягується інформація про професію – електронна трудова книжка – і, відповідно, про освіту. Але це буде не завтра. Якщо ми хочемо зробити систему демографічних реєстрів, то дитині при народженні (незалежно від віросповідання й настрою батьків) має присвоюватися номер, який ітиме за нею все життя. Дитина потрапляє в лікарню – це фіксується. Не дай Боже, її батьки загинули, її всиновили – це фіксується. Дитина виросла, одружилася, вступила до навчального закладу – усе це фіксується. Тоді це буде повноцінний реєстр. Але за рік-два цього не зробиш» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 4.12).*

***

«Український націоналізм – головна небезпека на Україні»

Під такою назвою 21 листопада 2019 р. на сайті інформаційного порталу «Цей день в історії» було опубліковано статтю старшого наукового співробітника Інституту історії України НАН України кандидата історичних наук Г. Єфіменка, присвячену українському національному питанню у 1930-их роках за радянської влади.

Автор статті зазначає: «22 листопада 1933 року у Харкові завершив свою роботу об’єднаний пленум ЦК і ЦКК КП(б)У, резолюцією якого вперше в історії УСРР український націоналізм було визнано головною небезпекою у національному питанні. Цим рішенням, яке сформулював особисто Йосиф Сталін, було формалізовано започатковану наприкінці 1932 року кардинальну зміну національної політики в Україні. Поразка більшовиків в Україні в 1919 році змусила їх уважніше ставитися до національного питання. Щоб знешкодити український національно-визвольний рух та створити умови для швидкого переходу країни на індустріальні рейки, ЦК РКП(б) ухваленою наприкінці року резолюцією “Про радянську владу на Україні” задекларував рівність української мови з російською та оголосив намір сприяти розвитку української культури, започаткувавши таким чином радянську українізацію. Її сприятливі наслідки спонукали більшовиків у квітні 1923 року на XII з’їзді РКП(б) ухвалити рішення про запровадження подібної політики, яку означили “коренізацією”, на усіх контрольованих більшовиками територіях, що 6 липня оформилися в СРСР. Сприяння культурному розвитку місцевих етносів та залучення представників корінного населення до місцевого управління супроводжувалося офіційним визнанням “великодержавного/великоруського шовінізму” головною небезпекою в національному питанні. У резолюції XII з’їзду зазначалося, що він “живить і вирощує змальований вище ухил до

націоналізму, утруднюючи боротьбу з ним”. Такий підхід був підтверджений XVI з’їздом ВКП(б) 1930 року, тобто вже після початку нового комуністичного штурму. Незважаючи на репресії проти української інтелігенції, зокрема, справу СВУ, настанова щодо великодержавного шовінізму тоді не змінилася».

Г. Єфіменко описує передумови, за яких було взято курс на кардинальну зміну національної політики, відповідні постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 14 та 15 грудня 1932 р., механізми засудження «петлюрівської українізації», політику Генерального секретаря ЦК КП(б)У С. Косіора (1889–1939 рр.).

Автор зазначає: «Саме з діяльністю “націонал-ухильників” та “українських націоналістів” у радянській агітації та пропаганді середини 1930-х років пов’язували Голодомор, або, як тоді казали, “прорив у сільському господарстві”, покладаючи таким чином провину за катастрофічні наслідки комуністичного штурму не на його творців, а на тих, хто чинив йому спротив. Успішності такої агітації сприяв той факт, що ще початку 1933 року Кремль ухвалив рішення про фактичну відмову від продрозкладки та повернення до фіксованого податку у сільськогосподарському виробництві. Це повертало селянам матеріальну зацікавленість у результатах своєї праці та поліпшило їх економічне становище, що в агітації пов’язувалося із втручанням Москви та “приїздом товариша Постишева” в Україну. Натомість саме поняття “великодержавний шовінізм”, як і звинувачення у ньому, зникли з радянського суспільного дискурсу в Україні» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 26.11*).

***

На сторінках щотижневого часопису «Український тиждень» (№ 47 від 21 листопада) 21 листопада 2019 р. було опубліковано статтю старшого наукового співробітника відділу філософської антропології Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, професора кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія» доктора філософських наук Т. Лютого, присвячену феномену «Тіні», який є важливою складовою у концепціях багатьох філософів та психологів.

Автор зазначає: «Чи контролюємо ми геть усі наші прагнення й порухи свого ества? Безперестану волієш давати ствердну відповідь на це запитання. Щоправда, окреслюючи людську Самість, Карл Густав Юнг радив не надто поспішати, позаяк ця царина не збігається зі свідомістю, у якій тривалий час звикали бачити якийсь абсолют. Водночас Самість позначається не просто втручанням несвідомого в Я, а наявністю специфічної фігури Тіні. Як відомо, несвідоме живиться не лишень індивідуальним, а й колективним змістом. В останньому випадку маємо справу з архетипами, чи не найдоступнішим із яких є Тінь. Однак їй вдається оприятитися і на особистому рівні, передовсім у моральній площині. Наприклад, декому нестерпно думати про те, що

можна припуститися якоїсь не надто вдалої чи неприйнятної дії, а щойно її здійснено, тим паче ляхно в цьому зізнатися, бодай і самому собі. Саме такими запереченнями недоладні вчинки посуваються в найбільш захарашені закапелки душі. Та забувати про власний тіньовий бік аж ніяк не випадає: потрібно не тільки вміти вирізняти, а й приймати його. Такий акт самопізнання нелегкий, адже супроводжується неабияким внутрішнім спротивом. Бо не завжди хочеться визнавати огріхи та хиби. Отак і виникають умови, коли несвідоме кидає оманливі проєкції, спричиняючи відособлення людини від навколишнього світу. І що більше цих проєкцій, то важче бачити в них ілюзії. Нарощування проєкцій веде до згущення Тіні як прихованого боку людської натури».

Т. Лютий окреслює широкий контекст феномену «Тінь» у спільному культурному зрізі людства: «Виявляється, тіньові ефекти трапляються з окремими особами, колективами, народами, цивілізаціями. Деякі з них, як-от жебрацтво чи нетерпимість, ігноруються в одних культурах, натомість відверто приголомшують представників інших традицій. Достатньо великій кількості людей почати толерувати такі речі, як вони звільна перестають бути проблемою. Ну-от, нехай якійсь нації приверзлося, нібито вона покликана безроздільно панувати в цілому світі, тому їй байдуже, як її зухвалі вихватки сприйматимуться ззовні. Їй ввижається, що вона несе визволення, справжні цінності, а кому це не до вподоби чи хтось цьому опирається, той буцімто є типовим виразником зла. Проте трапляється все навпаки: тоді домінує меншовартість або нарочита слабкість. Отож у протистоянні певних груп і починають проглядати їхні Тіні. Авторитарні режими є показовими середовищами, де масово ширяться ненависть, мстивість, доноси, приниження, фанатична відданість кривавим лідерам. Якщо потрапити в осередок із непомірним рівнем невинуватої непримиренності, важко не відчувати порухів Тіні. Та особистісні й колективні тіньові аспекти найвиразніше постають перед очима інших. Але однаково кепсько не помічати Тіні або розчинитись у ній і перестати будь-що усвідомлювати. Часом у культурі трапляються яскраві виразники Тіні (трикстери, блазні, “білі ворони”). Вони нарочито демонструють речі, що не є прийнятними, дозволяючи пізнавати зворотний бік усталеного. Коли до них охоче долучається люд, творячи карнавали з фестивалями, нараз зринають і колективні Тіні. Не лише міфологічні сюжети й казки містять у собі приклади тіньової взаємодії, у політичному житті цього теж не позичати. Нерідко політики мають свого тіньового відповідника. На тому ґрунті виникає полярна структура, у якій проступають світлі й темні сторони».

Наостанок, автор зауважує: «До певного моменту можна жити, зовсім не помічаючи жодних подвійних розподілів. Вдається не зважати на Тінь, навіть знаючи про її існування. Зрештою, важливо пам'ятати: Тінь – це не лише сума всього негативного, вона обертається й позитивом. Проявляється він тоді, коли в нас виходить враховувати та переосмислювати вагому частку з усього непоміченого й знехтуваного. Так, висловлюючи певні думки,

продиктовані суспільними нормами, ми вдаємо, ніби щиро їх поділяємо, хоча насправді приховуємо від себе прихильність до чогось усущіль протилежного. Варто не забувати й таке: цілеспрямоване протистояння з Тінню призводить до нерозв'язного конфлікту, який надалі неодмінно допроваджує до дисбалансу особистості, внутрішньої суперечки й глухокутних ситуацій. Врешті залишається перестати триматися за Его як єдиний осередок удаваної стабільності й намагатися освоювати досі незнані сили психіки» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 26.11*).

***

На сайті науково-популярного порталу «Граніт Науки» під такою назвою 24 листопада 2019 р. було опубліковано статтю головного наукового співробітника Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України доктора економічних наук О. Поповича, присвячену ставленню влади і суспільства в Україні до прогресуючого вимирання вітчизняної науки.

Щодо назви статті автор зауважує: «Це питання вирвалось у мене під час короткого виступу на розширеному засіданні Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій. Мене дійсно здивувало спокійне обговорення напрямків організаційного реформування наукових установ, пропозицій щодо змін в системі управління і т. п. Певною мірою цьому сприяла і почата перед тим дискусія відносно того, як краще обчислювати середню заробітну плату молодшого наукового співробітника – чи як у нині діючому законі “не нижче подвійної середньої заробітної плати у промисловості в цілому по Україні”, а чи може як одинадцять прожиткових мінімумів. Адже насправді ставка молодшого наукового співробітника навіть менша за середню по промисловості, а в більшості наукових установ він і її не отримує – через недостатнє фінансування інститут працює неповний робочий тиждень і оплачує тільки робочі дні. Тож йому абсолютно однаково, як розраховується та заробітна плата, якої він ніколи не бачив і перспектив збільшення якої не видно. Думаю, що попри всі наші публікації і доповідні записки до органів влади, серйозність і навіть трагізм ситуації з наукою в Україні все ж не усвідомлюється ні владою, ні широкою громадськістю: “Так, мовляв, скаржаться науковці кажуть, що їм важко. А кому сьогодні легко?! От виплутаємося з кризових явищ, станемо багатшими, можна буде і науку підтримати й відновити понесені нею втрати”. Ні, панове, зрозумійте, процеси, що відбуваються в цій сфері, практично незворотні. На відновлення наукового потенціалу потрібно буде стільки часу і коштів, що це вже може стати просто нереальним. Так само нереальним стане виведення нашої країни на достойне місце в нинішньому світі».

Далі О. Попович піднімає тему динамічних характеристик кадрового потенціалу науки, зауважуючи: «Якщо не вжити невідкладних заходів до

врятування кадрового потенціалу науки, розпад її буде продовжуватись, і всі подібні реорганізації його тільки прискорять».

Науковець також говорить про падіння престижу наукової професії, вимогу суспільства атестувати наукові інститути, можливість продуктивної праці вітчизняної науки.

Наостанок О. Попович пише: «Вимирання української науки не просто продовжується, а набирає все більш стрімких темпів. Назріла потреба кардинальних змін у ставленні до неї з боку держави. Проте нещодавно прийнятий бюджет свідчить, що поки що цього не планується – всі ми аж надто спокійно до цього ставимось» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 26.11).

***

26 листопада 2019 р. на сайті науково-популярного журналу «Куншт» було опубліковано статтю старшого наукового співробітника Інституту молекулярної біології та генетики НАН України кандидата біологічних наук О. Півень, присвячену новітнім технологіям у сфері молекулярної генетики на території Китаю.

Учена зауважує: «Багато хто, коли чує словосполучення Китай та CRISPR, згадує гучну історію минулого року про Лулу, Нану і професора Хе Янкуй. Проте сам професор до минулого року не був відомою особою серед науковців, що працюють у галузі редагування геному чи вивчають можливості CRISPR системи загалом ні у Китаї, ні поза межами країни. І взагалі, якщо ви подумали, що лише цією історією й обмежується увесь дослідницький потенціал Китаю, ви помиляєтеся. Китай часто порівнюють із тигром, що спить. І я можу сказати, що це справедливо не лише стосовно економіки чи геополітичних амбіцій країни, а й стосовно розвитку науки та інвестицій держави у цю сферу. З огляду на оберти, що набирає Китай, Тигр прокидається. Система CRISPR стала “зіркою” молекулярної генетики у 2012 році, коли ми не лише зрозуміли суть роботи цієї системи, а й навчилися застосовувати її у своїх цілях. І хоча перші спроби, можливо, й були трохи кострубатими, система все ж таки і далі вдосконалюється й знаходить застосування майже в усіх галузях – від медицини до біоінформатики. І якщо головними “стейкхолдерами” у цьому сенсі були лабораторії та інститути США, то тепер Китай невпинно наступає їм на п’яти. Так, у 2012 році публікацій, присвячених дослідженню чи застосуванню цієї системи було, 127. Тепер, згідно з аналізом бази PubMed, таких робіт опубліковано понад 14 000. Переважна більшість робіт тоді, у 2012 році, була із США. І порівняйте: станом на 2018 рік 898 статей було опубліковано вченими зі США, 824 – вченими з Китаю. (...) Як бачите, Китай швидко набирає оберти, і це стосується не лише кількості наукових публікацій, а й кількості патентів. Лише у 2018 році установами США було подано 872 патенти, Китаю – 858, Європи – 186. І якщо ви думаєте, що усі ці дослідження, статті та патенти

стосуються редагування геному людських ембріонів, то це не так. Головний акцент Китай робить на індустрії та сільському господарстві».

О. Півень розказує про здобутки найбільш цитованого китайського вченого Л. Цзяянґ з Інституту генетики та біології розвитку в Пекіні, який застосовує CRISPR-систему для створення нових покращених сортів рослин, про велику кількість потужних лабораторій Китаю, що працюють також в цьому напрямі, про технології створення ГМО-сортів промислових рослин і «дизайнерських» тварин (наприклад, свиней зі «здоровішим м'ясом»), розвиток напряму «ксенотрансплантація» та інші цікаві аспекти цих досліджень.

Наостанок автор підсумовує: «Тож, на мою думку, Китай – це країна технологій майбутнього. Фокуси обрані правильні – нагодувати й вилікувати, і кошти вкладаються на довгострокові перспективи. І на кінець. Процитую лише слова Дженніфер Дудни, представляти яку не має сенсу: “Це країна і культура, яка справді цінує науку і технології. Їхній уряд вклав у це дуже серйозні гроші, і вони просто біжать уперед”» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 28.11*).

***

Гостею другого випуску late night show про науку і не тільки «Вечірній раціоналіст» (автор і ведучий – А. Албул), яке виходить у межах Youtube-проекту «Клятий раціоналіст», що пропагує здоровий глузд, скептицизм і раціоналізм, стала старший науковий співробітник відділу генетики людини Інституту молекулярної біології і генетики (ІМБГ) НАН України кандидат біологічних наук О. Півень. Учена розповіла про те, що наразі досліджує і які застереження існують для застосування системи CRISPR-Cas (так званих «молекулярних ножниць»).

За словами О. Півень, група вчених ІМБГ НАН України під її керівництвом займається дослідженнями у галузі біології серця: «Головна наша мета глобальна – врятувати людство від інфаркту, розробивши стратегію терапії таких станів у серці.

Як відомо, серцево-судинні захворювання посідають перше місце у світі за кількістю летальних випадків та інвалідизації. Проблема полягає в тому, що фібробласти (клітини сполучної тканини), котрими заміщуються загиблі після інфаркту кардіоміцити (м'язові клітини серця), працюють не так добре, як робочі клітини серця. Наша дослідницька група пропонує такий варіант терапії, як генетичне перепрограмування фібробластів».

Більше дізнавайтеся з відеозапису: <https://youtu.be/wtMn8myj6fM> (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 28.11*).

«Хочу за науку замовити слово»

Стаття директора Головної астрономічної обсерваторії НАН України академіка Я. Яцківа (Джерело: журнал «Вісник НАН України», № 11, 2019 р.)

У статті співголови Ініціативної академічної групи «Наука та інновації» (ІАГ Н&І) Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України, директора Головної астрономічної обсерваторії НАН України академіка Я. Яцківа наведено деякі міркування, напрацьовані в рамках ІАГ Н&І та Відділення фізики і астрономії НАН України, щодо питань, пов'язаних з назрілою сьогодні необхідністю трансформації науково-технологічної сфери України.

Автор статті закликає представників академічної наукової спільноти долучитися до конструктивного обговорення цих проблем і визначити перші кроки на шляху до виходу з критичної ситуації, в якій опинилася зараз українська наука. На найвищому державному рівні необхідно якомога скоріше прийняти стратегію розвитку наукової сфери України та визначити основні її пріоритети. Подальше зволікання з цим питанням може призвести до незворотного зниження якості науково-технічного потенціалу країни (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 28.11*).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

У Секретаріаті уповноваженого у сфері захисту персональних даних Верховної Ради України 28 листопада відбулася зустріч ректора Київського університету права НАН України кандидата юридичних наук Ю. Бошицького та президента Угорського національного органу захисту даних та свободи інформації А. Петерфалві із Керівником Секретаріату Уповноваженого з прав людини Л. Левшун та Представником Уповноваженого у сфері захисту персональних даних М. Смуком.

Під час зустрічі були обговорені питання правової освіти у сфері захисту персональних даних, порушені питання щодо міжнародного співробітництва та проведення й організації конференцій, круглих столів та інших науково-практичних заходів з метою підвищення правової обізнаності серед громадськості.

Ю. Бошицький разом з А. Петерфалві поділилися досвідом співпраці за останні 7 років, які відбуваються в рамках угоди про співробітництво. Вона передбачає якісну підготовку студентів, аспірантів та майбутніх співробітників із питань захисту даних, що є надзвичайно актуальним для сучасної України.

Л. Левшун наголосила, що співпраця Офісу Омбудсмана та Київського університету права НАН України сприятиме практичній підготовці майбутніх фахівців із захисту прав людини.

У результаті зустрічі Ю. Бошицький, А. Петерфалві, Л. Левшун і М. Смуку домовились налагодити співпрацю у сфері правової освіти та захисту персональних даних на базі Київського університету права НАН України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 5.12).*

***

У Секретаріаті уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за підтримки Центру перспективних досліджень і співробітництва з прав людини у сфері економіки Інституту економіко-правових досліджень НАН України та Ресурсного центру з питань бізнесу та прав людини (Велика Британія) у межах реалізації Міжнародного проекту «Просування поваги прав людини у сфері бізнесу в контексті імплементації Цілей сталого розвитку» 3 грудня 2019 р. відбулися Експертні консультації високого рівня, які є важливим етапом ефективного впровадження світових стандартів додержання та захисту прав людини, регламентованих Керівними принципами ООН з питань бізнесу і прав людини.

Ураховуючи стратегічний курс України на досягнення Глобальних цілей сталого розвитку, європейську інтеграцію та покращення інвестиційної привабливості, актуальними є питання впровадження світових стандартів дотримання та захисту прав людини у процесі ведення господарської діяльності.

Експертні консультації виступили платформою для обговорення проблем дотримання та захисту прав людини у сфері бізнесу в контексті імплементації Україною відповідних Керівних принципів ООН для досягнення Цілей сталого розвитку.

Учасники експертних консультацій підтримали ініціативу організаторів щодо створення під егідою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Міжсекторальної платформи експертів із залученням представників усіх стейкхолдерів для цілеспрямованої взаємодії щодо впровадження в різні галузі діяльності держави, бізнесу та суспільства сучасних норм і правил забезпечення, поваги та захисту прав людини в економічній діяльності (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 6.12).*

***

Черговий тиждень GEO, який відбувся 4–9 листопада 2019 р. у Канберрі, Австралія, започаткував виконання дворічного плану робіт цієї організації та визначив концептуальні засади розвитку міжнародної співпраці в сфері космічних спостережень Землі. У заходах Міжнародного тижня взяла участь делегація України: Надзвичайний та Повноважний Посол України М. Кулініч; директор Інституту космічних досліджень НАН України та ДКА України член-кореспондент НАН України О. Федоров; заступник директора того ж Інституту доктор технічних наук Н. Куссуль; професор кафедри інформаційної безпеки Національного технічного університету

України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» доктор технічних наук А. Шелестов.

Діяльність провідних світових центрів та установ в сфері спостереження Землі з 2004 р. відбувається відповідно до робочих планів та ініціатив Міжурядової групи GEO (Group of Earth Observation), до складу якої наразі входять 109 країн та понад 100 авторитетних міжнародних організацій (зокрема міжнародна метеорологічна організація WMO, Європейське космічне агентство ESA та інші). Діяльність цієї групи спрямована на створення глобальної системи систем спостереження Землі GEOSS на основі спільного застосування даних дистанційних, наземних спостережень та результатів моделювання для розв'язання прикладних задач в областях високої соціальної значимості: енергетика, зміни клімату, біорізноманіття, продовольча безпека, моніторинг водних ресурсів, повітря тощо. В 2015 р. успішно завершено виконання першого десятирічного плану робіт GEO, і на Міністерському саміті GEO в Мехіко (листопад 2015 р.) було схвалено спільний план робіт на наступне десятиліття (2016–2025 рр.).

Європейський союз розглядає участь у GEO як один з пріоритетів космічної політики та позиціонує програму Copernicus як європейський внесок у глобальну систему систем спостереження Землі GEOSS. Крім того, як внесок Євросоюзу до планів GEO у Рамкову програму Євросоюзу з досліджень та інновацій Horizon-2020 включено проекти, спрямовані на вирішення важливих задач сталого розвитку та створення відповідних сервісів спостереження Землі. Україна виступає учасником низки проектів, зокрема: Sen-2Agi – компонент ініціативи GEOGLAM (глобальний моніторинг агроресурсів), проект ERA-PLANET (створення європейської мережі спостережень), проект GEO-Amazon...

Як найбільш успішні приклади міжнародної співпраці відзначено ініціативу GEOGLAM і низку застосувань для моніторингу агроресурсів у країнах, що розвиваються. Спеціальна сесія була присвячена перспективам розвитку регіональних підпрограм, зокрема EuroGEO. Ця нова структура почала створюватися з 2018 р. і активно розвивається, в напрямках, які суттєвим чином відповідають інтересам України.

Внесок України у діяльність GEO продемонстровано на різних заходах Міжнародного форуму. На порталі GEO Week розміщені чотири презентаційні матеріали щодо діяльності українських фахівців. У двох виступах на тематичних секціях (Н. Куцуль) представлено технології оцінювання агроресурсів, результати оцінки показників цілей сталого розвитку на основі супутникових даних, а також розробку першого у Східній Європі щорічного Urban Atlas для Києва. Під час Міністерського саміту Посол України в Австралії М. Кулініч представив доповідь про пріоритетні напрями співпраці України с GEO.

На полях GEO Week відбулися важливі зустрічі з представниками ключових для України партнерів. На переговорах з делегацією Євросоюзу (G. Ollier, Jan Ramboer, Jean Dusart, Marjan Van Meerloo, Environmental

Observations, Directorate-General for Research & Innovation, European Commission) обговорено участь України у EuroGEO та вирішені питання формалізації входження в цю структуру. Робочі зустрічі відбулись також з представниками Канадського космічного агентства, делегаціями Греції та Євметсату. За запрошенням Австралійського космічного агентства відбувся ознайомчий візит в цю організацію та проведено обмін інформацією про можливі напрями співробітництва (зустріч проводив директор департаменту міжнародного співробітництва К. Родрігес). Делегація України була прийнята австралійським Міністром з питань ресурсів М. Канаваном, який виступав координатором заходів GEO Week.

За результатами участі делегації України в GEO Week можна зробити такі висновки та рекомендації:

1. Міжурядова організація GEO демонструє динамічний розвиток діяльності та низку позитивних конкретних результатів в інтересах вирішення актуальних соціально-економічних проблем, зокрема моніторингу сформульованих ООН цілей сталого розвитку, моніторингу глобальних кліматичних змін та передбаченні катастрофічних подій.

2. Сучасний рівень діяльності GEO свідчить про досягнення світовою спільнотою якісно нового технологічного рівня у створенні основ цифрової економіки, методології оброблення великих обсягів даних (Big Data) та ефективності використання супутникової інформації.

3. Організація міжнародної співпраці, спільно розроблювані технології та методи моніторингу відповідають інтересам України і можуть суттєво сприяти вирішенню актуальних для нашої країни проблем екологічного та ресурсного моніторингу, передбачення кризових явищ тощо.

4. Серед актуальних для України завдань співпраці с GEO є активізація роботи національного комітету GEO-Ukraine, вироблення нового плану власних робіт як частини робочого плану GEO, а також активна робота у новій структурі EuroGEO (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 5.12).

***

У Парижі (Французька Республіка) 12–27 листопада 2019 р. відбулася 40-а сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО. У заході взяли участь представники 193 країн-членів ЮНЕСКО, у тому числі України. За підсумками сесії, серед іншого, Україну на період 2019–2023 рр. обрано до складу Міжнародної координаційної ради програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МКР-МАБ) – найвищого керівного органу Програми, членом якої наша держава є від 1973 р. (нагадаємо, при Національній академії наук України діє Національний комітет України з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера»).

Учасників Генеральної конференції привітав Генеральний секретар ООН пан А. Гутерреш, який у своїй промові наголосив на ключовій ролі ЮНЕСКО в об'єднанні світу, відзначив внесок організації у вирішення

етичних питань у галузі науки й техніки та зауважив, що «ця Генеральна конференція, схоже, близька до запуску процесу розроблення глобального нормативного документа щодо етичних аспектів штучного інтелекту»...

У день відкриття Генеральної конференції відбулася зустріч на найвищому рівні «(РЕ)ГЕНЕРАЦІЯ: Переосмислення багатогранності з молоддю, що несе зміни» за участі молодіжних лідерів та президентів і голів урядів Князівства Андорра, Республіки Вірменія, Естонської Республіки, Латвійської Республіки, Республіки Мальта, Республіки Сьєрра-Леоне, Республіки Таджикистан і Туніської Республіки.

Уперше в історії ЮНЕСКО під час Генеральної конференції відбулася зустріч міністрів освіти й ректорів університетів понад 100 країн світу. Як засвідчила помічник Генерального директора ЮНЕСКО з питань освіти пані С. Джанніні, потреба у цьому зумовлена необхідністю конкретних дій для розширення міжнародної співпраці в галузі вищої освіти, посилення обміну знаннями, академічного обміну і мобільності, а також створення глобального кампусу, що пропонує якісні, інклюзивні та безперервні можливості навчання для всіх. За підсумками зустрічі прийнято Глобальну конвенцію про визнання кваліфікацій вищої освіти...

Відповідно до порядку денного Номінаційний комітет Сесії провів вибори до низки рад і комітетів програм ЮНЕСКО, за підсумками яких Україну на період 2019–2023 рр. обрано до складу Міжнародної координаційної ради програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МКР-МАБ) – найвищого керівного органу Програми, членом якої вона є від 1973 р. Варто зазначити, що Україна вже двічі обиралася до складу МКР-МАБ і брала активну участь у його роботі впродовж 2007–2015 рр., що сприяло вирішенню багатьох природоохоронних проблем міжнародного рівня, зокрема розвитку міжнародної співпраці вчених у галузі збереження біологічного і ландшафтного різноманіття та розширення національної мережі біосферних резерватів України як важливого чинника забезпечення її сталого розвитку.

Докладнішу інформацію про захід розміщено за посиланням: <https://en.unesco.org/generalconference/40> (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2019. – 28.11.*)

Перспективні напрями розвитку української науки

Ініціативна академічна група «Наука та інновації», створена Українським міжнародним комітетом з питань науки і культури при НАН України та Відділенням фізики та астрономії НАН України, 27 листопада 2019 р. провела Перше академічно-промислове зібрання на тему «Висока наука та технології НАН України для нової економіки держави».

Організатори зібрання підготували та розіслали двадцяти провідним високотехнологічним підприємствам України повідомлення про організацію цього заходу та його мету:

«Протягом другої половини ХХ ст. Україна була та поки що залишається знаною у деяких напрямках науковою та високотехнологічною державою. Тут було створено значний науковий потенціал, впроваджені передові технології у авіа та космічній галузі, а також комп'ютерні, інформаційні та біотехнології. Втрачати ці здобутки так, як це робиться останніми десятиліттями – це відверте нехтування національними інтересами як сьогодні, так і на перспективу. Без розвитку високотехнологічної промисловості Україна не має майбутнього і залишатиметься на узбіччі світового прогресу.

Національна академія наук України (НАН України) завжди приділяла велику увагу розвитку прикладних досліджень та їх впровадженню у практику. І зараз у складних умовах функціонування наукової сфери нашої країни, НАН України успішно здійснює низку спільних проєктів з провідними організаціями науково-технічної та промислової галузі України, наприклад з ДКБ «Південне».

З метою взаємного інформування та подальшого розвитку такої співпраці, підготовки спільних з підприємствами пропозицій, а також впровадження конкретних розробок установ НАН України Інноваційна група «Наука та інновації» (Н&І) створена Українським Міжнародним комітетом з питань науки і культури при НАН України та Відділенням фізики та астрономії НАН України планує провести Перше академічно-промислове зібрання на тему: «Висока наука та технології НАН України для нової економіки держави».

На це повідомлення відгукнулася більшість запрошених підприємств та декотрі з них надіслали свої пропозиції щодо можливих тем співпраці, з якими були ознайомлені зацікавлені установи НАН України.

Загалом у зібранні взяли участь керівники (або їх представники) 17 промислових підприємств та дослідно-конструкторних організацій та директори (або їх заступники) з 22 установ НАН України.

У підсумку учасники зібрання схвалили ініціативу проведення такої зустрічі та вважають її корисною для обох сторін з метою розвитку високотехнологічних підприємств України та розширення участі наукових установ НАН України у цій конче актуальній для економіки України справі (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 3.12).*

Нагороди та відзнаки

У листопаді 2019 р. на зборах ради директорів IEEE було схвалено рішення по наданню президенту Національної академії наук України академіку Б. Патону, особливо почесної нагороди – IEEE Honorary Membership Award.

Нагорода надана з наступним текстом: «For lifetime achievements within IEEE technical fields of interest in the development of processes of electrometallurgy, materials science, electric welding of metals, and biological tissues».

Звання Honorary Member (Почесного члена) – це значна честь, адже таке звання IEEE присуджує саме за вагомий внесок у розвиток людства у визначених IEEE технічних областях.

IEEE налічує більше ніж 400 тис. членів з 160 країн світу, однак сааме Honorary Members – не більше 50.

У попередні роки цю нагороду отримували Elon Musk (2015), Anton Zeilinger (2018), Telle Whitney (2019) (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 27.11).

***

Президент України В. Зеленський 28 листопада 2019 р. підписав Указ «Про відзначення державними нагородами України з нагоди 28-ї річниці підтвердження всеукраїнським референдумом Акта проголошення незалежності України 1 грудня 1991 року».

Серед нагороджених за значний особистий внесок у державне будівництво, соціально-економічний, науково-технічний, культурно-освітній розвиток України, вагомі трудові досягнення, багаторічну сумлінну працю – такі вчені НАН України:

– директор Інституту історії України НАН України академік В. Смолій (нагороджено орденом князя Ярослава Мудрого I ступеня);

– учений секретар Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України кандидат історичних наук В. Перевезій (нагороджено орденом «За заслуги» III ступеня);

– завідувач відділу Інституту фізичної хімії імені Л. В. Писаржевського НАН України член-кореспондент НАН України С. Орлик (нагороджено орденом княгині Ольги III ступеня);

– директор Інституту органічної хімії НАН України академік В. Кальченко (присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України»);

– заступник директора Інституту фізики НАН України доктор фізико-математичних наук В. Порошин (присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України»);

– головний лікар Центру інноваційних медичних технологій НАН України Т. Кризська (присвоєно почесне звання «Заслужений лікар України»).

Щиро вітаємо колег та зичимо їм подальших успіхів! (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 5.12).

Наука і світ

О. Зернецька, завідділу глобальних і цивілізаційних процесів, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»,

І. Вітер, провід. наук. співроб., ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Миротворча місія науки у XXI ст. (Огляд Всеукраїнського круглого столу, присвяченого Всесвітньому дню науки «День науки за мир і розвиток», 17 жовтня 2019 р.)

У Державній установі «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України» 17 жовтня 2019 р. у було проведено Всеукраїнський круглий стіл, присвячений Всесвітньому дню науки, – «День науки за мир і розвиток».

З вітальним словом виступив директор ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України А. Кудряченко, який наголосив на актуальності теми круглого столу та подякував організаторам та учасникам, які взяли участь у цьому заході.

А. Кудряченко зазначив, що це свято ООН міжнародна наукова громадськість відзначає не так давно – з 2002 р. (ЮНЕСКО оголосило його раніше – 10 листопада 1999 р.). Воно заслуговує на значну увагу громадськості через велику кількість воєнних конфліктів у світі. За таких умов наука має робити свій внесок у боротьбу за мир. У час воєнного протистояння на Сході України та анексії Криму цей напрям досліджень вчених набуває особливої актуальності для України.

«Наш інститут і вся Академія наук, – зазначив директор інституту, – робить свій вагомий внесок у боротьбу за мир. За демократію, мир, новий устрій треба боротися. Поки ми будували соціалізм і комунізм в одній, окремій країні, про демократію практично не йшлося. Наразі демократія визрівала в Україні, шлях до неї був непростим. Лише після проголошення незалежності ці важливі питання здобули належної уваги. Для розбудови демократії повинен зробити внесок і наш круглий стіл, метою якого є з'ясування ролі науки в сучасному світі; характеристика молоді науки глобалістики і розвиток нових технологій; дослідження академічної та “вузівської” науки в Україні, їх взаємозв'язок та внесок у боротьбу за мир і розвиток». А. Кудряченко побажав усім присутнім успіхів та плідної роботи.

У конференції взяли участь представники ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», науковці академічних установ – Інституту соціології НАН України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, ДУ «Інститут економіки і прогнозування НАН України», «Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва» НАН України, Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, а також співробітники Національного інституту стратегічних досліджень, викладачі та науковці Національної академії

державного управління при Президентові України, Київського національного університету культури і мистецтв.

Засідання вела доктор політичних наук, професор, завідувач відділу глобальних і цивілізаційних процесів ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» О. Зернецька. У своїй доповіді «Організація Об'єднаних Націй про Міжнародний день науки за мир і розвиток», вона наголосила на важливості творчості у житті людини й підкреслила, що ніщо не дає такого задоволення, як наукова і художня творчість. Наука і мистецтво – вершина розвитку людини. За кожним досягненням, кожною побутовою річчю стоять великі зусилля, неймовірний подвиг учених. Невипадково найпрестижніша в світі Нобелівська премія вручається ученим і письменникам. Нобелівський комітет віддає данину науковцям в таких галузях науки, як фізика, хімія, фізіологія, економіка, в літературі, медицині, мирі. Її присуджують за видатні наукові дослідження, революційні винаходи або значний внесок у культуру чи розвиток суспільства, – відзначила доповідач.

Але людство ще в боргу перед наукою. Саме тому Організація Об'єднаних Націй вирішила нагадати, кому сьогоднішня людина зобов'язана комфортом не тільки фізичним, але й духовним, хто рухає технології вперед та бореться з природними загрозами. Святкування Всесвітнього дня науки заради миру та розвитку викликано необхідністю показати важливу роль науки та вчених для сталого суспільства та інформування і залучення громадян до науки. О. Зернецька підкреслила, що сьогодні святкування заохочує більш широкі академічні обміни з питань, що мають загальне значення, одночасно сприяючи підвищенню обізнаності про взаємозв'язок науки та миру серед широкої громадськості. Дивовижний прогрес, досягнутий наукою в останні десятиліття, змінив наше життя. Отримані в результаті наукових відкриттів нововведення – це можливість розвитку нашого суспільства. Вони покращують наше самопочуття, полегшують повсякденне життя і ліквідують кордони, які здавалися непорушними у галузі медицини, транспорту, спілкування та обміну знаннями. Вони є двигуном зростання та багатства. Наше завдання – донести до широкої громадськості, урядових і неурядових організацій дуже просту істину – без розвитку науки ніякий прогрес неможливий, – зазначила професор та привітала всіх зі святом Всесвітнього дня науки в ім'я миру та розвитку.

Доктор історичних наук, професор, завідувач відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень В. Лозовий виступив з доповіддю «Врахування національних інтересів у процесі інтеграції української науки у світовий дослідницький простір», в якій означено основні напрями міжнародної співпраці українських вчених, виокремлено чинники, що стримують розвиток вітчизняної науки у процесі інтеграції до європейського та світового дослідницького простору. Зазначено, що потенціал України дозволяє зайняти гідне місце у міжнародному поділі наукової праці, якщо сконцентрувати ресурси на конкурентоспроможних напрямках. Запропоновано першочергові заходи,

спрямовані на забезпечення національних інтересів у процесі співпраці української науки з країнами європейського та світового дослідницького простору.

У доповіді доктора філософських наук, професора, головного наукового співробітника Національного інституту стратегічних досліджень, заслуженого діяча науки і техніки України М. Ожевана «Демагогія й популізм як феномени епохи департизації й деідеологізації» наголошено, що демагоги-популісти з'являються зазвичай на політичній арені тоді, коли на зміну укоріненому «істеблішментові» приходять «вискочки із народу» (укр. «пан з Івана»), які репрезентують себе як «народні месники». Саме тому представники «істеблішменту» називають, зазвичай цілковито необґрунтовано, революціонерів-реформаторів «популістами».

Демагогія й популізм набувають такого розмаху в світовій і українській політиці саме тому, що ідеології партій класичного типу, а разом з ними – й уся класична багатопартійна система – відходять у минуле. Саме тому на зміну боротьбі ідеологічній приходить боротьба комунікативна, – показав доповідач.

Виступ доктора політичних наук, професора Національної академії державного управління при Президентові України І. Дудко «Гордість за Україну в Європі та світі» як вектор стратегії сталого розвитку “Україна-2020”: проблеми та перспективи» був орієнтований на розгляд змістовної частини четвертого вектору руху «Гордість за Україну в Європі та світі» Стратегії сталого розвитку «Україна-2020». Оскільки дана стратегія розглядається у вимірі стратегії глобального рівня, а саме – прийнятих ООН 2015 р. Цілей стратегічного розвитку – аналіз попередніх підходів до завдань розвитку України (в умовах перезавантаження влади) не тільки не втрачає, а набуває особливого значення, – зазначила професор. У центрі уваги доповіді – суперечливі аспекти визначених цілей вектору розвитку країни, який стосується гуманітарної сфери; необхідність особливої уваги уряду щодо гуманітарної освіти молоді (зокрема, у вимірі патріотичного виховання), що безпосередньо слугуватиме згуртуванню нації і її іміджу на світовому рівні.

Як було показано в доповіді доктора філософських наук, професора Київського національного університету культури і мистецтв В. Танчера «“Культурні війни” у глобалізованому світі», культурна різноманітність, полікультурні засади сучасних людських спільнот нерідко є чинниками соціальних напружень і конфліктів. На тлі процесів становлення глобальної світової культури, водночас, актуалізуються проблеми міжкультурних взаємин, співіснування різних культурних практик і ціннісних світів. Доповідь присвячена розгляду історичного шляху культурних взаємовпливів, їх етапів і засобів: від «культурної дифузії», завоювань, світових релігій та світських ідеологій, торгівлі, міграцій тощо – до світової комунікаційної мережі; аналізу моделей різнокультурних спільнот і проблем, що з ними пов'язані, – «культурного громадянства» і «культурного імперіалізму», національної ідентичності, глобалізації, глокалізації, «нової племінності» у

царині культурних відносин тощо; концепціям і програмним цілям «мультикультуралізму». Автор робить висновок, що полікультурність сучасних соціумів може бути не тільки джерелом непорозумінь і ворожнечі. У доповіді доведено, вона може бути й ресурсом соціального розвитку, основою гуманітарного прогресу людства.

Науковий співробітник ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України» Л. Овчарова презентувала доповідь на тему «Співпраця Національної академії наук України з закладами вищої освіти», в якій проаналізувала здійснену комплексну оцінку кадрового потенціалу академічного сектору науки та сектору вищої освіти в Україні. За результатами аналізу статистичних даних, що характеризують чисельність персоналу, зайнятого дослідженнями і розробками, було виявлено проблеми відтворення наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні. Узагальнено та систематизовано інформацію щодо співпраці установ Національної академії наук України з закладами вищої освіти; висвітлено напрями співпраці та можливості її активізації.

У доповіді кандидата економічних наук, доцента ДУ «Інститут економіки і прогнозування» НАН України, старшого наукового співробітника сектору міжнародних фінансових досліджень Є. Редзюка «Вплив сучасних процесів глобалізації на українську науково орієнтовану економіку» проаналізовано сучасні особливості глобалізації (її асиметричний вплив на економіку країн світу; домінування розвинених країн світу і деяких країн, що розвиваються, у експансії на регіональному рівні та в міжнародній науково-технічній політиці; швидкий розвиток фінансових технологій і активізація фінансової глобалізації в світі, зниження бар'єрів для потоків капіталу тощо), розглянуто її позитивні і негативні сторони для України (позитивні – можливість брати активну участь в обговоренні режимів регулювання міжнародних економічних і наукових відносин; скорочення витрат на здійснення зовнішньоекономічних операцій, підвищення цінової конкурентоспроможності українських виробників і розробників продукції НТП за рахунок кооперації і диференціації ринків збуту тощо, негативні – домінування економічно розвинених країн і Китаю в торговельних, фінансових та інвестиційно-наукових питаннях; незначне приватне і державне фінансування, яке пригнічує розвиток окремих науково орієнтованих галузей національної економіки України, які через заміщення їх імпортом не готові до міжнародної конкуренції; соціальна нерівність в оплаті праці науковців і розробників у порівнянні з економічно успішними країнами; залежність від валютно-фінансових та інтелектуальних ресурсів розвинених країн світу тощо).

На круглий стіл було представлено низку доповідей, які можна згрупувати за такими напрямами:

Роль науки у розвитку людства та окремої людини.

Наукову доповідь на тему «2018 рік європейської культурної спадщини: здобутки та перспективи» представила кандидат історичних наук,

доцент, заступник директора з наукової роботи ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» В. Солошенко.

Академік Національної академії педагогічних наук України, доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Заслужений працівник освіти України Ю. Кузнецов подав доповідь «Роль науки в розвитку людини», в якій новітнім є підхід до вивчення взаємозв'язку категорій «мова» і «ментальність», «українська мова» і «українська ментальність» під кутом зору психоаналізу. Зроблені висновки відкривають шлях як для поглиблення вивчення українських ментальних особливостей через дослідження української мови, так і для подальшого вивчення самої української ментальності та ментальності взагалі.

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» Т. Перга представила доповідь «Вплив наукових досліджень на боротьбу зі зміною клімату», в якій зазначила, що вчені фіксують глобальне потепління, існують діаметрально протилежні погляди дослідників на цю проблему, однак більша частина дотримується думки про значний вплив людської діяльності на цей процес. Доповідь містить наукові прогнози щодо перспектив (наслідків) глобального потепління для екосистем та соціально-економічного розвитку (та для сталого розвитку), а також аналіз їхнього впливу на міжнародну та національну екологічну політику.

Аспірант відділу глобальних і цивілізаційних процесів ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» М. Жога в своїй доповіді «Місце і роль науки у розвитку людства» зазначає, що наука – це інструмент розвитку людства, який веде нас вперед. За останні роки наука розширила можливості людства, піднявши його на новий щабель розвитку. Сьогодні уряди всіх світових держав визнають науку як механізм розв'язання найважливіших питань в області ефективності управління, боротьби зі зміною клімату і стихійними лихами, стимулювання інновацій, подолання бідності й скорочення нерівності у суспільстві. Зростаюча стурбованість регулярно повторюваними посухами, повенями, буревіями та іншими природними явищами змушує уряди розробляти національні та регіональні стратегії захисту навколишнього середовища, зменшення небезпеки від стихійних лих. Для того, щоб використовувати цей потенціал найкращим чином, ми повинні розуміти стан справ у науковій сфері на глобальному рівні, крім того, нам потрібні більш ефективні механізми моніторингу світового прогресу в галузі науки та знань. Відзначаючи Всесвітній день науки за мир і розвиток, люди прагнуть привернути увагу до підвищення значення науки, технологій та інновацій для населення всіх країн світу. Зростання інвестицій в науку свідчить про розширення визнання необхідності побудови суспільств і економік на основі політичних і законодавчих реформ, а також зміни ціннісних та поведінкових орієнтирів, що стосуються підходу до науки.

Міжнародні аспекти наукового розвитку, взаємозв'язок та взаємовплив академічної та вузівської науки в країнах світу.

Кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент, провідний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» І. Вітер представила наукову доповідь «Болонський процес як чинник миру і прогресу на європейському континенті», в якому розглядаються причини підвищеної уваги до науки в сучасній Європі; означено «мегатенденції» в освіті під впливом глобалізації; розкрито мету, сутність та етапи Болонського процесу; проаналізовано дві складові інтеграційного процесу у науці й освіті: формування співдружності провідних європейських університетів та об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями і стандартами; визначено основні проблеми України у виконанні вимог Болонського процесу та завдання на шляху до єдиного європейського освітнього простору.

У доповіді кандидата політичних наук, старшого наукового співробітника ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» О. Мітрофанової «Наукове та освітнє співробітництво України та Франції» зазначено, що, починаючи з 1992 р. Національний центр наукових досліджень Франції (CNRS) та Національна академія наук України спільно керують програмою обміну науковців. 17 червня 1993 р. була підписана угода про науково-технічне співробітництво між ДКНТ України, АН України, Міністерством освіти України та Національним центром наукових досліджень Франції про науково-технічне співробітництво. У 2001 р. відбулися «українсько-французькі дні» за участі делегації Спілки ректорів ВНЗ України та їх французьких колег. 10 жовтня 2001 р. між Міністерством закордонних справ України та Міністерством освіти та науки Франції була підписана угода про обмін науковцями. Зокрема, передбачалася можливість фінансування візитів науковців на період до двох років. Крім того, спільно з «Українським науково-технічним центром», Асоціацією «Франція – Україна: інновація і трансфер» та «Національним технічним університетом України – КПІ» проводяться заходи із заохочення партнерської роботи між українськими та французькими науковими центрами. Аналогічна робота також є пріоритетом у сфері університетського та наукового співробітництва для посольства Франції в Україні. Створено «Українську асоціацію випускників французьких освітніх програм», Інформаційний бюлетень французько-українського центру університетського та наукового співробітництва. Українсько-французьке наукове співробітництво, так само, як і політичне, економічне та військово-політичне, є асиметричним для України. Франція витрачає набагато більше коштів на фінансування наукових розробок. Кількість науковців у Франції вже більша за кількість науковців в Україні. Франція має інституційні, організаційні, фінансові, технологічні переваги перед Україною, яка після розпаду СРСР вже не належить до кола держав, котрі перебувають на передовій науково-технічній

революції. Залишилися окремі острівки науково-технічних розробок (зварювальні технології, космічні апарати тощо), за рівнем розвитку яких Україна залишається у одній площині зі світовою наукою. Але цього недостатньо, аби гарантовано створити у себе інноваційну економіку, яку Франція послідовно вибудовує.

Доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник Інституту соціології НАН України А. Ручка представив доповідь «Ціннісні пріоритети в українському і мусульманському студентстві: порівняльний аналіз».

Наукову доповідь «Міжнародні науково-освітні програми для талановитої української молоді: польський досвід» представила кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» О. Романенко. В ній вона зазначила, що в сучасному глобалізованому світі однією з головних цінностей була і залишається інформація, – важлива, актуальна та придатна для використання спеціалістами різних галузей. Все частіше стара схема навчання, що завершується з покиданням стін рідної альма-матер, стає неактуальною. Принцип *lifelong studying* є пріоритетним для жителів багатьох країн і поволи стає популярним також і в Україні. Вона довела, що нашій державі часто допомагають в реалізації та розкритті можливостей талановитої молоді міжнародні неурядові організації, іноземні академічні установи та, навіть, уряди. У доповіді коротко охарактеризовано програми, що реалізуються університетами, урядовими та неурядовими інституціями Республіки Польща заради розвитку та навчання молоді з Центральної та Східної Європи (тобто тими, аплікантами яких можуть виступати особи з українським громадянством). Серед обговорених програм та стипендій названо: *Study Tours to Poland*, *Stypendia Wschodnie* від Варшавського Університету, Стипендія Уряду Республіки Польща для молодих науковців (*Program Stypendialny Dla Młodych Naukowców*), програми Л. Кіркланда та К. Скубішевського (*Program Stypendialny Im. L. Kirklanda, Program Stypendialny Im. K. Skubiszewskiego*).

Кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» О. Олійник представив доповідь «Роль науки та технологій у розвитку сучасного Китаю: досвід для України». На відміну від більшості країн, що розвиваються, Китай від самого початку реформ, ще у 1978 р., визначив розвиток науки, освіти та підготовки кадрів як важливої мети реформ. Китайське керівництво надавало всебічну підтримку розвитку власних технологій та обладнання. Саме успіхи Китаю у реформуванні системи науки та освіти дозволили створити сучасну інноваційну систему в країні та перейти до інноваційної моделі розвитку країни. Інновації як рушійна сила економічного зростання Китаю дозволили йому сьогодні здійснити великий стрибок та обігнати конкурентів.

Доповідь «Реформування наукової сфери в Україні: проблеми і перспективи» представила кандидат економічних наук, провідний науковий

співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» М. Бондарець. Розглянуто проблеми розвитку та співвідношення академічної і університетської науки в Україні. Проаналізовано сучасний стан фінансування та здобутки української науки. Окреслено необхідні заходи для реформування наукової сфери: формування відповідної законодавчої бази, реформування управління та функціонування науки, збільшення фінансування наукової сфери, виокремлення пріоритетних напрямів наукових досліджень, інтеграція академічної і університетської науки, інтеграція науки і виробництва, інтеграція вітчизняної науки у світовий науковий простір.

Доктор філологічних наук, професор, головний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» П. Рудяков та кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» О. Цапко представили доповідь «Проблема впровадження наукових досліджень з курсу “Всесвітня історія” у навчальний процес сучасних українських загальноосвітніх навчальних закладів». У своєму виступі доповідачі розкрили основні проблеми, з якими зіштовхуються учні та вчителі загальноосвітніх навчальних закладів України при викладанні навчальної дисципліни «Всесвітня історія». Увага присутніх також була звернута на необхідність більш активного використання сучасних наукових досліджень по дисципліні у навчальному процесі, а також були надані приклади такого впровадження.

Проблеми соціально-економічного, політичного та культурного розвитку України під впливом останніх досягнень НТП.

Доктор історичних наук, кандидат філософських наук, професор, заступник генерального директора Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, заслужений діяч науки і техніки України В. Горовий представив наукову доповідь «Національний фактор в глобальній інформатизації», у якій зазначив, що розвиток національного рівня інфотворення, з огляду на стратегічну перспективу, у наш час виступає в якості основної ланки в даному процесі. Цей рівень інформаційної діяльності може забезпечити збереження і ефективне використання в загальносуспільних інтересах ментальних цінностей вітчизняної культури, суверенних інформаційних ресурсів, нового національного інфотворення в гармонійному поєднанні з розвитком інформаційних ресурсів глобального інформаційного простору, сприяти оптимальному співвідношенню використання в сучасному інфотворенні глобальних і національних ресурсів. Робиться висновок, що зростаюче значення ефективного інфотворення саме на національному рівні є важливою складовою процесу зближення інформаційних процесів нашої технократичної цивілізації з інфосферою природи, зменшення наявного розриву між ними.

З доповіддю «Парадигма досягнення миру Україною: академічний підхід» виступив доктор історичних наук, головний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» О. Потехін. В ній визначено

фактори, що призвели до тривалої російсько-української війни. Розкриваються причини, через які сьогодні досягти миру політико-дипломатичними засобами неможливо. Пропонується вихід із сучасної ситуації за умови збереження України як незалежної суверенної держави та аналізується роль ОРДЛО, за якої наша країна зможе успішно розвиватися. Акцент зроблено на академічному підході, зокрема історичних прецедентах, який розглядається як антипод політико-пропагандистській «доцільності».

У доповіді доктора історичних наук, доктора політичних наук, професора, головного наукового співробітника ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» І. Хижняка «Специфіка і смисл неопатримоніальних та ціннісних настанов підсистемного міжнародно-політичного порядку “*Omnes et singulos*” contra, проголошених засад оксамитової електоральної революції 2019 р. в Україні» звернута увага на історичну незавершеність раціонально-бюрократичної трансформації у підсистемному утворенні *Omnes et singulos* через і досі існуюче поєднання лише фасаду демократичного устрою з консолідацією системи неопатримоніальної домінації; підкреслена невідповідність європейських ціннісних настанов їх українським аналогам, що породжені останнім впливом неопатримоніальних аксіологічних парадигм; вказано на турборежимні тенденції опозиції шостого Президента України державно-політичній моделі та ціннісній домінації, що існує.

Доктор політичних наук, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України Т. Ляшенко представила доповідь «Суспільно-політичний транзит України в працях вітчизняних вчених». У доповіді охарактеризовано вивчення науковцями політичних причин і чинників уповільненого характеру суспільного переходу в Україні, проблематика суспільної готовності до трансформаційних змін у працях науковців, вивчення українськими вченими зарубіжного досвіду суспільно-політичних трансформацій (порівняльна політологія), футурологічний аспект української транзитології.

У доповіді кандидата політичних наук, наукового співробітника ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» М. Кужельного «М'яка сила зовнішньої інформаційної політики як інструмент у досягненні миру та національної безпеки: український досвід» узагальнюється досвід використання «м'якої сили» у зовнішніх політиках провідних країн світу – глобальних і регіональних лідерах. Особливу увагу приділено «м'якій силі» РФ як країни-агресора та основного геополітичного противника, який декларує неприйнятність існування незалежної української держави. На основі аналізу розглядається зміст поняття «м'яка сила» та формулюються принципи побудови стратегії її застосування засобами інформаційної політики. Аналізується проблема побудови такої стратегії щодо України. Робиться висновок про відсутність образу українця і України у суспільних думках країн Заходу, що стоїть на заваді позитивному сприйняттю пов'язаних із Україною тем глобального порядку денного. Пропонуються перспективні шляхи створення української стратегії «м'якої сили» засобами

інформаційної політики, провідними аспектами якої є формування образу українця та виведення України із порочного кола пов'язаних із «пострадянським» простором стереотипів суспільної свідомості країн Заходу.

Кандидат політичних наук, науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» А. Годлюк представила доповідь «Україна і сучасні геополітичні виклики», а кандидат політичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» І. Ветринський – «Геополітика як чинник трансформації цивілізаційної структури світу», в якій зазначено, що геополітика супроводжує весь період розвитку світової цивілізації, оскільки фактично з моменту появи перших групових поселень, що мали прив'язку до певної території, починаються суперечності та конфлікти з іншими групами. Хоча протягом тривалого часу цивілізації розвивалися автономно, пізніше відстань між ними почала зменшуватись через їх зростання, а також завдяки розширенню комунікаційних можливостей. Зважаючи на те, що відносини між локальними цивілізаціями частіше за все носили характер конфліктів, можна стверджувати, що саме геополітичні процеси детермінували їх розвиток та трансформацію.

Кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» А. Добровольська представила доповідь «Вплив глобалізації на формування ціннісної орієнтації суспільств пострадянського простору», в якій аналізується вплив зовнішніх чинників на цивілізаційний вибір суспільств пострадянського простору. Розглянуто взаємодію глобальних трансформацій з інтеграційною стратегією нових незалежних держав пострадянського простору.

У доповіді кандидата політичних наук, доцента, заступника завідувача редакційно-видавничого відділу Національного інституту стратегічних досліджень Т. Джиги «Сучасні тенденції розвитку електронного урядування: міжнародний досвід для України» розглянуто сучасні тенденції розвитку електронного урядування та акцентовано увагу на соціальних ризиках цифровізації.

Молодший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» О. Мирончук представила доповідь «Наукова дипломатія та її вплив на генерування міжнародних ініціатив у глобалізованому світі», в якій зазначається, що наукова дипломатія як різновид публічної дипломатії – новий і прогресивний напрям розвитку системи міжнародних відносин. Наукова дипломатія є засобом просування і захисту національних інтересів держави, а також відіграє регулятивну роль у складній системі міжнародної взаємодії. Розвиваючи інститут наукової дипломатії, надзвичайно важливо дотримати баланс взаємодії наукової і політичної складових. Розвиток механізмів наукової дипломатії має стати одним з елементів державної науково-технічної політики нашої країни.

У круглому столі взяли участь провідні спеціалісти (теоретики і практики) з проблем історії, політики, економіки, культури та цивілізаційних

цінностей (30 осіб). Завдяки широкій тематиці заходу на ньому було проаналізовано роль науки у розвитку людства та окремої людини; досліджено взаємозв'язок та взаємовплив академічної науки та науки вищої школи в країнах світу; висвітлено внесок європейської науки за мир і розвиток; проаналізовано проблеми соціально-економічного, політичного та культурного розвитку України під впливом останніх досягнень НТП; розглянуто міжнародні аспекти наукового розвитку. Новітнім є підхід до вивчення взаємозв'язку категорій «мова» і «ментальність», «українська мова» і «українська ментальність» під кутом зору психоаналізу. Зроблені висновки відкривають шлях як для поглиблення вивчення українських ментальних особливостей через дослідження української мови, так і для подальшого вивчення самої української ментальності та ментальності взагалі.

У результаті доповідей учасників круглого столу, поставлених питань та жвавої дискусії, яка точилася протягом його роботи, були отримані нові знання щодо ролі науки в боротьбі за мир і розвиток та визначені напрями подальших наукових досліджень.